

บทที่ 4

วิวัฒนาการของเมืองนครสวรรค์

สังคมไทยในยุคเริ่มต้นเป็นสังคมเกษตรกรรม โดยการตั้งถิ่นฐานจะอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการประกอบอาชีพและต่อการอุปโภคบริโภค โดยแม่น้ำสายต่างๆ ถือเป็นแหล่งสำคัญของการตั้งที่อยู่อาศัย ชุมชนเมืองนครสวรรค์ก็เช่นกัน ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำสายสำคัญ คือแม่น้ำเจ้าพระยา ที่เกิดจากการบรรจบกันของแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่าน ซึ่งถือเป็นแหล่งพื้นที่อุดมสมบูรณ์

แต่ยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ภายในพื้นที่ อันเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆ ทำให้ปัจจุบันบทบาทของแม่น้ำที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนเมืองนครสวรรค์ลดน้อยลงไปเรื่อยๆ จนเป็นเหตุให้สภาพปัจจุบัน ภายในเมืองนครสวรรค์ไม่ได้ใช้ประโยชน์หรือพัฒนารูปแบบบริเวณพื้นที่ริมน้ำ บางพื้นที่ก็ปล่อยให้เป็นที่เสื่อมโทรม

ดังนั้นในการวางแผนทางการพัฒนาย่าน ชุมชนเมืองนครสวรรค์ ซึ่งมีวิวัฒนาการมา ยาวนาน จึงต้องอาศัยข้อมูลอดีตที่จะทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการของเมือง มาประกอบกับข้อมูลปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของเมืองในอนาคตได้อย่างถูกต้อง โดยเป็นข้อมูลที่สำคัญในการวางแผนทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับศักยภาพของเมือง

ทำให้การศึกษาความเป็นมาของเมืองนครสวรรค์ ซึ่งมีความเป็นมาอันยาวนาน ทำให้สามารถแบ่งเนื้อหาในการศึกษา ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนประวัติศาสตร์ความเป็นมาเมืองนครสวรรค์ โดยเนื้อหาส่วนนี้จะกล่าว ถึงความเป็นมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรทวารวดี - ลพบุรี จนถึง กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงที่วิถีชีวิตของชุมชนเมืองนครสวรรค์ที่อาศัยน้ำเป็นหลัก

2. วิวัฒนาการเป็นเมืองนครสวรรค์ โดยเนื้อหาส่วนนี้จะเน้นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตริมน้ำขึ้นมาอยู่บนบก โดยเป็นช่วงที่มีการพัฒนาทางรถไฟ และพัฒนาระบบถนนมีการนำรถยนต์มาใช้อย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นผลให้น้ำลดบทบาทลงไป

โดยลักษณะการศึกษาข้อมูล จะเป็นการแสดงให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงของเมืองในแต่ละยุค โดยการรวบรวมข้อมูลที่เราจะหาได้

4.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาเมืองนครสวรรค์

เมืองนครสวรรค์ในยุคนี้ยังมีได้มีรูปร่างและอาณาเขตทางกายภาพที่ชัดเจน และมีได้ใช้ชื่อว่านครสวรรค์ แต่เป็นดินแดนที่ประกอบด้วยเมืองเล็กเมืองน้อยหลายเมือง ที่เริ่มมีความสำคัญมากตั้งแต่สมัยอาณาจักรทวารวดี - ลพบุรี ยังมีความเจริญรุ่งเรือง และผ่านมาสู่สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนบุรี จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองเล็ก ๆ เหล่านี้ได้ผ่านเหตุการณ์ที่สำคัญในแต่ละยุค ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพ การใช้ที่ดินและวิถีชีวิต และที่สำคัญคือบทบาทของเมืองริมน้ำที่เปลี่ยนไป โดยสามารถแยกเป็น 4 ยุคย่อย คือ ยุคอาณาจักรทวารวดี - ลพบุรี ยุคอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรอยุธยา และยุคสมัยรัตนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งในแต่ละยุคจะมีประเด็นที่สำคัญคือ ภาพรวมของเมือง เมืองที่สำคัญและการเชื่อมโยง ตลอดจนการใช้ที่ดินและวิถีชีวิต เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของดินแดนนครสวรรค์อย่างต่อเนื่อง

4.1.1 อาณาจักรทวารวดี - ลพบุรี

4.1.1.1 ภาพรวมของเมือง

ดินแดนนครสวรรค์เริ่มมีความสำคัญมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 เนื่องจากตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าขายที่สำคัญของที่ราบลุ่มภาคกลาง เป็นกลุ่มเมืองของอาณาจักรที่อยู่ลึกเข้ามาในแผ่นดินและไม่มีทางออกสู่ทะเลโดยตรง จึงมักจะถูกเรียกว่าเมืองตอใน ทำให้การติดต่อกับชุมชนภายนอกหรือต่างประเทศจะต้องพึ่งพาอาศัยเมืองท่าชายฝั่งหรือเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่เมืองนครปฐม⁵ ซึ่งการติดต่อกับชุมชนภายนอกนั้นจะเป็นไปในด้านการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนและการรับเอาอารยธรรมเข้ามา เมืองกลุ่มนี้ได้แก่เมืองจันทน์และเมืองบน ได้เติบโตและมีพัฒนาการมาโดยตลอดจนมีความเจริญสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ต่อมาการค้าขายได้ย้ายศูนย์กลางไปเจริญขึ้นที่คาบสมุทรภาคใต้ เนื่องจาก การเปลี่ยนเส้นทางการค้าขาย โดยที่การค้าใช้การเดินทางข้ามมหาสมุทรระหว่างตะวันออกกับตะวันตก จึงทำให้เส้นทางการค้าขายบนที่ราบลุ่มภาคกลางลดความสำคัญลง ด้วยเหตุนี้ทำให้เมืองจันทน์และโคกไม้เดนเสื่อมลง แต่ทางด้านเหนือของดินแดนมีเมืองดงแม่นางเมืองกลับ

⁵ เรื่องศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดียังไม่มีข้อยุติว่าอยู่ที่ใดแน่ บ้างก็ว่าอาจจะอยู่ที่เมืองนครปฐมโบราณที่มีพระปรางค์เป็นศูนย์กลาง บ้างก็ว่าอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรีเก่าหรือเมืองอู่ทอง และบ้างก็ว่าอยู่ที่เมืองโบราณที่ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี

เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาแทน ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 บทบาทของดินแดนนครสวรรค์ที่เคยมีมาในอดีตได้ย้ายไปอยู่ที่เมืองลพบุรีซึ่งพัฒนากลายเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมเขมรในที่ราบลุ่มภาคกลาง และต่อมาเมื่อพวกเขาชมเรื่องอำนาจขึ้น เริ่มมีพัฒนาการของเมืองใหม่ที่มีผังเมืองแบบทางตะวันออกเกิดขึ้นให้เส้นทางคมนาคมทางน้ำและทางบก และเกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง ละโว้หรือลพบุรีเป็นศูนย์กลางแห่งเดียวที่ยังดำรงความสำคัญสืบต่อมาและกลายเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ในขณะที่อาณาจักรทวารวดีเสื่อมลง บรรดาเมืองในราชอาณาจักร เช่น นครชัยศรีและคูบัวก็เสื่อมลงโดยมีสุพรรณภูมิในลุ่มแม่น้ำสุพรรณบุรี และราชบุรีในลุ่มแม่น้ำแม่กลองเจริญขึ้นมาแทนที่ ในเวลาเดียวกัน อโยธยาและเพชรบุรีก็เกิดขึ้นในฐานะเป็นเมืองท่าอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำเพชรบุรีตามลำดับ ในที่สุดเจ้านายพวกเขาชมได้สถาปนาอาณาจักรลพบุรี หรือละโว้ ขึ้นมาแทนที่อาณาจักรทวารวดี ซึ่งหมดอำนาจลง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2527)

จะเห็นได้ว่าเมืองในยุคสมัยนี้เกิดขึ้นจากการอยู่บนเส้นทางการค้า ซึ่งการค้าเหล่านี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะภายในอาณาจักรเท่านั้น แต่ยังมีข้อสันนิษฐานได้ว่าในช่วงนี้มีชาวอินเดียออกแสวงหาความมั่นคงจากการค้าขายเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ควบคุมเส้นทางการค้าที่สำคัญ เพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการค้าของตนเอง โดยควบคุมเส้นทางขนส่งผลผลิตจากป่าในภาคเหนือส่งต่อไปยังเมืองท่า และพ่อค้าอินเดียเองก็ได้นำสินค้าจากตะวันตกเข้ามาขายในบริเวณนี้ และมีการส่งต่อไปยังประเทศจีน ต่อมาชาวพื้นเมืองก็เริ่มรับวัฒนธรรมอินเดียมาเป็นของตัวเอง และมีความสามารถในการปกครองบ้านเมืองและค้าขายกับจีนแทนพ่อค้าชาวอินเดีย การเกิดขึ้นของเมืองเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการขยายตัวทางการค้า และเมืองในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง พัฒนาการของเส้นทางการค้าขายไม่ได้อยู่เพียงเมืองท่าชายฝั่งทะเลเท่านั้น แต่ยังมี การขยายตัวไปยังตอนบนของดินดอนสามเหลี่ยมที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินอีกด้วย

4.1.1.2 เมืองที่สำคัญและการเชื่อมโยง

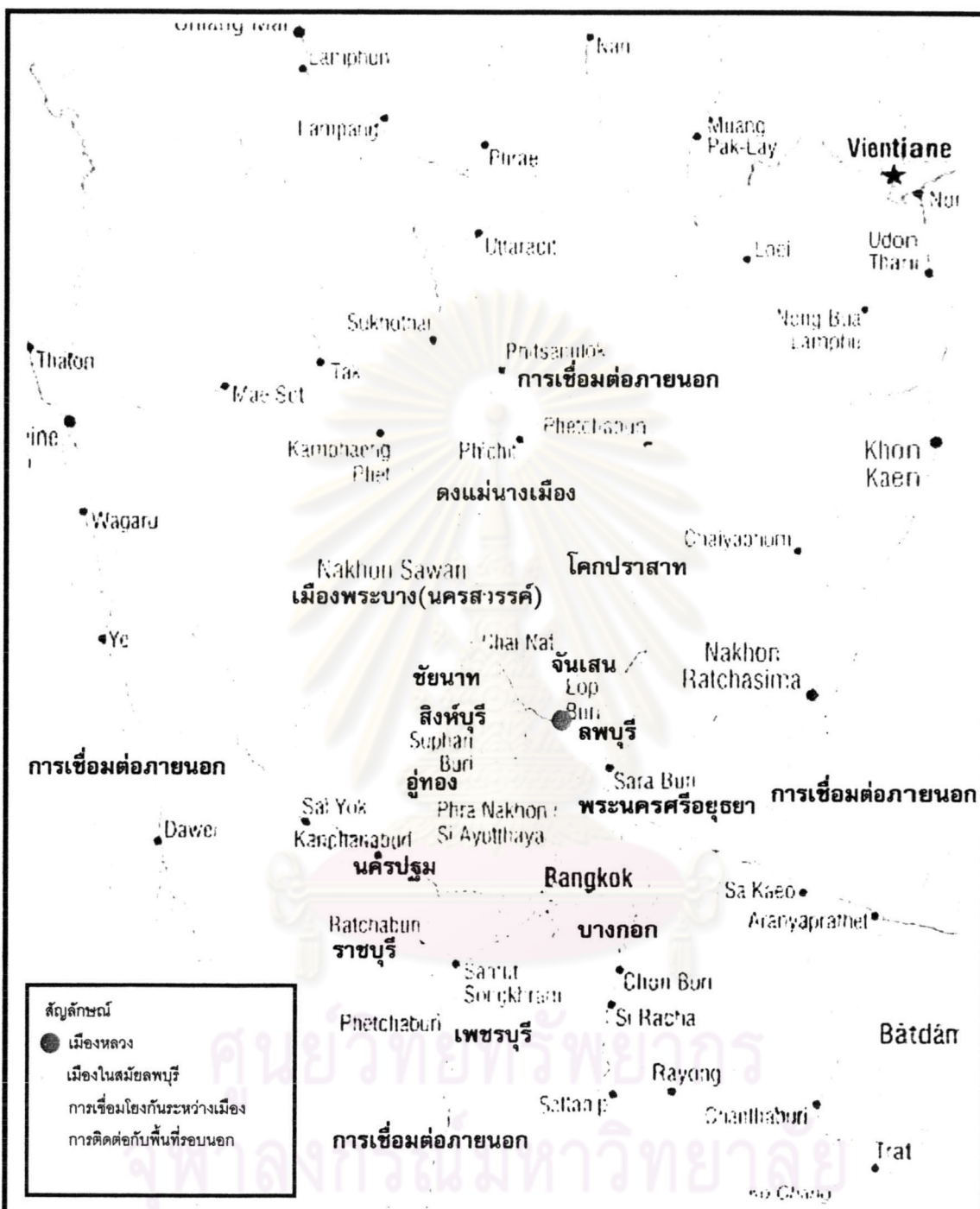
จากหลักฐานที่พอจะสามารถยืนยันถึงการตั้งถิ่นฐานรวมเป็นชุมชนขึ้นในดินแดนแห่งนี้ ได้แก่ การพบว่ามีการเดินทางของเมืองสำคัญ ๆ อยู่ในอาณาจักรทวารวดี ผ่านดินแดนแห่งนี้ด้วยการคมนาคมทางน้ำเพื่อเชื่อมโยงเมืองสำคัญเหล่านั้น ซึ่งอยู่ทางลุ่มน้ำภาคเหนือขึ้นไปเหนือดินแดนนั้น กับดินแดนทางด้านใต้ลงมา จึงมีข้อคิดว่า ณ ดินแดนแห่งนี้น่าจะมีชุมชนเกิดขึ้นแล้วในสมัยนี้ เมื่อพิจารณาบรรดาเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมสมัยเดียวกันในอาณาจักรทวารวดีแล้วจะเห็นการเดินทางของเมืองนั้น ๆ ไปตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำซึ่งในยุคนั้นนับว่าเป็นการคมนาคมที่สำคัญที่สุด สะดวกที่สุด ใช้เวลาน้อยกว่าการเดินทางประเภทอื่น ดังนั้น คนส่วนใหญ่จึงใช้การคมนาคมทางน้ำ เมืองส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องตั้งอยู่ใกล้เส้นทางน้ำเพราะเป็นทั้งเส้นทาง การคมนาคมแล้วยังเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพอีกด้วยเมืองสำคัญ ๆ ในดินแดนนี้ ได้แก่ เมืองจันเสน เมืองบง เมืองดงแม่นางเมือง เมืองดอนคา เมืองจำคา และเมืองไพศาลี เป็นต้น

นอกจากเมืองสำคัญในดินแดนของนครสวรรค์แล้ว ยังพบว่ามีชุมชนโบราณในยุคนี้อยู่ขึ้นไปทางเหนือบริเวณบ้านโป่งแดง อำเภอเมือง จังหวัดตาก เมืองดงแม่นางเมือง ในเขตอำเภอบรรพตพิสัย ชุมชนโบราณที่บ้านคลองเตือ ตำบลเขาทราย อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร อยู่ในแม่น้ำน่าน ถ้าจะมองความสัมพันธ์ตามแนวเส้นทางคมนาคมจากเมืองบงก็เดินทางตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปยังเขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ แล้วต่อไปยังเมืองดงแม่นางเมือง แม้ว่าจะอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงก็ตาม แต่ก็ตั้งอยู่ลำนน้ำเก่าที่สามารถเดินตัดข้ามที่ราบลุ่มน้ำยมและน่านไปยังเขตเมืองในจังหวัดพิจิตรได้ แล้วก็เดินทางบกตัดไปยังเขตอำเภอตะพานหิน ไปยังลำน้ำเพ็ญเดือนสิบสองและบริเวณเมืองโบราณที่บ้านคลองเตือได้ไม่ยาก การเดินทางจากเมืองต่าง ๆ ขึ้นล่องจากบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยามาภาคเหนือตามลำแม่น้ำปิงโดยผ่านมาจากเมืองในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาผ่านมาทางเมืองอุตะเถา แล้วมายังบ้านเมืองในเขตดินแดนนี้แล้วผ่านไปยังเมืองศรีเทพในเขตลุ่มน้ำป่าสักข้ามเทือกเขาไปยังกลุ่มบ้านเมืองใจเขตลุ่มน้ำชี - มูล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วต่อไปยังบ้านเมืองในเขตอาณาจักรเมืองพระนครในกัมพูชา และบรรดารัฐอื่น ๆ ที่อยู่พันฟากแม่น้ำโขงเข้าไปในเวียดนาม ซึ่งบ้านเมืองในดินแดนนี้จะเป็นบริเวณที่แยกไปทางเหนือในลุ่มน้ำปิง - ยม - น่าน หรือไม่ก็ลงไปทางใต้ยังกลุ่มบ้านเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เช่น เมืองสุพรรณบุรี และราชบุรี การติดต่อทางด้านใต้จะมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา แล้ว

แยกไปแม่น้ำท่าจีน หรือแยกมาทางแม่น้ำเจ้าพระยา หรือแยกไปทางด้านใดก็ตาม การติดต่อกันทางน้ำที่จะผ่านไปทางด้านเหนือหรือทางด้านใต้ต้องผ่านนครสวรรค์อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น จะเห็นได้ว่าเมืองนครสวรรค์ในสมัยนี้ ถือว่าพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเหมาะสมทางด้านการติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง เนื่องจากมีแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปิง และแม่น้ำน่าน ทำให้สามารถใช้เรือติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ รอบข้างอย่างรวดเร็วและสะดวกสุด

4.1.1.3 การใช้ที่ดินและวิถีชีวิต

ชุมชนที่เกิดขึ้นในดินแดนแห่งนี้เป็นเป็นลักษณะชุมชนเล็กๆ ที่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงต้องเป็นแหล่งที่มีความเหมาะสม และความเหมาะสมประการหนึ่งนั้นน่าจะเป็นลักษณะแวดล้อมคือ มีพื้นดินที่สามารถใช้เป็นนาข้าวได้อยู่ใกล้ ๆ เพราะจะอย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจพื้นฐานของชุมชนประเภทนี้ หรือสมัยนี้ยังขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมอยู่นั่นเอง นอกจากนี้ในช่วงยุคสมัยนั้น ชาวอินเดียนเริ่มแสวงหาความมั่นคงทางด้านการค้าขายจึงเข้ามาตั้งหลักแหล่งควบคุมเส้นทางการค้าที่สำคัญ และได้นำสินค้าจากตะวันตกเข้ามาขาย และส่งต่อไปยังประเทศจีน ดังปรากฏชิ้นส่วนของตะเกียงดินเผาแบบโรมัน ค้นพบที่เมืองบน จังหวัดนครสวรรค์ ตะเกียงดินเผานี้มีลักษณะใกล้เคียงกับตะเกียงเลียนแบบโรมันซึ่งพบที่จังหวัดนครปฐม แสดงให้เห็นว่าชาวพื้นเมืองในดินแดนแห่งนี้มีการติดต่อกับชาวพื้นเมืองบริเวณอำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี และติดต่อกับเมืองออกแก้วเมืองท่าของอาณาจักรพูนัน ซึ่งในยุคนั้นตั้งอยู่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ดังได้ปรากฏหลักฐานคือโบราณวัตถุซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น กระดิ่งสัมฤทธิ์ต่างหู ดีบุกเป็นรูปห่วง แม่พิมพ์ดินเผาสำหรับประทับลายบนเครื่องปั้นดินเผา

แผนที่ 4.1 แผนที่แสดงทิศทางการเชื่อมโยงของเมือง ในสมัยทวารวดี-ลพบุรี	
ภาควิชา: การวางแผนภาคและเมือง	ที่มา: กรมทางหลวง
คณะ: สถาปัตยกรรมศาสตร์	สถาบัน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1.1.4 บทสรุป

ในสมัยอาณาจักรทวารวดี – ลพบุรี เมืองนครสวรรค์ยังคงเป็นชุมชนเล็กๆ โดยมีวิถีชีวิตริมน้ำ มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่บทบาทที่สำคัญของชุมชนเมืองนครสวรรค์ในยุคนี้คือ การที่ชุมชนเริ่มก่อตั้งบริเวณพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยา ที่บรรจบกันของแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่าน ทำให้เป็นพื้นที่สำคัญในการเชื่อมโยงเมืองต่างๆ และเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการทำสงคราม ซึ่งจะมีความสำคัญยิ่งขึ้นในยุคต่อจากนี้

4.1.2 อาณาจักรสุโขทัย

4.1.2.1 ภาพรวมของเมือง

หลังจากที่อาณาจักรทวารวดีเสื่อมสลายลง ต่อมาประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18 มีการขยายตัวของเส้นทางการค้าของบรรดาบ้านเมืองที่เจริญทั้งอยู่ใกล้และบริเวณภายใน ทำให้เกิดเมืองใหญ่ในบริเวณลุ่มน้ำยม – น่าน และมีการรวมตัวกันเป็นอาณาจักรสุโขทัย บ้านเมืองหรืออาณาจักรร่วมสมัยใกล้เคียงกับสุโขทัยได้แก่ อาณาจักรลานนา อันมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางในเขตลุ่มน้ำปิง วัง ยม น่านตอนบน อาณาจักรอยุธยา และสุพรรณภูมิในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ต่ำกว่าดินแดนนครสวรรค์ลงมา อาณาจักรสุโขทัยได้เติบโตและรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการแพร่พระพุทธศาสนาในรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทยในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 19 ในช่วงเวลานี้มีการขยายอาณาเขตบ้านเมืองมายังบริเวณลุ่มน้ำปิงซึ่งอยู่ทางตะวันตก มีการสร้างเมืองสำคัญ คือ เมืองนครชุมในเขตจังหวัดกำแพงเพชร และเมืองพระบางในเขตจังหวัดนครสวรรค์ (สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเมืองที่มีมาแต่เดิมก่อนแล้ว ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นนครสวรรค์ในสมัยอยุธยา)

หลังรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทย อาณาจักรสุโขทัยเริ่มอ่อนอำนาจลง อาณาจักรอยุธยากับสุพรรณภูมিরวมเข้าด้วยกันเป็นกรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจไปจนถึงอาณาจักรสุโขทัยจนต้องแยกออกเป็นสองส่วน พ.ศ. 1962 พระยาบานกับพระยารามแย่งกันเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระอินทราชาจึงตัดสินโดยแบ่งสุโขทัยออกเป็น 4 ส่วน คือ ให้พระยาบานเป็นพระมหาธรรมราชาที่ 4 ครองพิษณุโลก พระยารามครองสุโขทัย พระยาเชลียง และแสนสอยดาว ครองกำแพงเพชร สันนิษฐานได้ว่า พระบางนั้นตกไปเป็นเมืองหน้าด่านของอยุธยา คือเปลี่ยนมือ

จากสุโขทัยไปอยู่อยุธยาแล้ว จนพุทธศตวรรษที่ 21 อาณาจักรสุโขทัยก็หมดอำนาจลง ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา

4.1.2.2 เมืองที่สำคัญและการเชื่อมโยง

เมืองพระบาง

เมืองพระบางได้รับการพัฒนาให้เป็นเมืองสำคัญทางตอนใต้สุดของอาณาจักรสุโขทัย ตั้งอยู่ในตำแหน่งชุมทางคมนาคม ที่มีดินแดนติดต่อกันระหว่างเมืองต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับอาณาจักรสุโขทัย เมืองพระบางมีขนาดใหญ่ประมาณ (391 x 435 เมตร) ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นชัยภูมิ คือมีแม่น้ำปิงทำหน้าที่เป็นคูเมืองชั้นนอกด้านตะวันออก ส่วนทางด้านเหนือมีเขาอกบตั้งขวางกั้นเป็นกำแพง (ทิวา ศุภจรรยา, 2527) โดยเมืองพระบางในสมัยสุโขทัยเป็นเมืองสำคัญ ซึ่งมีหลักฐานในศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงที่พูดถึงการสร้างพระสถูปกลางเมือง และพระสถูปเจดีย์และรอยพระพุทธบาทบทยอดเขาอกบ โดยเฉพาะการประดิษฐานรอยพระพุทธบาทบทยอดเขาอกบ ซึ่งนับเป็นหนึ่งในบรรดาพระพุทธบาท 4 แห่งในสมัยสุโขทัย (อีก 3 แห่ง คือ ณ ยอดเขาเมืองศรีสัชนาลัย บนยอดเขานางทอง และบนยอดเขาที่สุมนัญญา)

นอกจากนี้เมืองพระบางมีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านของสุโขทัย ที่ขึ้นมามีอำนาจมาแทนเมืองดงแม่นางเมืองที่หมดความสำคัญลงไป โดยพระบางเป็นเขตที่อาณาจักรสุโขทัยใช้ในการป้องกันไม่ให้เมืองทางใต้ขึ้นมา ขณะเดียวกันก็เป็นเมืองที่จะเป็นทางผ่านของการขยายอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยเข้าสู่เมืองในลุ่มน้ำป่าสัก อาณาจักรสุโขทัยไม่เคยเข้าสู่ลุ่มน้ำป่าสักตอนบน ถ้าจะไปลุ่มน้ำป่าสักต้องผ่านทางเมืองพระบางเข้าสู่เมืองศรีเทพได้ บทบาทสำคัญของเมืองพระบาง นอกจากเป็นยังคงความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านแล้ว ยังเป็นเมืองสำคัญที่อยู่บนเส้นทางการค้าอีกด้วย

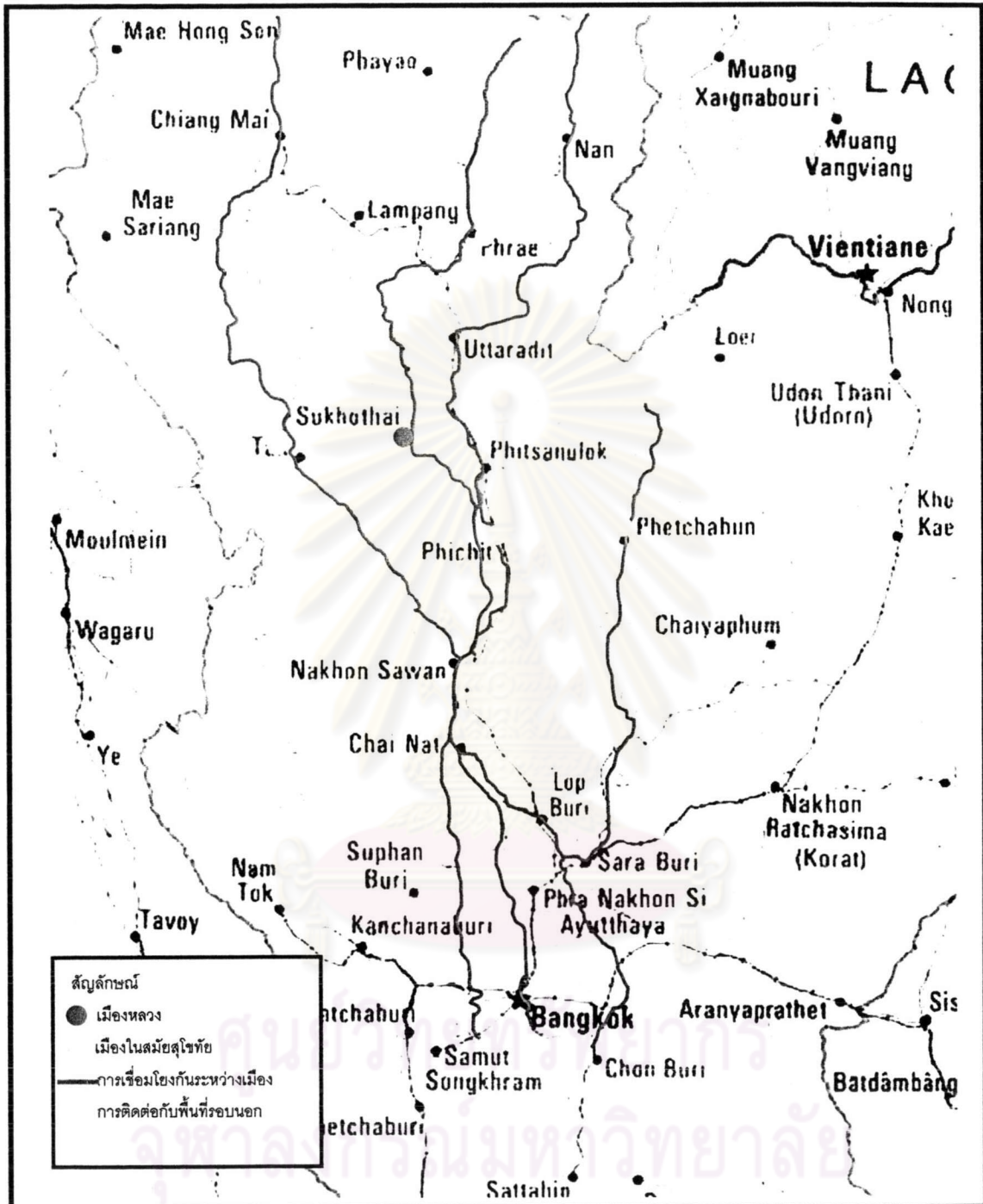
การเชื่อมโยงของเมืองในยุคสุโขทัย (แผนที่ 4.2) เมืองส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานบริเวณใกล้ริมน้ำมีเส้นทางจากเมืองนครไทย เมืองสองแควในลุ่มน้ำ่าน มายังเมืองสุโขทัยในลุ่มน้ำยม แล้วเดินทางต่อมายังเมืองนครชุม เมืองไตรตรึงษ์ในลุ่มน้ำปิง ลงมาจนถึงเมืองพระบางที่นครสวรรค์ จากนั้นก็ลงมาตามลำน้ำสุพรรณบุรีมายังเขตอำเภอเดิมบางนางบวช อำเภอสามชูก แล้วตัดไปทางตะวันตกผ่านเมืองอุททองไปยังเมืองโกสินารายณ์แล้วข้ามลำน้ำแม่กลองไปยังเมืองราชบุรี ต่อ

จากราชบุรีเดินทางต่อไปยังเมืองเพชรบุรีได้ ทั้งหมดนี้คือเส้นทางทางบกที่มีชุมชนบ้านเมืองตั้งอยู่เป็นระยะไป

การสร้างเมืองขึ้นตามเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองสำคัญที่อยู่ทางชายทะเลกับบรรดาเมืองสำคัญที่อยู่ลึกเข้าไปภายในแผ่นดินนั้น ทำให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบ้านเมืองทางชายทะเลกับภายใน และทำให้เกิดการติดต่อกันระหว่างกลุ่มชนที่กระจายอยู่ตามแหล่งเกษตรกรรมต่าง ๆ ให้มามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนสินค้าด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

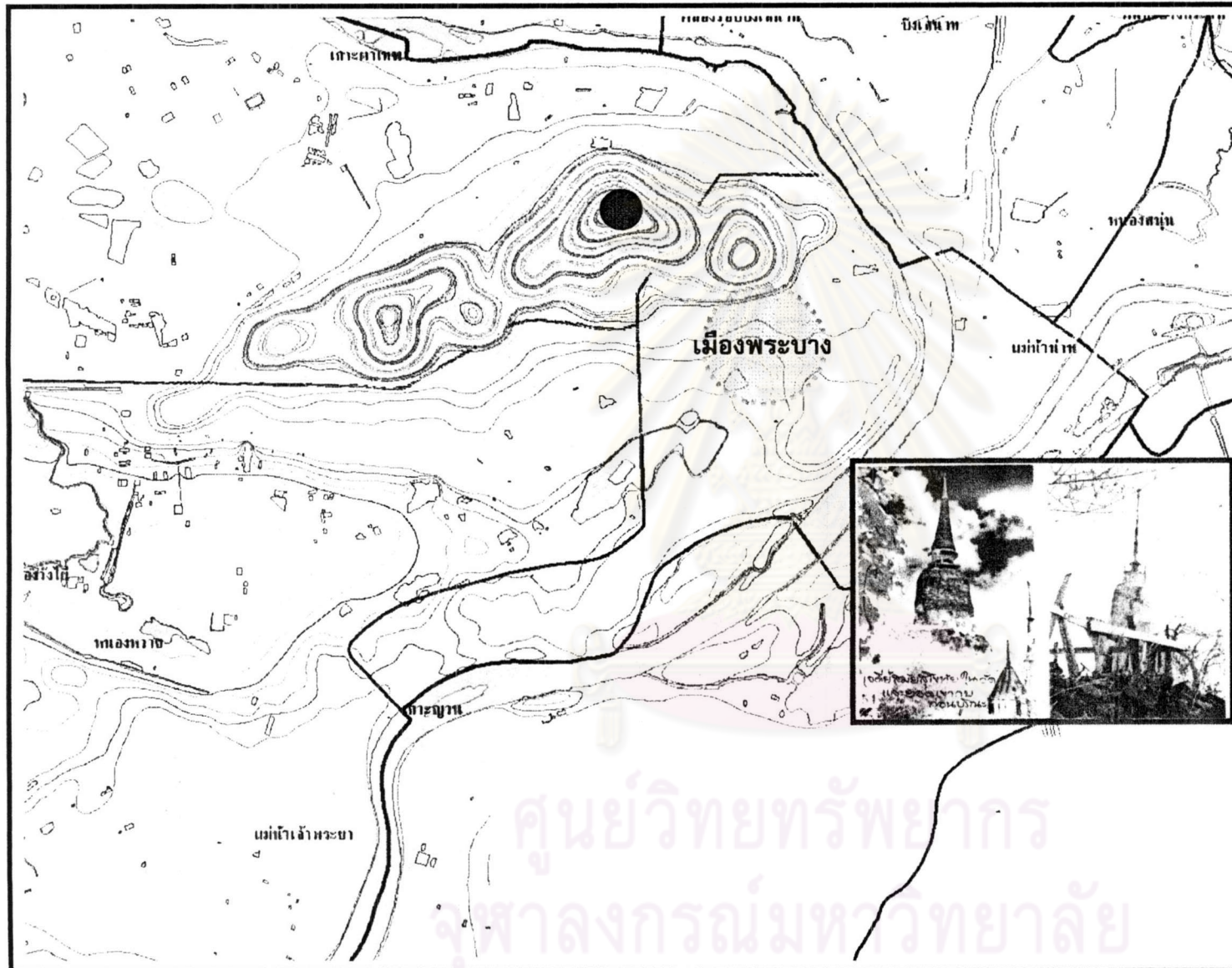
แผนที่ 4.2 แผนที่แสดงทิศทางการเชื่อมโยงของเมือง ในสมัยทวารวดี-ลพบุรี

ภาควิชา: การวางแผนภาคและเมือง

ที่มา: กรมทางหลวง

คณะ: สถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบัน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สัญลักษณ์	
	ที่ตั้งเมืองพระบาง
	ที่ตั้งสถูปเจดีย์ สร้างสมัยสุโขทัย
ที่มา:แผนที่กรมโยธาธิการและผังเมือง	
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง	
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์	
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	

แผนที่ 4.3 แสดงการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองพระบาง(นครสวรรค์) สมัยสุโขทัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1.2.3 การใช้ที่ดินและวิถีชีวิต

ชาวเมืองพระบางในยุคอาณาจักรสุโขทัยก็ยังคงเป็นชุมชนที่มีอาชีพทางการเกษตรที่เป็นแบบเลี้ยงตัวเอง ที่ดินส่วนใหญ่จึงเป็นที่นา ถึงแม้ว่าจะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าขาย แต่ก็ยังเป็นแค่เมืองผ่านของสินค้าที่ผ่านเข้ามาในเมืองก็จะเป็นสินค้าจากต่างเมือง ต่างอาณาจักรทั้งใกล้และไกล ไม่ว่าจะมาจากจีนหรือประเทศอื่น ๆ ก็ตาม สินค้าจากตัวท้องถิ่นเองก็เป็นจำพวกของป่าและอื่น ๆ ที่หาได้จากป่า มิใช่เกิดจากการเพาะปลูกของผู้คนในเมืองเอง

ภาพที่ 4.1 เจดีย์สมัยสุโขทัย ภายในวัดและยอดเขากบก่อนบูรณะ เป็นโบราณสถาน ที่คงเหลือไว้ให้เห็นร่องรอยสมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นสิ่งบ่งบอกประวัติและการตั้งถิ่นฐานอันยาวนานของพื้นที่เมืองนครสวรรค์แห่งนี้

ในยุคของอาณาจักรสุโขทัยมีการปกครองเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับชาวเมืองอย่างแนบแน่น เนื่องจากกษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัยเกือบทุกพระองค์ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทย ได้ทรงสร้างรอยพระพุทธรูปไว้บนยอดเขากบ และสร้างพระสถูปไว้กลางเมือง เป็นต้น

4.1.2.4 บทสรุปยุคสุโขทัย

ในยุคนี้เมืองนครสวรรค์ปัจจุบัน เป็นชุมชนเมืองเล็กๆ มีชื่อว่าเมืองพระบาง โดยการตั้งถิ่นฐานจะอยู่บริเวณเชิงเขาบกและใกล้แม่น้ำปิง ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ และได้เปรียบทางการทำศึกสงคราม และได้มีการประดิษฐ์ยานรบพระพุทธรูปขุดเขาบก (ปัจจุบันได้มีการบูรณะแล้ว) โดยมีบทบาทเป็นเมืองหน้าด่าน และเส้นทางผ่านของการค้าในสมัยนั้น ภายในชุมชนมีการประกอบอาชีพการเกษตรกรรมเป็นหลัก

4.1.3 อาณาจักรอยุธยา

4.1.3.1 ภาพรวมของเมือง

ภายหลังที่อาณาจักรสุโขทัยอ่อนอำนาจลงจากการขยายตัวของอาณาจักรอยุธยา เมืองพระบาง (ในพงศาวดารเรียก นครพังคา) ก็ถูกรวมรวมอำนาจเข้ามาไว้ในอาณาจักรอยุธยา มีศักดิ์เป็นเมืองประเทศราช ในสมัยนี้เมืองพระบางได้ถูกทอดทิ้งให้เป็นเมืองร้าง เพราะแม่น้ำตรงหน้าเมืองเกิดหาดทราย ถึงฤดูแล้งกันดารน้ำ จนชาวเมืองต้องย้ายไปอยู่ที่อื่น โดยไปตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 2 ตำบลนครสวรรค์ออกทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งตัวเมืองอยู่บริเวณวัดถือน้ำ ตัวเมืองตั้งอยู่เชิงตะวันตก หรือชอนตะวันตก ทำให้แสงตะวันส่องเข้าหน้าเมือง จึงเรียกว่าเมืองชอนตะวันตก หรือทานตะวันตก บางทีก็เพี้ยนเป็น ชอนสวน (ชอนสะพาน) เมืองพระบางในสมัยนี้ยังคงอยู่ในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการทำศึกสงครามเพื่อผนวกดินแดนทางเหนือเข้าร่วมในอาณาจักรอยุธยาอีก โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 – 2031) เมื่อได้เสด็จขึ้นครองเมืองสองแคว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2006 จนถึงรัชกาลนั้น เมืองสองแควมีฐานะเป็นราชธานี และได้รับการเฉลิมพระนามใหม่ว่า “เมืองพิษณุโลก” พร้อมกันนั้นเมืองสำคัญอีกหลายแห่ง เช่น เมืองซำแกว และเมืองพระบาง ก็ได้รับการเฉลิมพระนามใหม่ว่า เมืองกำแพงเพชร และนครสวรรค์ ในปี พ.ศ. 2112 เมื่อพระเจ้าบุเรงนองตีกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว อยุธยา ก็อยู่ในฐานะประเทศราชของพม่า การปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ 8 เมือง อันได้แก่ พิษณุโลก พิจิตร สุโขทัย สวรรคโลก พิษณุ เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร และนครสวรรค์ ก็ยังมีความสำคัญสำหรับความปลอดภัยทางเหนือของอาณาจักรอยุธยา โดยพระมหากษัตริย์ราชธานีในฐานะเจ้าประเทศราชแต่งตั้งในพระนเรศวร (ซึ่งเสด็จกลับจากการไปเป็นตัวจ่านาอยู่ในเมืองหงสาวดี เมื่อพระชนมายุได้ 15)

เสด็จขึ้นมาปกครอง 8 หัวเมืองสำคัญนี้ และได้ทราบปรับปรุงการปกครองหัวเมืองใหม่ โดยทรง ยกเลิกพระยามหานคร แล้วแบ่งหัวเมืองนครเขตราชธานีออกเป็น 3 ชั้น เป็นหัวเมืองชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี เมืองนครสวรรค์ถูกจัดให้เป็นเมืองหนึ่งในหัวเมืองชั้นตรี ซึ่งได้แก่ เมืองพิชัย เมือง นครสวรรค์ เมืองจันทบุรี เมืองไชยา เมืองพัทลุง และเมืองชุมพร

ในปลายสมัยอยุธยา เมืองนครสวรรค์ก็ยังมีบทบาทสำคัญในการเดินทัพ และป้องกันศึก สงครามระหว่างอยุธยากับพม่าที่ยกกองทัพมายึดครองเชียงใหม่อยู่หลายครั้งหลายครา นอกจากนี้ จะมีบทบาทเด่นในฐานะเมืองยุทธศาสตร์ด้านการรบแล้ว ก็ยังมีบทบาทการเป็นเมืองสำคัญใน ด้านการคมนาคมและการค้าขายอีกด้วย

4.1.3.2 เมืองสำคัญและการเชื่อมโยง

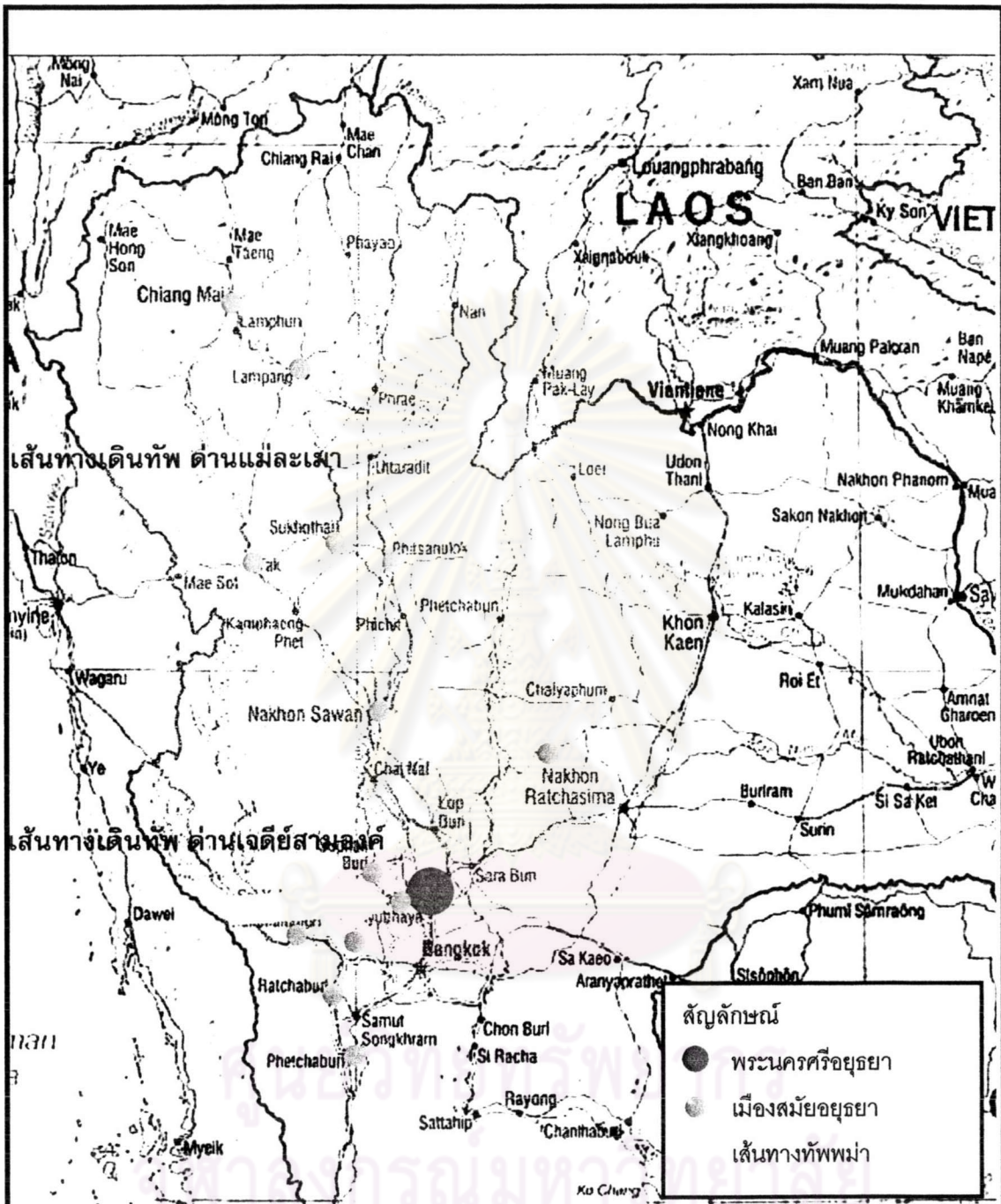
เมืองพระบางยังคงเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่บนเส้นทางที่เชื่อมหัวเมืองสำคัญในอาณา บริเวณที่เป็นเขตภาคกลางตอนเหนือ เช่น เมืองตากและกำแพงเพชร ในเขตลุ่มน้ำปิง เมือง พิษณุโลก พิษัย และพิจิตรในเขตลุ่มน้ำน่าน และเมืองศรีสัชชนาลัย สุโขทัย ในเขตลุ่มน้ำยม กับ เมืองที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการปกครองของอาณาจักร คือ กรุงศรีอยุธยา สภาพการเป็น เมืองศูนย์กลางที่เชื่อมโยงหัวเมืองสำคัญต่าง ๆ ทางตอนเหนือกับเมืองหลวง ภายใต้เงื่อนไขที่ เมืองพระบางเป็นเมืองที่มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อไปยังเมืองสำคัญต่าง ๆ ได้หลายเมืองทำให้ เมืองนี้เป็นเมืองสำคัญในด้านเมืองศูนย์กลางการค้า โดยที่เมืองนครสวรรค์นั้นเป็นเมืองท่าที่มีเรือแพ มาจอดค้าขายกันมาก

นอกจากจะเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าแล้ว พระบางหรือเมืองนครสวรรค์ในสมัยนั้นยังเป็นเมืองยุทธศาสตร์การทหารที่สำคัญ เรียกว่า “เมืองประชุมพล” เนื่องจากในคราวสงคราม ช้างเผือก (พ.ศ. 2106) พม่าได้ยกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาโดยผ่านทางด่านแม่ละเมา ซึ่งเป็น เส้นทางตัดผ่านเมืองพระบาง มีไพร่พลเรือนแสนทั้งทัพจากพม่าและจากเชียงใหม่มาประชุมพลที่ นครสวรรค์ ก่อนเข้ามาล้อมอยุธยา ซึ่งกองทัพพม่าที่ยกเข้ามาประชุมพลที่เมืองพระบางนี้มีทั้ง กำลังพล สัมภาระ และพาหนะมาด้วย เพราะฉะนั้นสภาพของเมืองนครสวรรค์ในสมัยนี้จัดได้ว่า เป็นเมืองที่มีศักยภาพในการที่จะรับกองทัพพม่าขนาดนั้นเอาไว้ได้ นอกเหนือจากนี้เมือง นครสวรรค์เป็นเมืองสำคัญที่มีลักษณะพิเศษในทางภูมิยุทธศาสตร์เหนือเมืองอื่น ๆ คือ เป็นจุด

รวมของเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำสะดวกแก่การค้าลำเลียงไพร่พลและยุทธสัมภาระต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็มีเส้นทางตัดไปยังพื้นที่หรือเมืองที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญอื่น ๆ ได้ และยังเอื้อประโยชน์ทางการทหารให้กับพม่าเป็นอย่างยิ่งไม่ว่าจะในด้านการลำเลียงเสบียงอาหารและสัมภาระจากหัวเมืองทางเหนือลงมาอยู่ที่ตั้งกองทัพหลวง หรือในด้านข้อได้เปรียบทางภูมิยุทธศาสตร์ (สุนทร ชุตินทรานนท์, 2527)

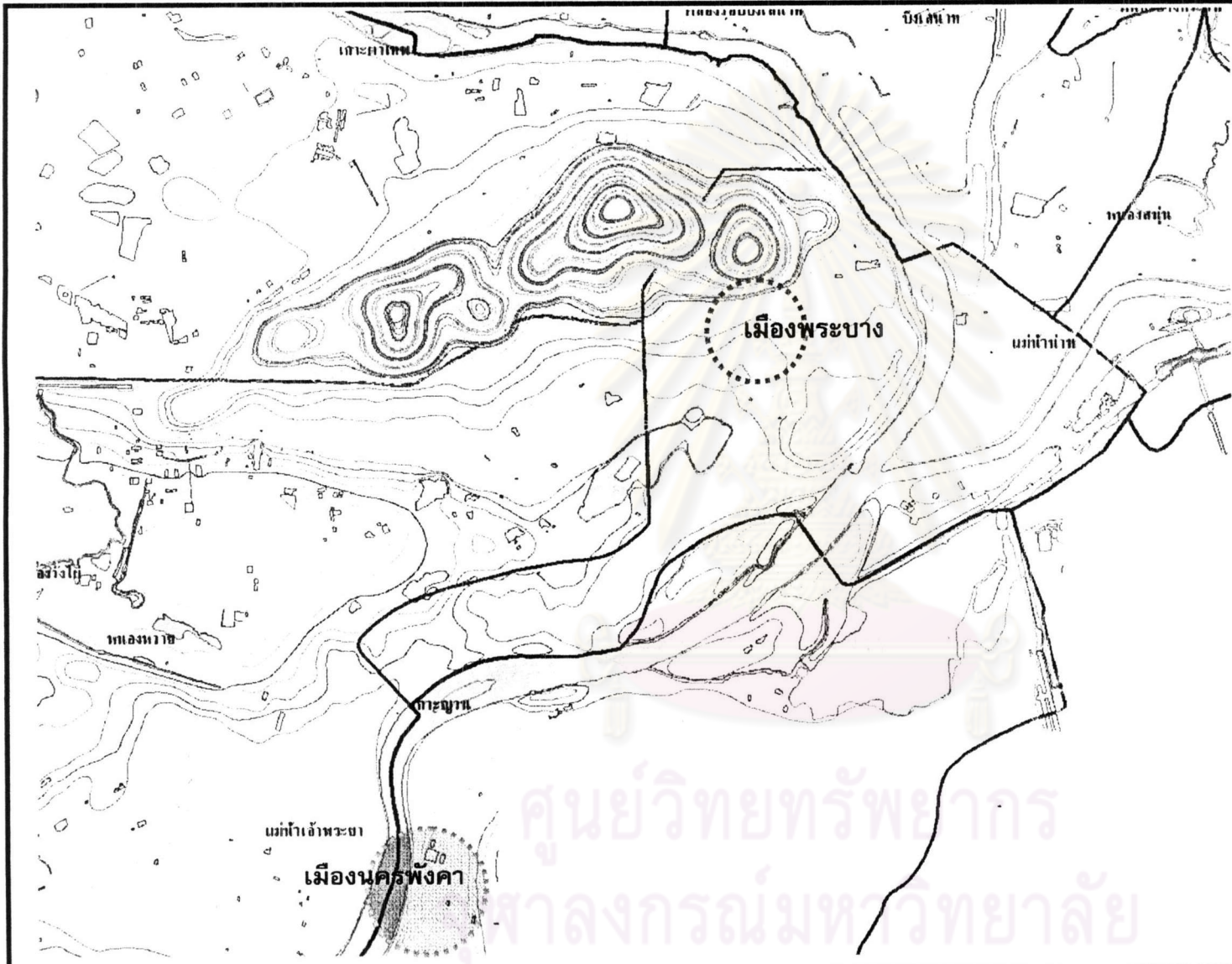
นับจากสงครามช้างเผือกเป็นต้นมา เมืองพระบางได้ถูกพม่าใช้เป็นเมืองประชุมพลมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคราวสงครามครั้งสำคัญ ๆ เช่น สงครามเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2122 และคราวสงครามครั้งพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงล้อมกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2129 และเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในที่สุด หลังจากปี พ.ศ. 2129 เป็นต้นมาผู้นำทางทหารของอยุธยาได้เปลี่ยนยุทธศาสตร์การตั้งรับพม่าใหม่หลังจากได้เห็นถึงข้อเสียเปรียบในการใช้เมืองหลวงเป็นที่รับศึก การเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การตั้งรับของฝ่ายไทยทำให้พม่าหมดโอกาสจะใช้เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองประชุมพลอีก ฐานะความสำคัญของเมืองนครสวรรค์ในทางยุทธศาสตร์จึงเป็นเพียงส่งกำลังบำรุงทัพหลวงที่ขึ้นไปตั้งรับทัพพม่าในเขตหัวเมืองทางเหนือเท่านั้น อายุของเมืองนครสวรรค์ในฐานะที่เป็นเมืองประชุมพลนี้ มีอายุค่อนข้างจะจำกัด คือ อยู่ในช่วง พ.ศ. 2106 – 2129 ซึ่งกินระยะเวลา 23 ปีเท่านั้นเอง แต่ถึงอย่างไรก็ตามทำเลที่ตั้งของเมืองนครสวรรค์ก็ยังคงถือว่ามีความสำคัญในแง่ของยุทธศาสตร์ทางการทหารอยู่เพราะ ในสมัยต่อมาเมืองนครสวรรค์ได้เป็นที่ตั้งของจังหวัดมณฑลทหารบกที่ 4 หรือค่ายจิรประวัติในปัจจุบัน

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.4 แผนที่แสดงทิศทางการเชื่อมโยงของเมือง ในสมัยอยุธยา

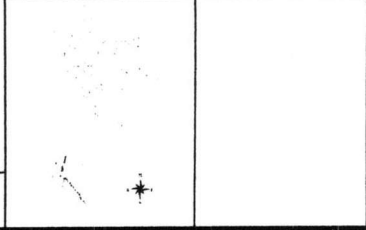
ภาควิชา: การวางแผนภาคและเมือง	ที่มา: กรมทางหลวง
คณะ: สถาปัตยกรรมศาสตร์	สถาบัน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สัญลักษณ์

- ที่ตั้งชุมชนเมืองพระบาง
- ที่ตั้งชุมชนเมืองนครพนม

ที่มา: แผนที่กรมโยธาธิการและผังเมือง
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.5 แสดงการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองนครสวรรค์ สมัยอยุธยา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1.3.3 การใช้ที่ดินและวิถีชีวิต

ในยุคของอาณาจักรอยุธยาบ้านเมืองมีศึกสงครามเกือบตลอดยุคสมัย ทำให้เมืองนครสวรรค์กลายเป็นเมืองประเทศราชของพม่า แต่การเกษตรก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต และเพื่อเป็นเสบียงเก็บไว้ยามบ้านเมืองมีศึกสงคราม การพึ่งพำน้ำก็เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่มีการย้ายเมืองจากฝั่งตะวันตกมาอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ เนื่องจากที่ตั้งของเมืองเดิมเกิดกันดารน้ำ จึงต้องย้ายเมืองไปใกล้แหล่งน้ำ เนื่องจากน้ำเป็นสิ่งจำเป็นในการเพาะปลูก ยังชีพรวมทั้งการคมนาคมติดต่อกับเมืองอื่น ๆ

4.1.3.4 บทสรุปสมัยอยุธยา

เมืองนครสวรรค์ในสมัยอยุธยา เมืองยังคงเป็นชุมชนเล็กๆ โดยตั้งถิ่นฐานใกล้บริเวณแม่แม่น้ำ โดยในสมัยนี้ยังคงมีศึกสงครามกับพม่าหลายครั้ง และเสียกรุงให้พม่าถึง 2 ครั้ง โดยเมืองได้แพร่ขยายลงมาทางตอนใต้ โดยเมืองพระบางในสมัยนี้ เรียกว่า นครพิงค์คา โดยมีบทบาทที่สำคัญคือเป็นเมืองหน้าด่าน โดยมีความเหมาะสมในการใช้ตั้งค่ายในการทำศึกสงคราม หลังจากศึกสงครามภายในเมือง มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย โดยทำการเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้จากที่เมืองมีลักษณะภูมิประเทศที่ดี ทำให้เริ่มมีการเผยแพร่อารยธรรม และการแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวจีนและอินเดีย เริ่มมีการทำการค้าขาย โดยเมืองในสมัยอยุธยานี้ส่วนใหญ่จะอยู่ทางตอนล่างของเกาะญวน และมีการทำการเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยนำผลผลิตที่ได้ใช้ในการดำรงชีพและแลกเปลี่ยนสินค้า ทางด้านการสัญจรยังคงใช้ทางน้ำเป็นหลัก โดยเป็นเส้นคมนาคมที่รวดเร็วและสะดวกสุดในเวลานั้น

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1.4 สมัยกรุงธนบุรี – กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

4.1.4.1 ภาพรวมของเมือง

เมืองนครสวรรค์ในยุคนี้ก็ยังคงมีบทบาทหน้าที่สำคัญในด้านการศึกสงคราม โดยการทำสงครามกับพม่าในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงได้ใช้เมืองนครสวรรค์เป็นที่ตั้งไพร่พล เพื่อระวังข้าศึกที่ยกมาทางเมืองตาก และลำน้ำปิง ตัวเมืองนครสวรรค์ในสมัยที่ตั้งทัพหลวงนั้น อยู่ในที่ดอนในฤดูแล้งขาดน้ำ ในฤดูฝนจะเกิดน้ำหลาก แหล่งที่ตั้งบริเวณนี้จึงเป็นประโยชน์แก่กองทัพไทย เพราะเมื่อข้าศึกยกทัพลงมาทางทุ่งหนองเบน หนองสังข์ สลกบาตร และทางตะวันออกเฉียงใต้ของลาดยาว จนถึงทุ่งสันคู ในฤดูฝนทำให้เกิดน้ำหลาก เข้าท่วมกองทัพข้าศึก จึงเป็นโอกาสที่กองทัพไทยได้บุกเข้าโจมตีจนกองทัพพม่าต้องแตกหนีผ่านไปทางช่องเขาเส้นทางที่กองทัพพม่าหนีการโจมตีของกองทัพไทย จึงได้ชื่อว่า “เขาช่องขาด” หรือ “ช่องเขาขาด”

ภาพที่ 4.2 เมืองนครสวรรค์ถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ได้เปรียบของกองทัพไทย ในสมัยรัชกาลที่ 1 กองทัพไทย ได้บุกโจมตีกองทัพพม่า ซึ่งได้หนีผ่านทางช่องเขา โดยเส้นทางดังกล่าว ได้ชื่อว่า “ช่องเขาขาด” หรือ “เขาช่องขาด”

เมืองนครสวรรค์มีบทบาท ฐานะเป็นเมืองสำคัญในด้านการทำสงครามจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 จึงหมดบทบาทในด้านการศึกสงครามลง เพราะเป็นช่วงที่ประเทศทางตะวันตกเริ่มล่าอาณานิคม พม่าต้องหันไปทำสงครามกับอังกฤษที่เข้ามาล่าอาณานิคมแทน และในที่สุดก็ตกเป็นประเทศอาณานิคมของอังกฤษ ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ได้นำระบบเจ้าภาษีนายอากรมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองนครสวรรค์มีชาวจีนที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรที่สำคัญ ๆ ซึ่งจะมีอิทธิพลในทางด้านเศรษฐกิจของเมือง

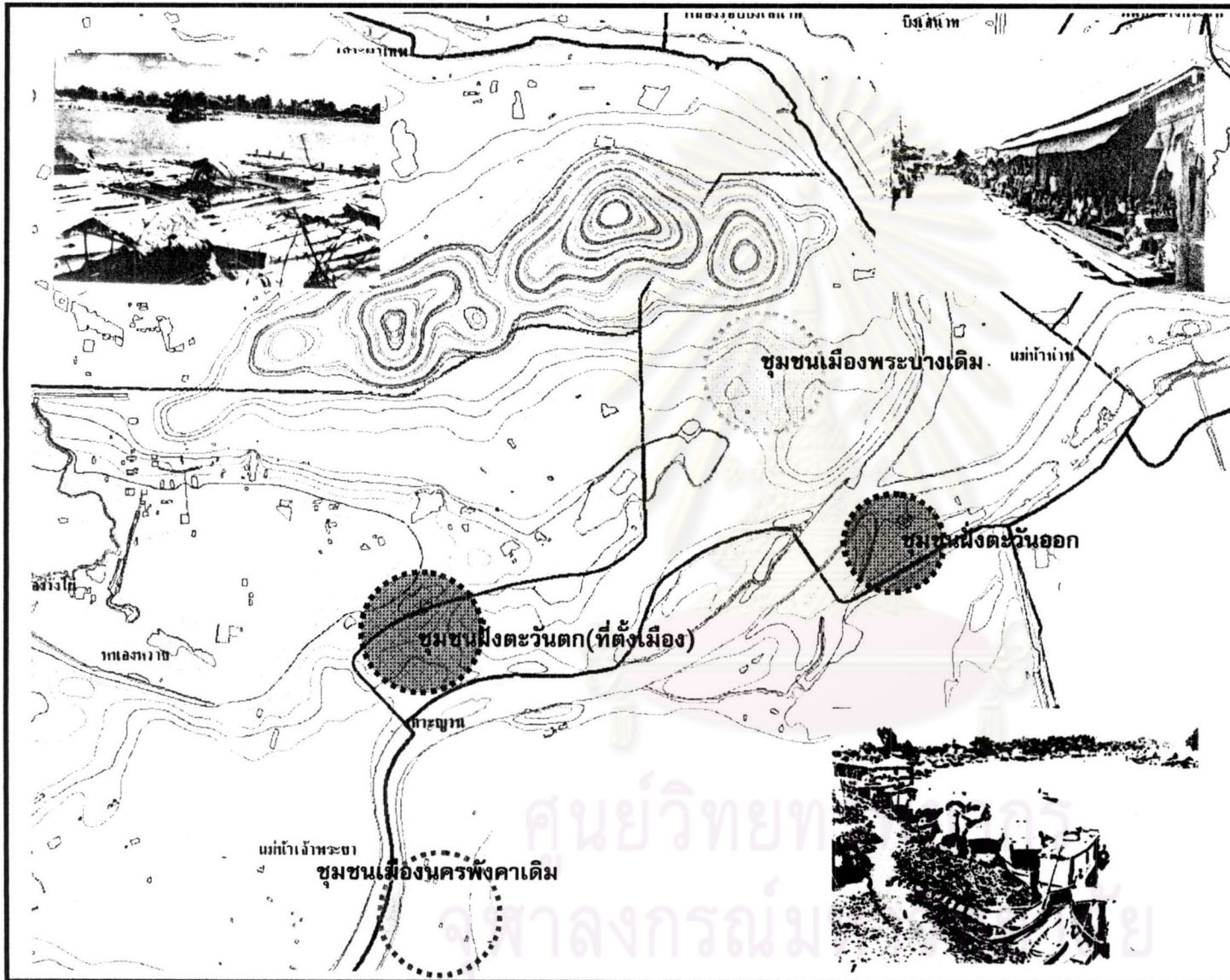
ในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ประเทศสยาม เริ่มเปิดประตูทำการติดต่อทางไมตรีและการค้ากับต่างประเทศ ทำให้มีชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาทำป่าไม้ทางภาคเหนือที่เชียงใหม่เป็นจำนวนมาก ประเทศสยามต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ ทำให้ประเทศสยามต้องตกอยู่ในวงจรการค้าระหว่างประเทศ มุ่งผลิตสินค้าขึ้นปฐมนุภุมิให้ประเทศทุนนิยมโดยมีศูนย์กลางคือ อังกฤษ

ในปี พ.ศ. 2416 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศสยามและอังกฤษได้ตกลงทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (The Treaty of Chiangmai) และการตราพระบรมราชโองการเรื่องการซื้อขายไม้ขอนสัก พ.ศ. 2427 เพื่อจัดการให้มีการตัดไม้ตลอดจนการซื้อขายไม้ในเขตเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน โดยต้องได้รับอนุญาตจากข้าหลวงใหญ่ ซึ่งอยู่ที่เชียงใหม่เสียก่อน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ต่อมาบริษัทชาวต่างประเทศทำสัญญาเช่าทำไม้สักมากมาย เช่น บริษัทบอร์เนียว เริ่มเช่าทำไม้สัก

ในปี พ.ศ. 2432 บริษัท บอมเบย์เบอร์มา เข้าทำไม้สักในปี พ.ศ. 2435 ไม้สักซึ่งเป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาด จึงได้กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของภาคเหนือ โดยไม้สักจำนวนมากจะถูกขนส่งโดยล่องลงมาตามลำน้ำปิง เมืองนครสวรรค์จึงเป็นที่ชุมนุมของพ่อค้าไม้ที่ล่องมาจากภาคเหนือ นอกจากนี้ยังมีบริษัทชาวต่างชาติมากมาย ซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่

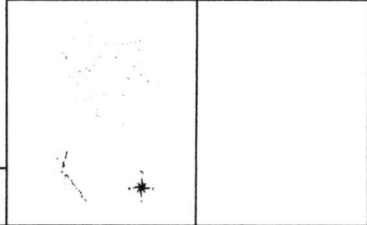
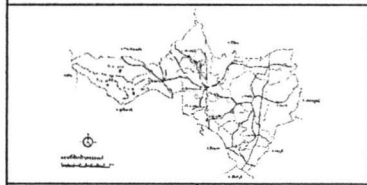
ภาพที่ 4.3 ในสมัยรัตนโกสินทร์ นครสวรรค์เป็นกลายเป็นตลาดซื้อขายไม้สักที่สำคัญ ทำให้มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ

สัญลักษณ์

- ชุมชนเมืองพระบางเดิม
- ชุมชนฝั่งตะวันออก
- ชุมชนฝั่งตะวันตก(ราชการ)
- ชุมชนเมืองนครพังกา

ที่มา:แผนที่กรมโยธาธิการและผังเมือง
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 46 แสดงการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองนครสวรรค์ สมัยกรุงธนบุรี-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กรุงเทพฯ ขึ้นมาที่เมืองนครสวรรค์ เพื่อรับซื้อไม้สักและส่งออกต่อไป เนื่องจากการขนส่งขอนไม้สัก อาศัยเส้นทางแม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ล่องแพซุง ประกอบกับบริเวณเมืองนครสวรรค์ มีภูมิประเทศที่เหมาะสมที่สุดในการตั้งด่านควบคุมการขนส่งไม้สัก

ในปี พ.ศ. 2441 จึงได้มีการจัดตั้ง “กองด่านป่าไม้ปากน้ำโพ” เพื่อจัดเก็บภาษีไม้สัก ส่งผลให้เมืองนครสวรรค์กลายเป็นตลาดซื้อขายไม้สักที่สำคัญ เพราะเมื่อไม้สักล่องมาถึงเมืองนครสวรรค์ จะมีเจ้าของโรงเลื่อยไม้จากกรุงเทพฯ และพ่อค้าจากหัวเมืองอื่น ๆ มาประมูลกันที่เมืองนครสวรรค์ก่อนที่จะล่องไม้ขอนสักลงมายังกรุงเทพมหานคร เพื่อเข้าสู่โรงเลื่อยจักรแปรรูปไม้ก่อนที่จะส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ผลอีกประการหนึ่งของสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ส่งให้เมืองนครสวรรค์เป็นที่ชุมนุมสินค้าทางน้ำก็คือ การที่ข้าวกลายเป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดด้วยอีกชนิดหนึ่งประกอบกับพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงมีการขยายพื้นที่ปลูกข้าวจากเดิมเป็นอย่างมาก ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญอีกด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดให้มีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นในปี 2435 โดยมณฑลเทศาภิบาลนครสวรรค์ได้ถูกจัดตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2438 เมืองนครสวรรค์ได้เป็นที่ตั้งของมณฑลนครสวรรค์มีเมืองในปกครอง 8 เมือง คือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร ชัยนาท ตาก อุทัยธานี พยุหะคีรี มโนรมย์ สวรรค์บุรี ความสัมพันธ์ของกลุ่มเมืองนครสวรรค์กับราชสำนักกรุงเทพฯ ก่อนตั้งมณฑลเทศาภิบาลนั้น กำแพงเพชรเป็นหัวเมืองชั้นโท นครสวรรค์เป็นหัวเมืองชั้นตรี นอกนั้นเป็นหัวเมืองชั้นจัตวา ขึ้นต่อสมุหนายกอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นส่วนปกครองของราชสำนักกรุงเทพฯ การปกครองภายในกลุ่มเมืองดังกล่าวเป็นไปตามระบบประเพณีคือ “ระบบกินเมือง” หมายถึง ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมอำนาจประเพณีภายในท้องถิ่นของตน กล่าวคือ ในขณะที่ได้รับแรงงานและสิ่งของจากราษฎร พวกเขาก็ต้องทำหน้าที่คุ้มครองความปลอดภัยในเขตนั้นด้วย คำว่า “นักเลงโต” เป็นคำพื้น ๆ ที่ทราบกันทั่วไปว่าเป็นผู้ที่สามารถป้องกันโจรผู้ร้ายในเขตของตนได้ แม้บางคนจะเป็นผู้สนับสนุนให้ลูกน้องของตนไปเป็นโจรในท้องถิ่นอื่นอยู่บ้างก็ตาม เขตมณฑลนครสวรรค์มีลักษณะอำนาจท้องถิ่นแบบนี้จนปรากฏอยู่อย่างชัดเจน (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2527)

ในช่วงนี้กลุ่มคนที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในด้านเศรษฐกิจของเมืองคือ กลุ่มคนจีนซึ่งมีการอพยพเข้ามาตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา และอพยพเข้ามาอยู่ในอาณาบริเวณนี้มาแต่ก่อนตั้งมณฑลเทศาภิบาล ปะปนอยู่กับการทำการค้าบริเวณปากน้ำโพ คึงลำภาและสะแกกรัง ผู้ที่มีทรัพย์สินอยู่บ้างและมีความสัมพันธ์อันดีกับขุนนางท้องถิ่น และส่วนกลางก็จะเป็นเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งเป็น “กรมการเมือง” ท้องถิ่นอย่างหนึ่งด้วย ต่อมาเมื่อการผลิตเพื่อการค้าในภาคกลางได้ขยายตัวออกไปหลังเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตกก็ได้มีคนกลุ่มใหม่เดินทางเข้าไปตามลำแม่น้ำเพื่อการค้าขายและตั้งหลักแหล่งสร้างเมืองปากน้ำโพให้เป็นศูนย์กลางของการค้าข้าว การค้าของเมืองนครสวรรค์ต้องอาศัยทางน้ำเป็นหลัก โดยมีพ่อค้าชาวจีนเป็นคนกลางนำสินค้าบริโภค เช่น ผ้า เครื่องใช้ สินค้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศ หรือจากกรุงเทพฯ มาขายในเมืองและพื้นที่โดยรอบ และขนผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว พืชไร่ ของป่า ของพื้นเมือง ล่องแม่น้ำเจ้าพระยาไปขายกรุงเทพฯ โดยพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้จะอาศัยอยู่ในเรือของตนซึ่งจอดอยู่ในควนน้ำ (ลำน้ำ) เจ้าพระยา เพื่อความสะดวกในการติดต่อทำการค้า และขนสินค้าลงกรุงเทพฯ ดังนั้นผลผลิตจากชนบทจึงถูกดึงดูดเข้าสู่ตลาดโดยคนจีน ถึงจะมีชาวนาหรือคนในหมู่บ้านค้าขายอยู่บ้าง ก็เป็นการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และเป็นคนกลางซื้อผลผลิตจากหมู่บ้าน ส่งต่อให้พ่อค้าคนจีนในเมืองทำให้คนในท้องถิ่นไม่มีโอกาสในการแข่งขันทางการค้ากับพ่อค้าชาวจีน

4.1.4.2 เมืองที่สำคัญและการเชื่อมโยง

นครสวรรค์ในยุคนี้มีความสัมพันธ์ในเชิงการค้า ทั้งในระดับเมืองและระดับภาคในฐานะที่เป็นเมืองศูนย์กลางการค้าระหว่างอำเภอและจังหวัดรอบ ๆ มี 3 แห่ง คือ

- ศูนย์กลางการค้าระหว่างนครสวรรค์กับจังหวัดทางเหนือขึ้นไป เช่น กำแพงเพชร เชียงใหม่ ตาก ฯลฯ ซึ่งชาวนครสวรรค์เรียกพวกทางเหนือที่มาค้าขายนี้ว่า “พวกลาว” พวกลาวเหล่านี้ได้ค้าขายสินค้า 2 ประเภท คือ ไม้สัก โดยล่องแพซุงมา และสินค้าพื้นเมือง พวก หวาย ชัน น้ำมันยาง สีเสียด เปลือกไม้ น้ำผึ้ง สีผึ้ง ฯลฯ ขากลับ บรรทุกพวกข้าว เกลือ กลับโดยอาศัยแพไม้ไผ่ หรือเรือซุด เรือชะล่า ตลาดนี้จึงถูกเรียกว่า “ตลาดลาว” (ตลาดลาวในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวิสุทธิศึกษา) นอกจากนี้ยังมีพวกมอญเอาไถ่มาขายด้วย

- ศูนย์กลางการค้าระหว่างคนต่างอำเภอของนครสวรรค์ เช่น อ.โกรกพระ อ.พยุหะคีรี อ.บรรพตพิสัย นั้นอยู่ที่บริเวณ “สะพานดำ” โดยชาวบ้านต่างอำเภอจะนำสินค้าพวกข้าว สัตว์ป่า ของป่า เช่น หวาย เปลือกกล้วยตาก เข้ามาขาย (ในสมัยนั้นบริเวณสะพานดำมีค่ายทหารสี่สารตั้งอยู่ และขณะนี้สะพานดำเป็นแหล่งที่ตั้งของวิทยาลัยครูนครสวรรค์)

ภาพที่ 4.4 ชาวนครสวรรค์เรียกพวกทางเหนือที่มาค้าขายนี้ว่า “พวกลาว” พวกลาวเหล่านี้ได้ค้าขายสินค้า 2 ประเภท คือ ไม้สัก โดยล่องแพพุงมา และสินค้าพื้นเมืองตลาดนี้จึงถูกเรียกว่า “ตลาดลาว” (ตลาดลาวในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวิสุทธิศึกษา)

- ศูนย์กลางการค้าข้าวของนครสวรรค์กับจังหวัดรอบ ๆ นครสวรรค์ เช่น พิจิตร ตาก กำแพงเพชร ฯลฯ นั้นอยู่บริเวณ “ท่าซุด” พ่อค้าชาวจีนจะมารับซื้อข้าวที่นี่ และล่องสินค้าลงสู่กรุงเทพฯ โดยใช้เรือกะแซงใหญ่ ขากลับจะบรรทุกเกลือ มะพร้าว และน้ำตาลปีบขึ้นมาจากในนครสวรรค์ ซึ่งปัจจุบันศูนย์กลางการค้าข้าวของนครสวรรค์ได้ย้ายไปอยู่ที่ อ.พยุหะคีรี มีตลาดกลางการค้าข้าวมาก เช่น ท่าข้าวกำนันทรง ท่าข้างกรุงไทย ฯลฯ

การเชื่อมโยงเพื่อการค้าทั้ง 3 เส้นทาง จะมีพ่อค้าชาวจีนเป็นพ่อค้าคนกลางทั้งสิ้น ความเจริญเกิดจากการเป็นตลาดการค้านี้ เริ่มการขยายตัวจากทางฝั่งตะวันออกไปทางตะวันตกเรื่อย ๆ บริษัทค้าไม้ของต่างชาติได้เข้ามาตั้งสาขารับซื้อไม้และมาทำการตัดเองด้วย บริษัทที่ซื้อไม้ก็รับซื้อจากพ่อค้าคนจีน ซึ่งส่วนมากได้เข้ามาทำป่าไม้ทางตอนเหนือของนครสวรรค์ เช่น สุโขทัย

พิษณุโลก เพชรบูรณ์ พ่อค้าชาวจีนเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนไหหลำซึ่งถนัดในเรื่องการทำป่าไม้มาก นอกจาก

ทำโรงสีแล้วยังทำเพื่อเอามาส่งให้ฝรั่งด้วย นอกจากนี้จะมีบริษัทฝรั่งแล้วบริษัทของคนจีนที่มีฐานอยู่กรุงเทพฯ อย่างบริษัทป่าไม้ล่าช้า บริษัทน้อมมิตร และบริษัทของตระกูลเพชรทองคำ ซึ่งเป็นแขกก็เข้ามาแข่งขันด้วย บริษัทป่าไม้ของฝรั่งจะทำป่าสัมปทานผูกขาดโดยรับจากรัฐบาล โดยอาศัยอำนาจการเมืองหนุนหลัง ส่วนบริษัทชาวจีนนี้เป็นบริษัทที่มีความสัมพันธ์กับข้าราชการ หรือองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ แต่ว่ามีการให้สัมปทานกับหน่วยงานรัฐบาลซึ่งหน่วยงานรัฐบาลเหล่านี้ จะมาจ้างบริษัทชาวจีนทำอีกทีหนึ่ง (สุจินดา เจียมศรีพงษ์, 2527)

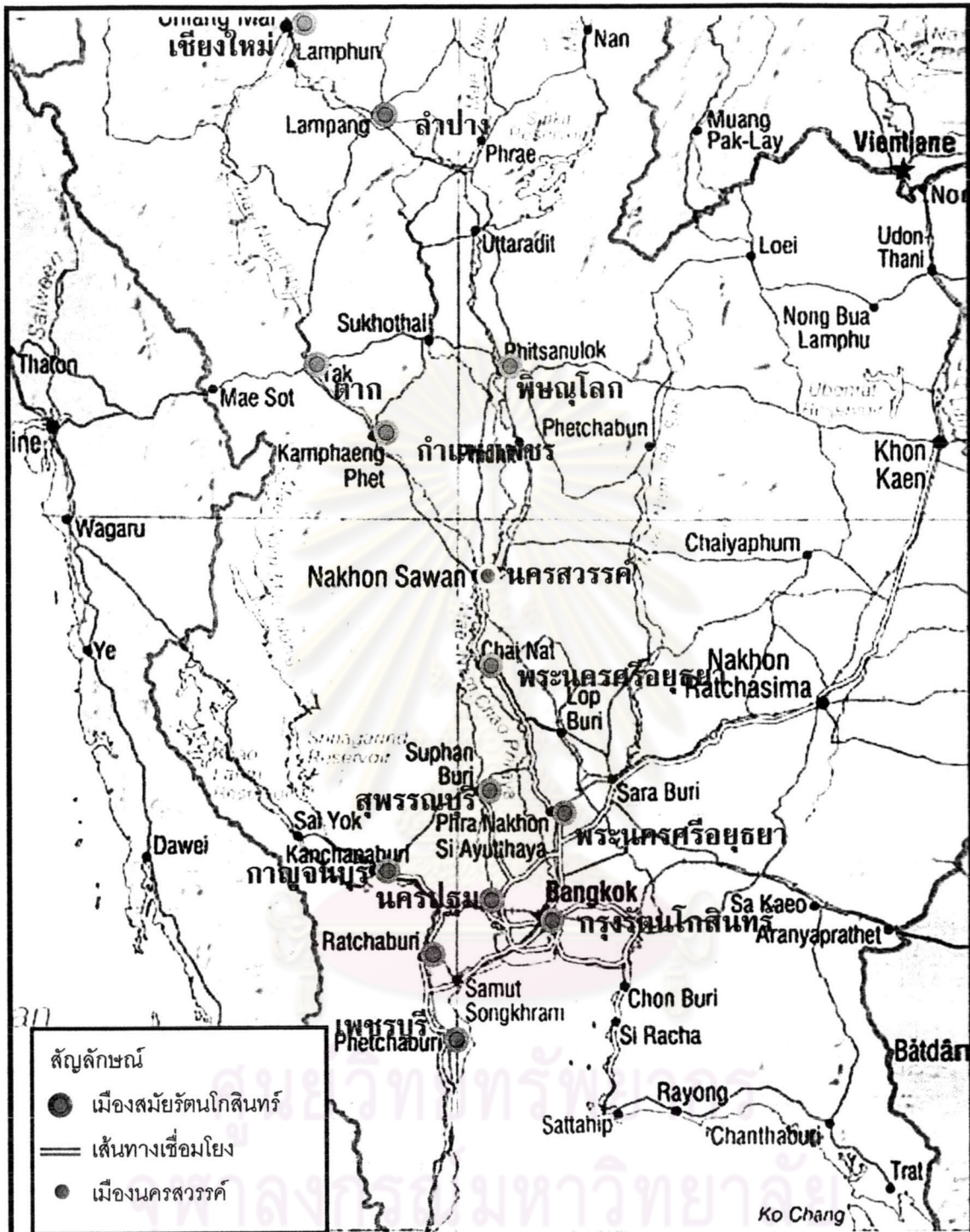

ภาพที่ 4.5 เมืองนครสวรรค์ในอดีต มีการใช้แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นจุดค้าขาย และไม้ก็เป็นสินค้าสำคัญ

ภาพที่ 4.6 มีการตั้งบริษัทไม้ซึ่งเป็นของชาวต่างชาติและชาวจีน บริเวณปากน้ำโพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.8 แผนที่แสดงการเชื่อมโยงการค้า สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	
ภาควิชา: การวางแผนภาคและเมือง	ที่มา: กรมทางหลวง
คณะ: สถาบันดุษฎีนิพนธ์	สถาบัน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

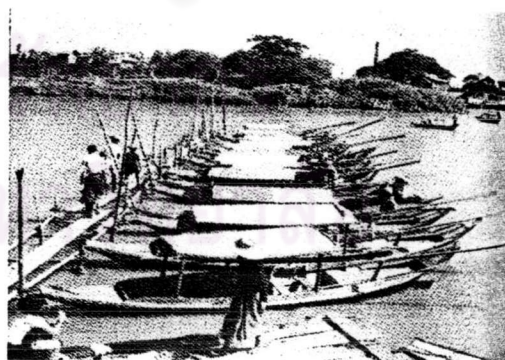
4.1.4.3 การใช้ที่ดินและวิถีชีวิต

พื้นที่ริมหน้าของเมืองนครสวรรค์ในช่วงนี้ได้ถูกใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ จากการที่เมืองนครสวรรค์มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นชุมทางการค้าขายทางน้ำ ทำให้มีผู้คนเดินทางมามากมายที่เมืองนี้เพื่อจับจ่าย ซื้อของซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น ผ้า เสื้อผ้า ของใช้ต่าง ๆ สินค้าสำเร็จรูป ซึ่งไม่สามารถหาได้ในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งสินค้าพวกนี้มาจากการที่พ่อค้าชาวจีนได้ขึ้นมาขาย ซึ่งผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นพวกพ่อค้าไม้ที่ล่องไม้มาจากทางเหนือ และพ่อค้าข้าวที่ล่องข้าวมาค้าขาย ณ จุดนี้ด้วยเช่นกัน เพราะบริเวณนี้เป็นจุดกึ่งกลางระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคเหนือ พื้นที่นี้จึงทำหน้าที่คล้าย ๆ ศูนย์กลางการค้าที่มีความสำคัญรองจากกรุงเทพฯ มีสินค้ามากมายที่สามารถซื้อหาได้จากเมืองนครสวรรค์ โดยที่ไม่ต้องไปซื้อหาที่กรุงเทพฯ และในขณะเดียวกันพวกพ่อค้าที่ต้องการไม้และข้าวที่มีคุณภาพดี ก็ต้องมาซื้อที่เมืองนครสวรรค์ เพราะถ้ารอไปซื้อที่กรุงเทพฯ ก็จะได้คุณภาพที่ด้อยกว่าและมีราคาแพงกว่า นอกจากสินค้าจำพวกไม้ต่าง ๆ ข้าวเครื่องอุปโภคและบริโภคแล้ว ยังมีสินค้าที่เป็นสินค้าพื้นเมืองที่มาจากป่าอีก เช่น หวาย ชัน น้ำมันยาง สีสียัด เปลือกไม้ น้ำมัน สีมัง ฯลฯ

ภาพที่ 4.7 เมืองนครสวรรค์ในอดีต ถือได้ว่าเป็นจุดศูนย์กลางการเชื่อมโยงทางการค้า ระหว่างภาคเหนือและกรุงเทพฯ

เนื่องจากนครสวรรค์เป็นชุมทางการค้าขายทางน้ำ ดังนั้น พื้นที่ริมน้ำจึงถูกใช้เป็นที่เรือจอดและอู่ต่อเรือ ซึ่งการบรรทุกสินค้าไปขายนั้น ใช้เรือยนต์และเรือลากจูง เป็นเรือไม้ เรือเหล็กท้องแบน (เหมือนเรือชนทรายในปัจจุบัน) สำหรับเรือเมล์ที่วิ่งรับส่งคนโดยสารจากปากน้ำโพขึ้นเหนือไปพิษณุโลกกำแพงเพชร พิจิตรและล่องใต้ไปอยุธยา

ภาพที่ 4.8 เมืองนครสวรรค์ในอดีต มีการใช้เรือเป็นพาหนะเป็นหลัก โดยมีเรือรับจ้างหลายประเภท

กรุงเทพฯ ก็มีเรือเมล์เขียว จึงได้มีการสร้างท่าเรือจอดที่ปลายถนนมาตุลี อีกบริษัทคือ เรือเมล์แดง มีท่าเรือจอดอยู่ที่ปลายถนนสุจิตรา ซึ่งการพัฒนาการขนส่งทางน้ำต่อมาบริษัทสิงเสริม

บริการ มีเรือหลายประเภทและหลายขนาด ทั้งรับส่งคนโดยสารและขนส่งสินค้า และมีคู่อเรือ
อยู่ริมแควใหญ่ด้วย

นอกจากการใช้พื้นที่ริมน้ำเป็นท่าเรือและคู่อเรือแล้ว ยังใช้เป็นที่ตั้งของบริษัทค้าไม้และ
โรงเลื่อยจำนวนมาก นับตั้งแต่บริษัทบอร์เนียวจำกัด ตั้งบริษัทอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงใต้
วัดไทรใต้เหนือจากตลาดปากน้ำโพ ประมาณ 2 กม. บริษัทบอมเบย์ เบอร์มาร์ ตั้งอยู่ทางฝั่ง
ตะวันออกของแม่น้ำปิง ตอนใต้ของวันคลองคาง เหนือตลาดปากน้ำโพประมาณ 1 กม.เศษ
บริษัท แองโกล มิสทลยส์ และบริษัทอีสต์เอเชียติก อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ได้สถานี
รถไฟปากน้ำโพ ใกล้เคียง ๆ วัดตะแบก (วัดปากน้ำโพใต้) นอกจากนี้ยังมีบริษัทเอกชนซึ่งเป็นพ่อค้าไม้
ที่ได้สะสมทุนจากกรุงเทพฯ แล้วตั้งบริษัทไม้แข่งกับนายทุนต่างชาติ มิใช่คนจีนที่สะสมทุนใน
นครสวรรค์ บริษัทเอกชนเหล่านี้ได้แก่ บริษัทป่าไม้ลำซำ จำกัด บริษัทน้อมจิตร จำกัด และบริษัท
ของพ่อค้าตระกูลเพชรทองคำ (บริษัทป่าไม้ลำซำ เป็นของตระกูลลำซำ, บริษัทน้อมมิตรเป็นของ
ตระกูลของน้อมมิตร เศรษฐีกรุงเทพฯ และตระกูลเพชรทองคำเป็นแขกบางอ้อ) บริษัทค้าไม้ของ
ฝรั่ง มักจ้างพนักงานที่เป็นคนไทย คอยเลือกซื้อไม้ และคุมไม้เข้ากรุงเทพฯ (เหตุผลเพราะคนจีน
คุมขโมยผู้คนไทยไม่ได้) คนจีนจึงมีบทบาทในการค้าไม้้น้อยมากในสมัยนั้น แต่ระยะหลังเมื่อผ่าน
การสะสมทุนขึ้นต้นจากการค้าอื่น คนจีนก็ได้ขยายทุนโดยการตั้งโรงงานแปรรูปคือ โรงเลื่อยขึ้น
ที่สำคัญขณะนั้นมีโรงเลื่อยวงล้อหลง โรงเลื่อยไทยมิตร เป็นต้น จนกระทั่งบทบาทการค้าไม้ของ
ชาวต่างชาติเริ่มลดลง

ผู้ที่เป็นนายทุนและขุนนางคนสำคัญ มีบทบาทอย่างยิ่งในการจับจองและขยายพื้นที่ทำ
มาหากินบริเวณริมน้ำ ซึ่งขุนประจักษ์จินิกเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งที่ย้ายพื้นที่ในการเป็น
ศูนย์กลางการค้านครสวรรค์มาทางฝั่งตะวันตกมากขึ้นเรื่อย ๆ ขุนประจักษ์จินิกได้เป็นเจ้าของ
ที่ดินมากมายทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยการจับจอง นับตั้งแต่ร้านหมอโรจน์ใน
ปัจจุบันเรื่อยมาทางโรงหนังไกรลาส เจ้าพระยาไฟแนนซ์ จนถึงตลาดขุนหงส์และที่ดินรอบวัดโพธิ์
แทบทั้งสิ้นเป็นของขุนประจักษ์จินิกแต่ผู้เดียวในสมัยนั้น

บริเวณหัวเกาะยมที่แควใหญ่ เป็นที่ตั้งของโกดังของบริษัทต่าง ๆ และบริษัทค้าไม้
ตลอดจนโรงงาน โรงเลื่อย โรงสีข้าว และโรงเรียน โดยขณะนั้นตลาดไม่มีความสำคัญใด ๆ ทั้งสิ้น
เลย สินค้าต่าง ๆ ต้องไปเอามาจากแควใหญ่แล้วจึงจะเข้ามาขายกันที่ตลาด ซึ่งนอกจากจะเป็น

ที่ตั้งของโกดังสินค้าแล้ว หัวเกาะคือ บริเวณตรงข้ามศาลเจ้าเดิมยังเป็นแพของตระกูลใหญ่ ๆ ใน กรุงเทพฯ กับทางภาคเหนือ ได้แก่ด้านซ้ายของเกาะยม เป็นแพของตระกูลเสรีนนท์ แล้วถัดไปก็ แพของนายหน้ว ชัยประสิทธิ์ ตระกูลชัยประสิทธิ์ที่เป็นเจ้าของโรงแรม โรงน้ำแข็งชัยประสิทธิ์ จากนั้นเป็นตระกูลนิตยวัฒนะ และก็มีคานเรือนายเปล่ง ตุงคะเศรณี เป็นตระกูลใหญ่เช่นกัน ถัดไปก็เป็นร้านอั้งว คือพวกนามสกุลนิตินธรรม หรือร้านของขุนสุชนิตินธรรม ซึ่งมีน้องชายคือ นาย

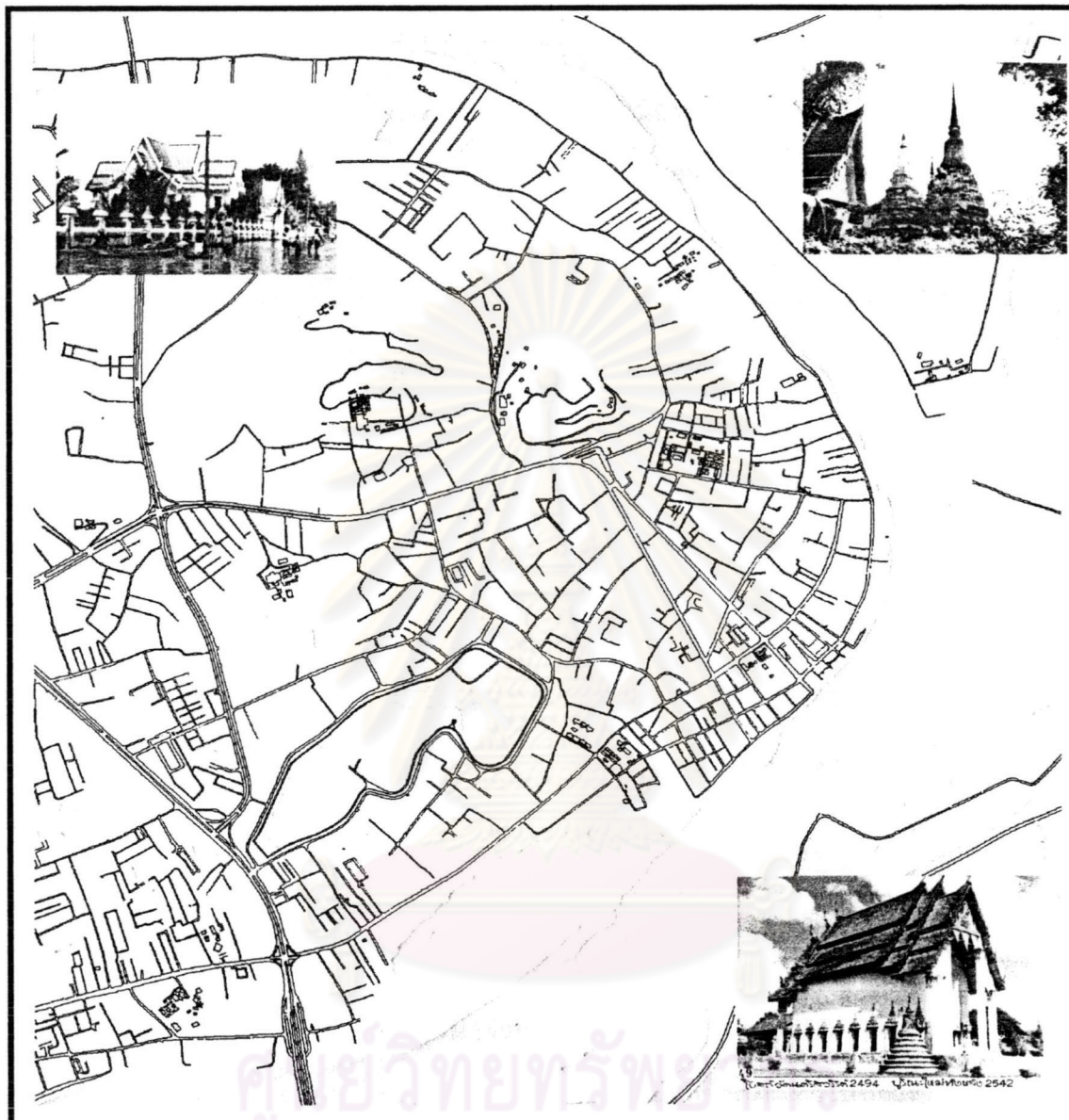
ภาพที่ 4.9 การค้าขาย สร้างความคึกคัก ให้กับเมืองนครสวรรค์ ทั้งสองฝากแม่น้ำ โดยส่วนใหญ่เป็นแพ และเรือส่งสินค้า

เสียง นิตินธรรม อยู่ฝั่งตรงข้าม ส่วนร้านต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงไม่ได้อยู่ที่ตลาด แต่อยู่ในแนวใหญ่ทั้งสิ้น ต่อไปก็เป็นแพของตระกูลเรือไทยของขุนเรือไทย เจ้าของโรงน้ำแข็งไฟฟ้าที่อยู่ทางเหนือ ทั้งโรงน้ำแข็งเรือไทย และโรงไฟฟ้าเรือไทยนี้ก็อยู่ในแนวใหญ่หมด ถัดไปก็นามสกุลดิระรัตน์ เวลานั้นย้ายครอบครัวไปเป็นเศรษฐีอยู่ที่กรุงเทพฯ ถัดไปก็โรงเรียน เป็นแพในแนวใหญ่มีโรงเรียนสอนเด็กในแพ คือ โรงเรียนเจริญสมบัติ ถัดไปก็เป็นแพของขุนประจักษ์จันกิจ แล้วถัดไปก็ตระกูลทั้งสุพานิช ถัดไปเป็นโรงน้ำปลาเซ่งฮะ แล้วต่อไปก็คุณยายเส็งยม ซึ่งดูเหมือนจะเป็นแม่ของหลวง อรรถไคว้วลวที่

สำหรับฝั่งขวา ก็มีบ้านสุขเอม ต่อไปก็เป็นศาลเจ้า จากศาลเจ้าไปมีตลาด ความเจริญ ครั้งก่อนอยู่ที่เกาะยม มีตลาดอยู่ข้างศาลเจ้า ต่อจากตลาดก็มีโรงสีข้าว เรียกว่าโรงสีใต้ ต่อจากโรงสีใต้มีบริษัทไม้คือ บริษัทแมงเงา จากแมงเงาแล้วเป็นที่พักของเรือแดงสยาม สตรีม แพคเกิดเรือแดงทุกลำที่แล่นมาจากกรุงเทพฯ จะต้องมาจอดที่บริษัท เรือแดงถือว่าเป็นเรือชั้นหนึ่ง โครงสร้างแข็งแรง ทาสีแดง ต่อไปก็เป็นวัดตะแบก และที่บ้านนายบุญเลียน ถัดไปก็บริษัทค้าไม้คือ บริษัทค้าไม้ อีสต์ เอเชียติก ถัดไปเป็นเฮงหลินจัน ซึ่งทำกระเบื้อง และทำโองไร่ขาย ถัดไปก็โรงน้ำแข็ง ถัดไปเป็นห้างไม้ มีสหหลุยส์ ในบริเวณนั้นเป็นย่านการค้าทั้งสิ้น ต่อไปเป็นโรงเลื่อยของนามสกุลชัยประสิทธิ์ ต่อจากนั้นก็เป็ตลาดซึ่งถูกเรียกว่าตลาดใหม่ (สมัยนั้นมี 2 ตลาด) ต่อไปเป็นที่ขายถ่านของนายหลง ถัดไปก็โรงสีข้าว เรียกว่าโรงสีกลาง ถัดเป็นโรงเลื่อยของนาย จิรนทร์ นามสกุลเดชอุดม ต่อไปก็มีโรงเลื่อยจักร โรงเลื่อยจักรแถวนี้มีเยอะประมาณ 3 - 4 โรง และเป็นโกดังเก็บของของนามสกุลหงส์ลดารมภ์ เหนือขึ้นไปก็มีแพยาฝืน แล้วเหนือขึ้นไปสุดจากนั้นก็มีการโรงสีเหนือ สมัยก่อนย่านนี้เจริญมาก สินค้าทุกชนิดต้องไปเอาที่แควใหญ่มาแล้วจึงเอาเข้ามาขายที่ตลาด แม้แต่โรงเรียนวิสุทธิและโรงเรียนตงยังก็อยู่ที่เกาะยม เกาะยมเป็นเสมือนตัวจักรสำคัญที่จะหนุนเนื่องให้กับตลาดฝั่งนี้ ทั้งสินค้าและโรงเรียนจะอยู่ที่เกาะยม

กลุ่มคนที่เข้ามามีบทบาทในเมืองปากน้ำโพ คือ กลุ่มคนจีนที่เข้ามาทำการค้าขายในเมืองนครสวรรค์ โดยนำสินค้าขึ้นมาจากกรุงเทพฯ เพื่อนำมาขาย และขากลับก็ซื้อข้าวเปลือกและสินค้าปากลับไป ราคาข้าวในท้องถิ่นชนบทจะต่ำกว่าราคาท้องตลาด 2 - 3 เท่าตัว การปรากฏขึ้นของกลุ่มคนพวกนี้ในฐานะ "ผู้เลี้ยงโชคชะตา" มีผลกระทบต่อระเบียบของอำนาจประเพณีพอสมควร อาการของความเสียระเบียบของอำนาจในส่วนนี้ปรากฏให้เห็นในรูปของคดีปล้นที่มีมากขึ้น การลักวัวควายเป็นเรื่องปกติที่มีมาตลาด แต่การ "ปล้นเรือ" ด้วยผู้คน 10 - 20 คน นั้นเป็นเรื่องใหม่ในขณะนั้น และเป็นปัญหาที่การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลต้องรีบแก้ไขในระยะแรกอย่างเร่งด่วนด้วย

วัดในมณฑลนครสวรรค์เป็นศูนย์รวมอำนาจแบบประเพณีที่สำคัญ นอกจากในแง่ของอุดมการณ์และจิตใจซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้ว เรายังพบอีกว่าวัดกับชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันแนบแน่นในแง่ของ "อำนาจทางโลก" ด้วย หมายความว่าพระสามารถจัดการขั้นต้นในการสงบเรื่องวิวาทหรือคดีความในชุมชนได้

แผนที่ 4.9 แสดงที่ตั้งของวัดในอดีต

ภาควิชา: การวางแผนภาคและเมือง

ที่มา: กรมโยธาธิการและผังเมือง

คณะ: สถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบัน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1.4.4 บทสรุปสมัย กรุงธนบุรี-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมืองนครสวรรค์ในสมัยนี้มีความเจริญมากขึ้นตามลำดับ โดยบทบาทที่เด่นชัดคือเป็นจุดศูนย์กลางทางการค้า ที่เป็นเช่นนั้นก็เนื่องมาจากในสมัยนี้ได้มีการทำไม้กันอย่างแพร่หลาย มีการลำเรียงไม้จากทางเหนือลงมา ซึ่งต้องผ่านด่านที่นครสวรรค์ ในปี พ.ศ. 2441 “กองด่านป่าไม้ปากน้ำโพ” เพื่อจัดเก็บภาษีไม้สัก และมีพ่อค้าชาวจีนนำสินค้าจากต่างถิ่นเข้ามาค้าขายในพื้นที่ ทำให้เมืองมีความคึกคักมาก และได้เกิดย่านตลาดขึ้นถึง 3 ที่ได้แก่ ตลาดลาว ตลาดท่าซุด ตลาดสะพานดำ โดยเมืองนครสวรรค์ได้มีบทบาทด้านการปกครองสำหรับพื้นที่ใกล้เคียง และมีการตั้งถิ่นฐานบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา และมีการก่อตั้งโรงงานไม้ อยู่ฝั่งตะวันออกของนครสวรรค์เป็นจำนวนมากโดยเมืองยังคงอาศัยทางสัญจรทางน้ำเป็นหลัก โดยมีการสร้างแพเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้าเป็นจำนวนมาก ส่วนบนบกส่วนใหญ่จะเป็นโรงงานไม้ ร้านค้า และสถานที่ราชการเป็นส่วนใหญ่ โดยกล่าวได้ว่าเมืองช่วงนี้เริ่มมีการขยายขึ้นมาบนบกด้วย อันเนื่องมาจากช่วงเวลาดังกล่าวเมืองเริ่มมีกิจกรรมที่มากขึ้น ส่วนพื้นที่ริมน้ำมีขอบเขตที่จำกัด ทำให้ทางบกเริ่มมีทางเกวียน เมืองนครสวรรค์สมัยนี้เริ่มมีการทำการค้าเป็นหลัก ภายในเมือง ส่วนบริเวณรอบนอกเมืองออกไป ยังคงมีการทำเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่

2 หน้า ๒๕๖ - ๒๖ หน้า ๒๖๖ - หน้า ๒๖๖

ภาพที่ 4.10 แสดงลักษณะทางกายภาพฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 4.11 แสดงลักษณะทางกายภาพฝั่งแม่น้ำปิง

ภาพที่ 4.12 วิถีชีวิตส่วนใหญ่ ยังคงอาศัยแม่น้ำเป็นหลัก ซึ่งถือเป็นอีกช่วงสมัยหนึ่ง ที่เมืองมีความผูกพันกับน้ำ

4.2 ยุคเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2448 – 2507)

ยุคเปลี่ยนแปลงเป็นช่วงที่มีเหตุการณ์สำคัญอันทำให้เมืองนครสวรรค์เปลี่ยนไป โดยเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในยุคนี้ 2 เหตุการณ์ คือ การเดินทางโดยรถไฟมาถึง และมีการเดินทางโดยรถยนต์เข้ามาโดยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเมืองอย่างมาก ช่วงเวลาของยุคนี้อยู่ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2488 – 2507 (รุจิ รอดชชะ, 2541:58)

4.2.1 ยุครถไฟมาถึง

4.2.1.1 ภาพรวมของเมือง

หลังจากที่ประเทศสยามเริ่มเปิดประเทศทำการค้าแบบเสรีกับชาติตะวันตก และต้องการรักษาความเป็นเอกราชเอาไว้ จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับประเทศทางตะวันตก และได้มีการนำเอาเทคโนโลยีมาจากประเทศทางตะวันตกเพื่อมาพัฒนาประเทศ ทำให้เกิดการสร้างทางรถไฟขึ้นในประเทศเพื่อให้มีการติดต่อถึงกันระหว่างเมืองได้โดยง่ายไม่ต้องใช้เวลาในการเดินทางมากอย่างแต่ก่อน ทางรถไฟสายแรกที่ถูกสร้างขึ้นคือ สายตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง กรุงเทพฯ – นครราชสีมา เริ่มเปิดดำเนินการครั้งแรกในปี พ.ศ. 2444 และสายที่ 2 คือ ทางรถไฟสายเหนือ โดยแยกจากทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือที่ชุมทางบ้านภาชี ขึ้นมาจนถึงเมืองนครสวรรค์ในปี พ.ศ. 2448 และสร้างต่อไปจนถึงเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2469 ส่งผลให้การเดินทางจากลุ่มน้ำทางใต้กับเมืองทางภาคเหนือที่มีทางรถไฟผ่านสะดวกรวดเร็วกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก

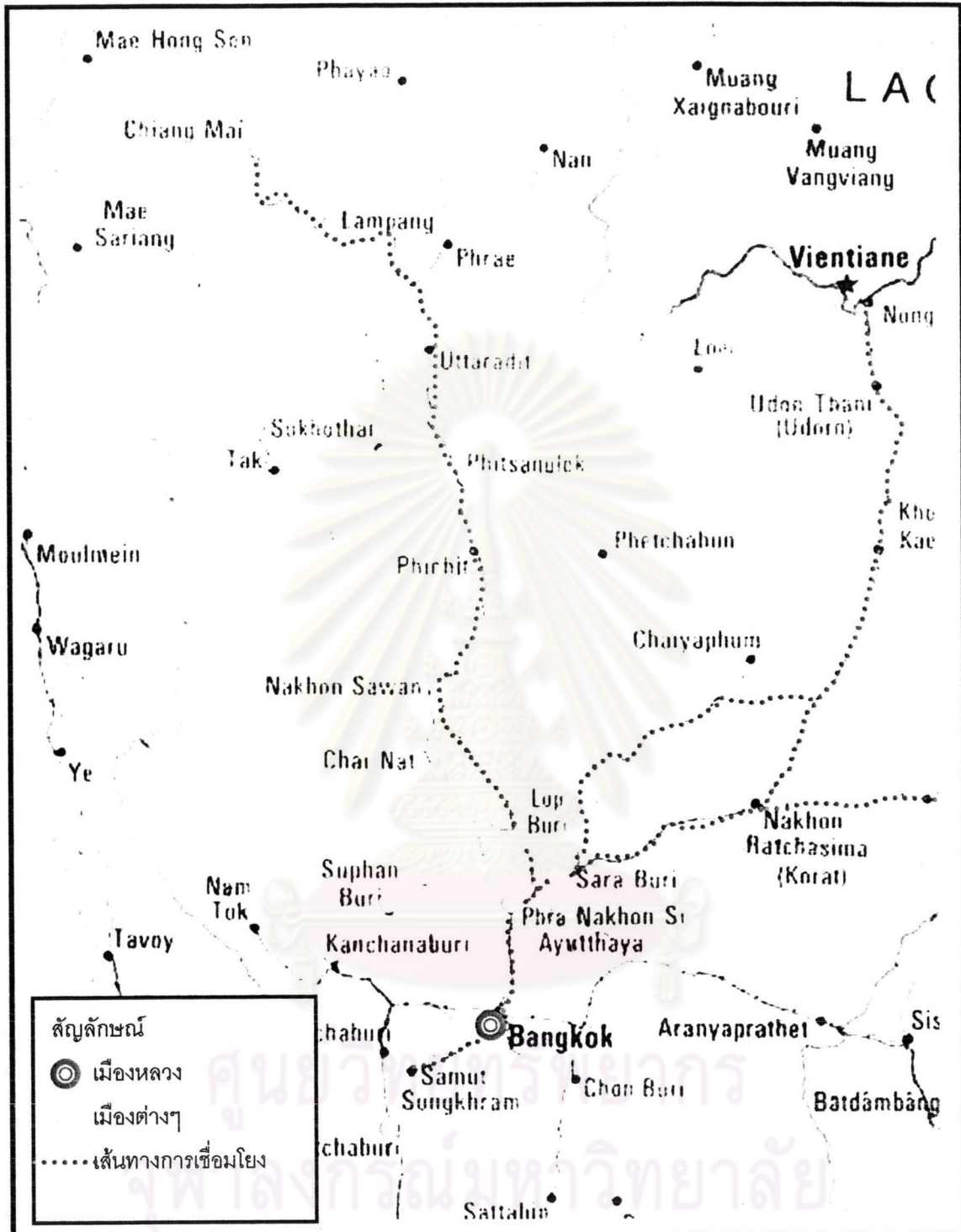
ความเจริญของนครสวรรค์เดิมจะอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาใต้ตัวเมืองเก่าลงมาประมาณ 8 กม. คือตั้งแต่แควใหญ่ (แม่น้ำน่าน) จากสถานีรถไฟปากน้ำโพ ลงมาถึงท่าน้ำปากน้ำโพ เพราะต้องอาศัยการขนส่งทางน้ำและรถไฟไปกรุงเทพฯ ส่วนตัวปากน้ำโพขณะนี้ที่อยู่ฝั่งตะวันตกยังไม่เจริญ ดังนั้น

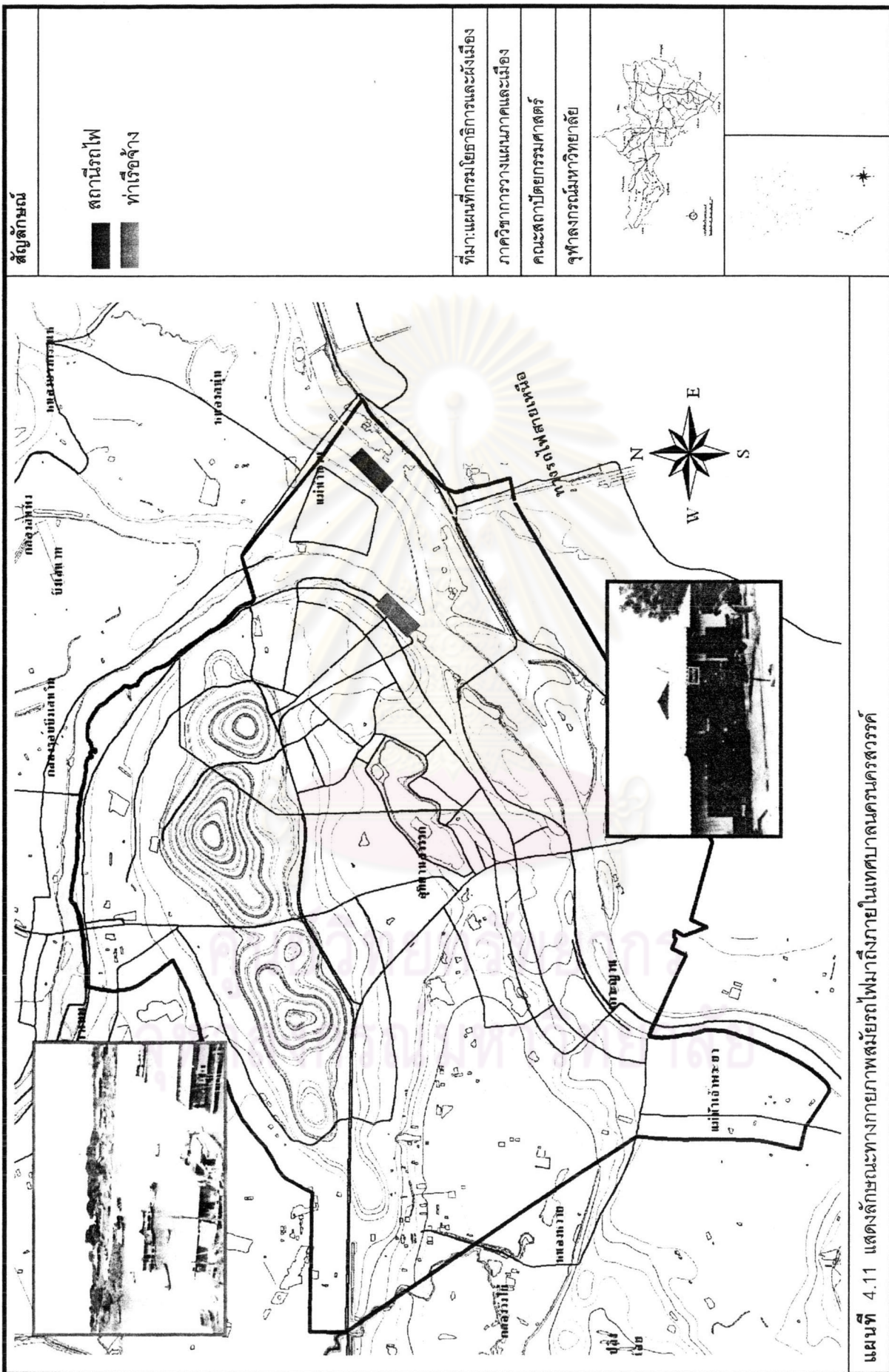
ภาพที่ 4.13 แสดงบรรยากาศบริเวณปากน้ำโพ จะเห็นได้ว่าการตั้งถิ่นฐานฝั่งตะวันออก ซึ่งมีสถานีรถไฟ เพิ่มขึ้นอย่างมาก

พวกที่มีฐานะดีที่ได้จากการสะสมทุนการค้า ทั้งพ่อค้าชาวจีนและนายห้างฝรั่งเศสอยู่บนเรือนแพ ซึ่งตั้งอยู่บนแควใหญ่ (หรือแม่น้ำน่าน) เท่านั้น บางแพเปิดกิจการค้าขาย แปะใหญ่ขนาดตั้งเป็นห้างสรรพสินค้าก็มี ที่ฐานะด้อยหน่อยก็อาศัยอยู่ในเรือเอี่ยมจิ้น รับสินค้าเร่งส่งขายขึ้น ๆ ล่อง ๆ อยู่ตลอดเวลา

สมัยรัชกาลที่ 5 ได้โปรดให้ย้ายเมืองจากทางฝั่งตะวันออกมาทางฝั่งตะวันตก เนื่องจากการขยายตัวของเมือง ถึงแม้ว่าจะมีการย้ายมาทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยา การค้าบริเวณแม่น้ำน่านหรือแควใหญ่ยังคงคึกคักรุ่งเรืองต่อมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อกับต้นรัชกาลที่ 7 ซึ่งบริเวณปากน้ำโพ บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาเต็มไปด้วยเรือค้าข้าว เรือค้าขายขนาดใหญ่จากกรุงเทพฯ ก็มาจอดเรือเพื่อซื้อข้าวและมาประมูลค้าไม้ที่นี้ ถ้าอยากได้ของดีก็ต้องมาที่ปากน้ำโพเพราะเป็นตลาดใหญ่ของสินค้าทั้งข้าวและไม้ จึงไม่น่าประหลาดใจเลยที่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ซึ่งเรียกกันว่าแม่น้ำเจ้าพระยาจะเต็มไปด้วยพวกโรงแรมที่พักอาศัยต่าง ๆ ขณะเดียวกันในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เริ่มมีทางรถไฟขึ้นมาจนถึงนครสวรรค์ แล้วก็หลังจากนั้นพอถึงปี พ.ศ. 2465 จึงได้สร้างทางรถไฟไปถึงจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงที่เริ่มมีทางรถไฟถึงนครสวรรค์แล้วสินค้าต่าง ๆ จากกรุงเทพฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินค้าต่างประเทศ เช่น บุหรี่ เหล้า ของชำ พวกอะไหล่ พวกเครื่องจักรต่าง ๆ ก็จะถูกขนส่งมาทางรถไฟแล้วมาลงที่สถานีปากน้ำโพ เนื่องจากสมัยก่อนสถานีปากน้ำโพเป็นสถานีที่ใหญ่มากของนครสวรรค์ เนื่องจาก สถานีนครสวรรค์ในช่วงเวลานั้นยังไม่ได้ถูกก่อสร้าง โดยมาสร้างหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เพราะฉะนั้นเมื่อต้องเดินทางโดยรถไฟ พวกชาวนครสวรรค์ที่ซึ่งอยู่ทางตะวันตกต้องข้ามเรือและไปขึ้นรถไฟที่สถานีปากน้ำโพ พอสินค้ามาลงที่สถานีรถไฟปากน้ำโพแล้วก็จะถูกขนไปเก็บไว้ในโกดังต่าง ๆ อยู่บริเวณใกล้เคียงนั้นทางฝั่งตะวันออกและหลังจากนั้นค่อย ๆ ททยอยขนส่งสู่แม่น้ำน่าน และก็นำมาขายทางฝั่งตะวันตกบริเวณที่เรียกว่าตลาดปากน้ำโพ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงได้มีการสร้างสถานีรถไฟใหม่ขึ้นที่ตำบลหนองปลิง (เนื่องจากสถานีปากน้ำโพถูกระเบิดจากทหารญี่ปุ่นยากที่จะซ่อมแซมให้ใช้ได้) ซึ่งเป็นสถานีรถไฟของจังหวัดนครสวรรค์ในปัจจุบัน ทำให้ความสำคัญของแควใหญ่ลดลง และการขนส่งทางน้ำได้เริ่มลดบทบาท ลง ประกอบกับปี พ.ศ. 2490 เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ตลาดปากน้ำโพ เป็นผลผลักดันให้ความเจริญได้ขยายตัวมาฝั่งตะวันตกเต็มที่

แผนที่ 4.10 แผนที่แสดงทิศทางการเชื่อมต่อระหว่างเมือง ในรถไฟ	
ภาควิชา: การวางแผนภาคและเมือง	ที่มา: กรมทางหลวง
คณะ: สถาปัตยกรรมศาสตร์	สถาบัน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมืองนครสวรรค์ หรือ เมืองปากน้ำโพ หรือ เมืองชุมทางสี่แคว สมัยนี้ยังเป็นเมืองศูนย์กลางการสัญจรทางน้ำไม่ว่าจะล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา หรือทวนน้ำขึ้นไปตามแควต่าง ๆ แม้ว่าจะมีการขนส่งทางรถไฟก็ตาม แต่การขนส่งทางน้ำก็ยังนิยมใช้กันอยู่ เพราะค่าใช้จ่ายถูกกว่านั่นเอง และอีกประการหนึ่งคือ ระยะเวลาที่ทางรถไฟยังไปไม่ถึงเชียงใหม่ นั้น นครสวรรค์ยังคงมีฐานะเป็นเมืองกึ่งกลางในการขนส่งอยู่นั่นเอง การลดลงของการใช้พื้นที่ริมน้ำจึงยังไม่ปรากฏชัดเจน

ครั้นต่อมาเมื่อรัชกาลที่ 6 โปรดให้เปลี่ยนชื่อเมืองเป็นจังหวัด เมืองพยุหะคีรี มโนรมย์ และสรรค์บุรีเป็นเมืองเล็กเกินไปจึงถูกยุบเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดชัยนาท เหตุการณ์ในปลายรัชกาลที่ 6 และต้นรัชกาลที่ 7 มีปัญหาเศรษฐกิจกระหน่ำซ้ำเติมเข้ามา ซึ่งมีผลให้มีการตัดทอนยุบ และโยกย้ายอำนาจและลักษณะงานของมณฑลเทศาภิบาลหลายครั้ง ในที่สุดถึงรัชกาลที่ 7 ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ จึงโปรดให้ยุบมณฑลนครสวรรค์ลงใน พ.ศ. 2474 แล้วโอนจังหวัดนครสวรรค์ไปไว้ในมณฑลอยุธยา และต้องยุบเลิกมณฑลเทศาภิบาลนครสวรรค์ ในปี พ.ศ. 2475 รวมเวลาที่เมืองนครสวรรค์เป็นที่ตั้งมณฑลเทศาภิบาล 37 ปี ด้วยเหตุผลว่าเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำมาก ต่อมาหลังจากเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญและใช้พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารราชอาณาจักรไทยแล้ว จึงได้ยุบเลิกการแบ่งมณฑลเทศาภิบาลไปใน พ.ศ. 2476

เมืองนครสวรรค์ได้เจริญขึ้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีประชากรตั้งถิ่นฐานทำมาค้าขายเป็นจำนวนมาก และตั้งขึ้นเป็นสุขาภิบาล เมื่อ พ.ศ. 2477 ต่อมาเมื่อชุมชนเจริญเติบโตมากขึ้นจึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาล เมื่อปี พ.ศ. 2478

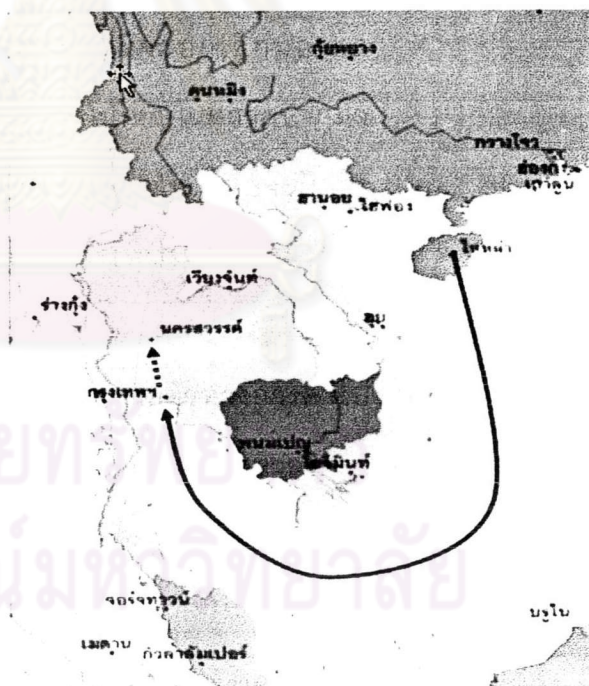
4.2.1.2 เมืองสำคัญและการเชื่อมโยง

เมืองนครสวรรค์ยังคงเป็นเมืองศูนย์กลางเชื่อมโยงการเดินทางน้ำที่สำคัญระหว่างเมืองทางเหนือและได้ตั้งเช่นยุคที่ผ่านมา แต่ที่เพิ่มขึ้นมาในยุคนี้คือ มีการขนส่งทางรถไฟเมื่อทางรถไฟมาถึงนครสวรรค์ในปี พ.ศ. 2488 โดยมีบทบาทในการขนส่งสินค้ามากกว่าเพื่อการโดยสาร การขนส่งทางน้ำจึงยังคงมีความสำคัญอยู่ในยุคนี้ แต่ก็มี การขนส่งโดยใช้เรือยนต์เข้ามาใช้ด้วย ต่อเมื่อมีการก่อสร้างทางรถไฟขึ้นไปจนถึงเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2469 จึงเริ่มจะส่งผลต่อการ

เชื่อมโยง ซึ่งหมายความว่าสินค้าที่มาทางรถไฟก็จะไม่หยุดที่นครสวรรค์ แต่จะเลยไปเมืองทางเหนือได้เลย ส่งผลให้นครสวรรค์เริ่มคลายความสำคัญด้านเศรษฐกิจแบบรัฐกึ่งกลางลง แต่ยังไม่กระทบมากเท่ากับเมื่อมีการเปิดสะพานเดชาติวงศ์ในยุคที่รถยนต์มาถึง การคมนาคมติดต่อภายในชุมชนยังคงใช้เส้นทางคมนาคมเป็นหลัก สำหรับการติดต่อกับชุมชนภายนอกก็ใช้เส้นทางรถไฟและเส้นทางน้ำควบคู่กัน

4.2.1.3 การใช้ที่ดินและวิถีชีวิต

เมืองปากน้ำโพเมื่อมีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลเป็นรูปเป็นร่างแล้วนั้น กล่าวขวัญกันว่าเป็นที่ประชุมชนทางการค้า และเป็นที่ยรวบรวมน้ำซุง ในระยะแรกเป็น “เมืองอันหนึ่งในลำน้ำ” ต่อมามีการขึ้นไปจับจองขยายการตั้งเมืองเป็นตลาดเดียวบริเวณแม่น้ำยาวทั้งสองฝั่งถนน ของที่ขายเป็นของกรุงเทพฯ ของที่เี่ยวเอามาขายถ้าเป็นผ้าก็แมนเซลเตอร์ มีแพห้างจีนขายของฝรั่งที่จำเป็นต้องใช้ในการเดินทาง ซึ่งนำขึ้นมาขายจากกรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ เนื่องจากสะดวกและมีกำไรดีกว่า ก่อนที่จะยกเลิกมณฑลเทศาภิบาลมีไฟไหม้ใหญ่ในตลาดปากน้ำโพ 2 ครั้ง หลังจากไฟไหม้ก็จะมีการขยายตัวอาคารเพิ่มมากขึ้น มีผู้คนพลุกพล่านมากขึ้น อำนาจรัฐก็ไม่ได้ส่งเสริมให้มีการขยายตัวทางการค้าไปเสียทั้งหมด หลักการคือเปิดโอกาสให้ทำการค้าโดยไม่ขัดกับระเบียบและกฎของรัฐ กล่าวได้ว่าเป็นโอกาสที่มีก่อนไพร่ไทย เพราะมีสิทธิในการเดินทาง ต่อมาไพร่ก็ถูกชักจูงโดยกลไกตลาดอันเนื่องมาจากข้าวมีราคาดีจึงไปทำนา การทำการค้าจึงเป็นเรื่องของคนจีนโดยส่วนใหญ่ปี พ.ศ.

ภาพที่ 4.14 ในช่วงการเปลี่ยนแปลงนครสวรรค์ ชาวจีนเชื้อสายต่างๆ ต่างพากันอพยพเข้ามายังประเทศไทย นครสวรรค์เป็นพื้นที่หนึ่งที่ชาวจีนอาศัยอยู่มากมาย

2452 พบว่าจำนวนคนจีนในนครสวรรค์มีถึง 7,093 คน

ก่อนการย้ายเมืองมาฝั่งตะวันตก เมืองปากน้ำโพเดิมมีความเจริญมาก ข้าวและไม้สัก เป็นสินค้าที่ส่งผลต่อการใช้ที่ดินริมน้ำ และสร้างความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจให้ดินแดนแถบนี้ มีเรือ ข้าวจอดเรียงรายริมน้ำนาน และมีโรงสีกับบริษัทค้าไม้ตั้งอยู่มากมายบนฝั่งน้ำนาน ในสมัยนี้มี รถไฟมาถึงนครสวรรค์แล้วจึงมี สถานีรถไฟปากน้ำโพอยู่ฝั่งนี้ ด้วย บริเวณเหนือสถานีรถไฟ ปากน้ำโพขึ้นไป ก็ใกล้ ๆ เรือ ข้าว นอกจากมีโรงสีแล้ว ก็ยังมี โรงเลื่อยอีกหลายโรง เช่น โรงเลื่อยชัยประสิทธิ์ โรงเลื่อย นายจรินทร์ ศูนย์กลางการค้า ใหญ่ของปากน้ำโพระยะแรกจะ อยู่ทางฝั่งตะวันออกคือทางฝั่ง แม่น้ำนาน ซึ่งทางฝั่งตะวันออก

ภาพที่ 4.15 แสดงให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพ ที่นครสวรรค์จะมี โรงเลื่อย โรงไม้ โรงสี ทางด้านฝั่งตะวันออกค่อนข้างมาก เนื่องจากมี เส้นทางรถไฟสายเหนือตัดผ่าน

ที่เห็นจะเต็มไปด้วยบ้านเรือน ทำให้ในช่วงเวลานั้นพื้นที่ริมน้ำมีความจอแจมาก มีบ้านเรือน มี เรือแพ มีตลาดการค้า มีโรงสี โรงเลื่อย บริษัทค้าไม้ มีโรงน้ำแข็ง มีโกดังสินค้าต่าง ๆ โดยเฉพาะ แถวบริเวณใกล้ ๆ กับสถานีรถไฟ มีโกดังหลายแห่ง แล้วผู้คนก็อยู่กันส่วนใหญ่บริเวณแถวใหญ่ ส่วนคนโนแควนี้ทำธุรกิจค้าขาย

ส่วนทางแม่น้ำปิงไม่ค่อยมีเรือแพ เพราะว่ามีน้ำในแม่น้ำปิงไหลเชี่ยวมากหลังจากที่มีการ สร้างเส้นทางรถไฟแล้ว ผู้คนก็เริ่มมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและอาคารร้านค้ารอบ ๆ สถานีรถไฟ ซึ่ง ตั้งอยู่ตามฝั่งซ้ายของแม่น้ำนาน และบริเวณใกล้เคียง จึงมีชุมชนเกิดขึ้นอีกแห่งหนึ่ง เนื่องจาก ผู้คนสามารถใช้เส้นทางรถไฟในการคมนาคมติดต่อได้สะดวก ผู้คนจากที่อื่น ๆ เริ่มอพยพเข้ามา ตั้งถิ่นฐาน ทำการเพาะปลูก และประกอบอาชีพอื่น ๆ มากขึ้น ตามพื้นที่ต่าง ๆ เช่น บริเวณเกาะ ญวน เกาะบางปรอง เกาะยม และริมแม่น้ำนานทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวา

การใช้ที่ดินในบริเวณที่กว้างเป็นของขุนประจักษ์จันกิจ ท่านได้ผู้บุกเบิกในการตั้งตลาด สดขายของ ต่อมาภายหลังได้สร้างตึกแดงขึ้น (ตึกแดง คือ ตึกแดงที่ทาสีแดง สมัยนั้นมีตึกแค่ 3

หลัง คือ ดึกแดง เป็นของประจักษ์จีนิก ดึกขาว เป็นของพระยาบุเรศ (อธิบดีกรมตำรวจในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2) และดึกเหลือง เป็นของวัดโพธาราม พระอารามหลวงสร้างจากเงินรายได้ของวัด เช่น ค่าเช่าดึกแถวในตลาดที่วัด สำหรับดึกเหลืองเป็นแหล่งขายผ้า ส่วนดึกขาวเป็นแหล่งขายอาหาร โดยชั้นบนสร้างเป็นโรงแรมสำหรับผู้มาค้าขาย ส่วนชั้นล่าง จัดเป็นตลาดขายของสด เช่น กุ้ง ปู ปลา ไก่ ฯลฯ นอกจากนั้นที่หน้าดึกแดง ยังสร้างท่าเรือจ้าง และเก็บ “ค่าท่า” (ค่าธรรมเนียมที่เจ้าของเรือต้องเสียให้กับเจ้าของท่าในอัตราที่กำหนดขึ้นเอง แล้วแต่จะตกลงกันระหว่างเจ้าของท่าเรือกับเจ้าของเรือ)

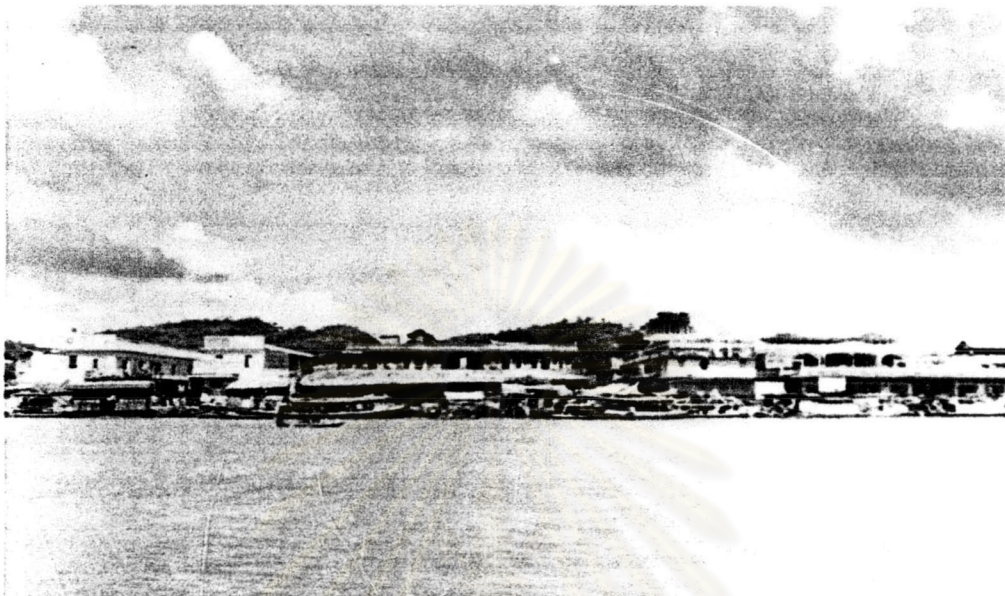
บรรยากาศของเมืองปากน้ำโพซึ่งเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้า แม้วัดเมืองจะไม่ใหญ่โตเท่าปัจจุบันก็ตาม แต่บรรยากาศแห่งเมืองศูนย์กลางการค้าเมื่อ 40 – 50 ปีที่แล้วยังหลงเหลือให้เห็นถึงปัจจุบัน แม้เรือนแพในแนวใหญ่จะเหลือน้อย เพราะผู้คนอพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ริมถนน แต่

ภาพที่ 4.16 ภาพโรงแรมสวัสดิ์ค้าไม้ ดึกขาว หนีมัง ไทยอารีย์ เป็นลักษณะอาคารที่โดดเด่นในอดีต

ย่านธุรกิจการค้าเก่า ๆ แถบสถานีปากน้ำโพเรื่อยลงมาทางใต้ ถึงสถานีหนองปลิง (สถานีนครสวรรค์) และถนนมาตุลี ถนนริมเขื่อนยังคงดำเนินกิจการอยู่ทุกวันนี้ บนฝั่งเมืองปากน้ำโพอันเป็นที่ตั้งเมืองนครสวรรค์ปัจจุบันนี้ ถนนริมน้ำหรือถนนริมเขื่อนสมัยก่อนคึกคัก มีโรงแรม โรงน้ำชา ตลอดได้รุ่ง ตั้งเรียงกันอยู่เรียกชื่อกันตามลักษณะของอาคาร เช่น โรงแรมดึกแดง โรงแรมดึก

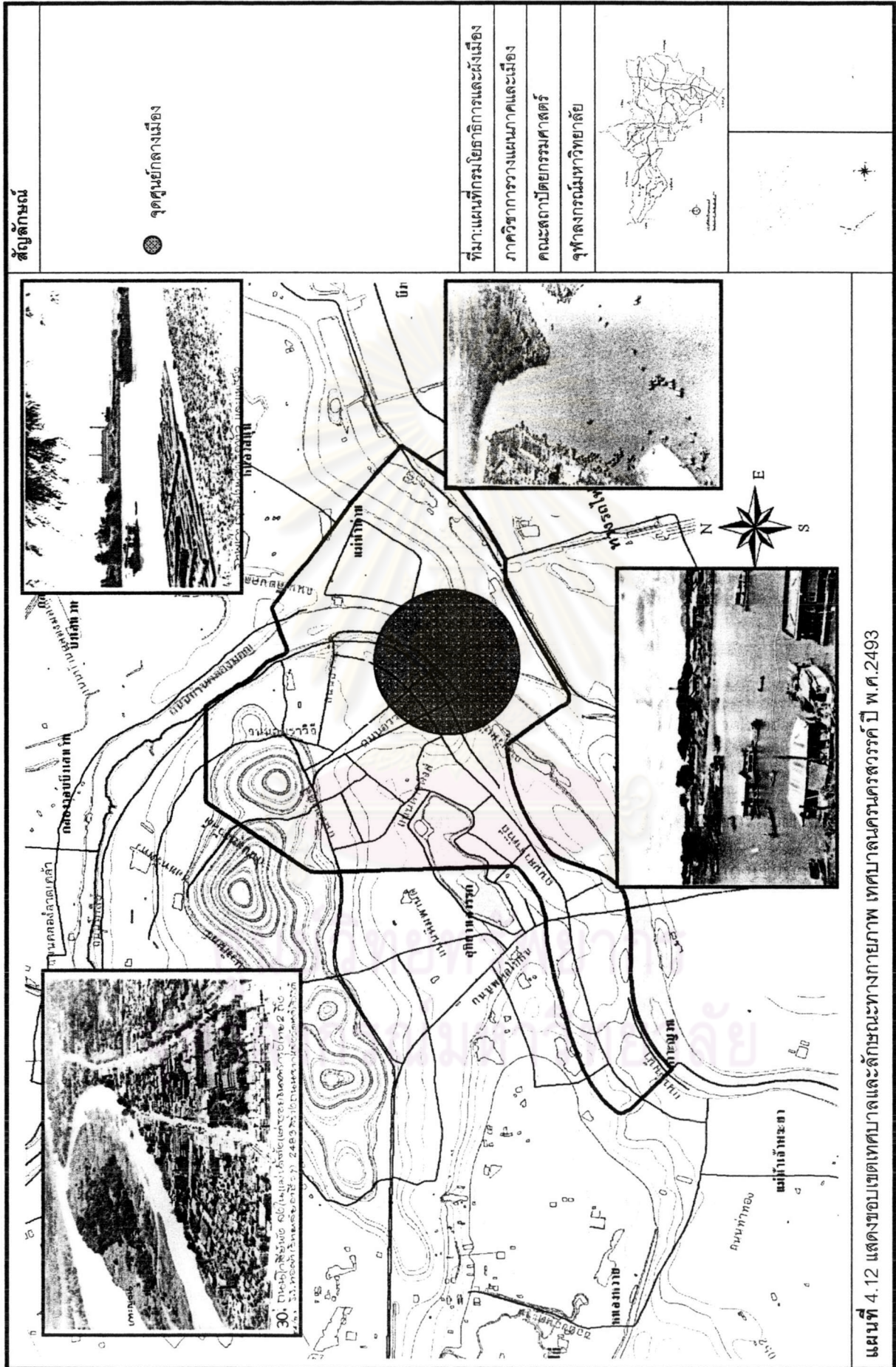
ชาว โรงแรมตึกเหลือง โรงแรมไทยอารี โรงแรมหมี่กึ่ง เป็นต้น ผู้ที่เข้าพักแรมส่วนมากเป็นนักธุรกิจ ทั้งไทย จีน ฝรั่ง อัตราค่าห้องสมัยนั้นตั้งแต่ราคา 10 – 30 บาท (รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2527)

ภาพที่ 4.17 ภาพโรงแรมตึกแดง ท่าเรือจ้ง ตึกเหลือง เป็นย้ายเศรษฐกิจที่สำคัญในอดีต

ชีวิตยามค่ำคืน สมัยนี้ตรงบริเวณน้ำปลายถนนมาตุลีนั้นเป็นที่ตั้งตลาดโต้รุ่งน ชายอาหาร ขนมและของกินสารพัดอย่างคล้าย ๆ ตลาดโต้รุ่งถนนริมเขื่อนทุกวันนี้ แต่ขายอยู่ถึงสองยามตีหนึ่งก็เลิกลา หากไม่ไปเดินหากินอาหารอร่อยๆ แถบตลาดโต้รุ่งบางคนอาจไปนั่งจิบน้ำชาอุ่นๆ มีสาว ๆ หน้าแฉล้มเป็นเพื่อนคุยหรือบางคนอาจจะเลยไปหาความแปลกใหม่ของชีวิตที่สถานบริการอาบจันทร์หรือกุหลาบเหนือซึ่งมีการประกันโรคภัยไข้เจ็บรับรองคุณภาพอยู่ด้วย

ประมาณ พ.ศ. 2460 – 2465 ตลาดปากน้ำโพเป็นตลาดห้องไม้ชั้นเดียว ส่วนใหญ่เป็นห้องแคบ ๆ ย่านที่เจริญที่สุดคือ ย่านตลาดบริเวณโกสีร์ รมน้ำเจ้าพระยา สองข้างทางแวดล้อมไปด้วยต้นก้ามปู กลางคืนไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่ใช้ตะเกียงจุดกัน ขณะนั้นมีสถานีรถไฟปากน้ำโพ สินค้าต่าง ๆ ที่ส่งมาจากทางเหนือหรือทางใต้ จึงต้องอาศัยการขนส่งทางรถไฟมาลงที่สถานีปากน้ำโพ แล้วขนถ่ายสินค้ามาลงที่ตลาดปากน้ำโพและท่าตากูย สะพานดำ ในปีต่อมาได้มีโรงน้ำแข็งแห่งแรก เริ่มเปิดกิจการที่ตลาดสะพานดำ แต่เปิดได้ไม่นานก็ต้องปิดกิจการเพราะคนปากน้ำโพไม่นิยมบริโภค สินค้าทุกอย่างส่วนใหญ่ขนถ่ายมาทางเรือแจว เรือใช้ใบ และใช้แรงถ่อ “บริเวณสองปากฝั่งแม่น้ำมีเรือนแพยาวเหยียด ย่านแควใหญ่เป็นย่านที่เจริญที่สุด อยู่บริเวณศาลเจ้าพ่อเจ้า

แม้มีคนจีนไหหลำพักอาศัยอยู่หนาแน่น แม่น้ำเจ้าพระยาสถมัยนั้นสองข้างทางริมฝั่งยังเป็นป่า น้ำในแม่น้ำใสสะอาดไม่สกปรกอย่างปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่นยังมีอยู่มากโดยมีศาสนาเป็นศูนย์รวมของจิตใจผู้คน และมีการถืออำนาจโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ กับ

ภาพที่ 4.18 ตลาดสะพานดำ(แต่เดิมมีสะพานทาสีดำ) ตลาดโบราณคู่กับตลาดตากุ้ง(ตลาดใต้) ปัจจุบันเป็นอาคารตึก

๓๔/๕๕๒๗

ส่วนนอกระบบราชการ จะเห็นว่าส่วนที่อยู่นอกระบบราชการจะถูกปราบและควบคุมอย่างเข้มงวด พ่อค้าจีนและเจ้าภาษีนายอากรจะถูกถึงเข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้นในฐานะที่มี "ทรัพย์สิน" พอจะช่วยเหลือโครงการบำรุงกำลังบ้านเมืองอย่างเช่น การสร้างโรงพยาบาลเมื่อปี 2462 ซึ่งในสมัยนั้นเรียกกันว่า "โอกาสศาลา" มีทั้งร้านจำหน่ายเวชภัณฑ์และเรือนคนไข้ ก็ได้จากการ "เรียโร" ผู้จำหน่ายฝิ่นในมณฑลนครสวรรค์ การสร้างโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดนครสวรรค์ในปี พ.ศ. 2458 ก็ได้จากการบริจาค โดยส่วนมากแล้วกรมการพิเศษและพ่อค้าก็จะยอมรับอำนาจสมัยใหม่และได้เข้าไปช่วยทำให้ดำเนินการไปอย่างราบรื่น อำนาจรัฐสมัยใหม่และอำนาจประเพณีจึงสัมพันธ์กันแบบควบคุมและยินยอม ถ้าจะหลีกเลี่ยงก็จะออกมาในรูปของการไม่ให้ความร่วมมือ

4.2.1.4 บทสรุปยุครถไฟมาถึง

จากเนื้อหาจะเห็นได้ว่า ยุครถไฟมาถึงเป็นสิ่งผลต่อนครสวรรค์มากพอสมควร การที่มีรถไฟมาถึงทำให้เมืองนครสวรรค์ เริ่มมีการใช้พื้นที่บนบกมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการลดบทบาทของแม่น้ำลงไป แต่ยังไม่ส่งผลกระทบต่อกันมากนัก โดยในยุคนี้เมืองนครสวรรค์เริ่มมีการค้าและบริการภายในเมืองเป็นส่วนใหญ่ สังเกตได้จากการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นไปในลักษณะของที่พักอาศัยเพื่อทำการค้า หรือการบริการประเภทโรงแรมก็มี โดยทางน้ำมีเรือจ้างมากมายแล่นส่งระหว่างฝั่ง เนื่องจากทางบกยังไม่มีสะพานข้าม ทำให้สามารถยังคงเห็นวิถีชีวิตริมน้ำได้ในยุคนี้ โดยการที่มีสถานีรถไฟปากน้ำโพ ในปี พ.ศ. 2448 ทำให้การตั้งถิ่นฐานเริ่มมีการขยายตัวด้านฝั่งตะวันออก ทำให้เมืองมีการขยายไปทั้งสองฝั่ง เพราะสมัยรัชกาลที่ 5 ได้โปรดให้ย้ายเมืองจากทางฝั่งตะวันออกมาทางฝั่งตะวันตก ทำให้ศูนย์ราชการส่วนใหญ่อยู่ฝั่งตะวันตก รวมไปถึงตลาดซึ่งเป็นแหล่งรวมกิจกรรมการค้าในยุคนี้ โดยการค้าส่วนใหญ่จะมีชาวจีนหลายเชื้อสาย มีบทบาทขึ้นมา แต่เมื่อมีการต่อเส้นทางรถไฟขึ้นไปยังเชียงใหม่ ทำให้การส่งสินค้าบางประเภทเริ่มไม่ต้องแวะพักที่เมืองนครสวรรค์ ทำให้ความคึกคักลดลงไประดับหนึ่ง แต่พื้นที่บริเวณสถานีมีการขยายตัวของโรงเลื่อย และธุรกิจไม้อย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นยุคที่รุ่งเรืองของฝั่งตะวันออก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.2.2 ยุครถยนต์มาถึง

4.2.2.1 ภาพรวมของการพัฒนาเมือง

ยุครถยนต์มาถึงมีความชัดเจนเมื่อกรมทางหลวงได้ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2455 มีหน้าที่สร้างทางหลวงแผ่นดิน โดยในปี พ.ศ. 2470 มีการสร้างถนนลาดยางสายแรกชื่อถนนโกสีย์ มีความยาวตั้งแต่น้ำวัดนครสวรรค์ถึงตำบลบางปรอง (หน้าโรงเรียนสตรีนครสวรรค์ในปัจจุบัน) และในปี พ.ศ. 2479 ได้มีการกำหนดโครงการสร้างทางหลวงระยะยาวต่อเนื่องกันเป็นครั้งแรก ทำให้เส้นทางถนนเริ่มพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการสร้างทางหลวงสายต่าง ๆ เชื่อมพื้นที่ทุก ๆ ส่วนของประเทศโดยในปี พ.ศ. 2493 ถนนพหลโยธิน และสะพานเดชาติวงศ์ได้สร้างเสร็จและเปิดดำเนินการเดินทางโดยทางรถยนต์ยิ่งสะดวกมากยิ่งขึ้น การสัญจรระหว่างภาคเหนือกับภาคกลางเป็นไปได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น ไม่ต้องพึ่งพาทางน้ำอย่างแต่ก่อน นอกจากนี้บริษัทเดินเรือเมลิโนนครสวรรค์ได้หยุดกิจการลงในปี พ.ศ. 2507 การสัญจรทางน้ำแทบจะไม่มีมีความสำคัญอีกต่อไป (ยกเว้นสินค้าเกษตรที่มีน้ำหนักมาก เช่น ข้าว ข้าวโพด พืชไร่ ที่ยังต้องขนส่งทางน้ำเท่านั้น) ทำให้การสัญจรทางน้ำหมดความสำคัญลง(รุจิ รอดชะ, 2541:58)

ภาพที่ 4.19 แสดงสภาพถนนโกสีย์ เป็นถนนเส้นแรกที่มีการลาดยางภายในเมืองนครสวรรค์

ภาพที่ 4.20 แสดงภาพโรงไฟฟ้าแห่งแรกของนครสวรรค์ ก่อน พ.ศ. 2470

ภาพที่ 4.21 สะพานเดชาดิวงศ์ เปิดใช้เมื่อ 1 กันยายน 2493 ซึ่งเพิ่มความสะดวกในการสัญจรมากยิ่งขึ้น

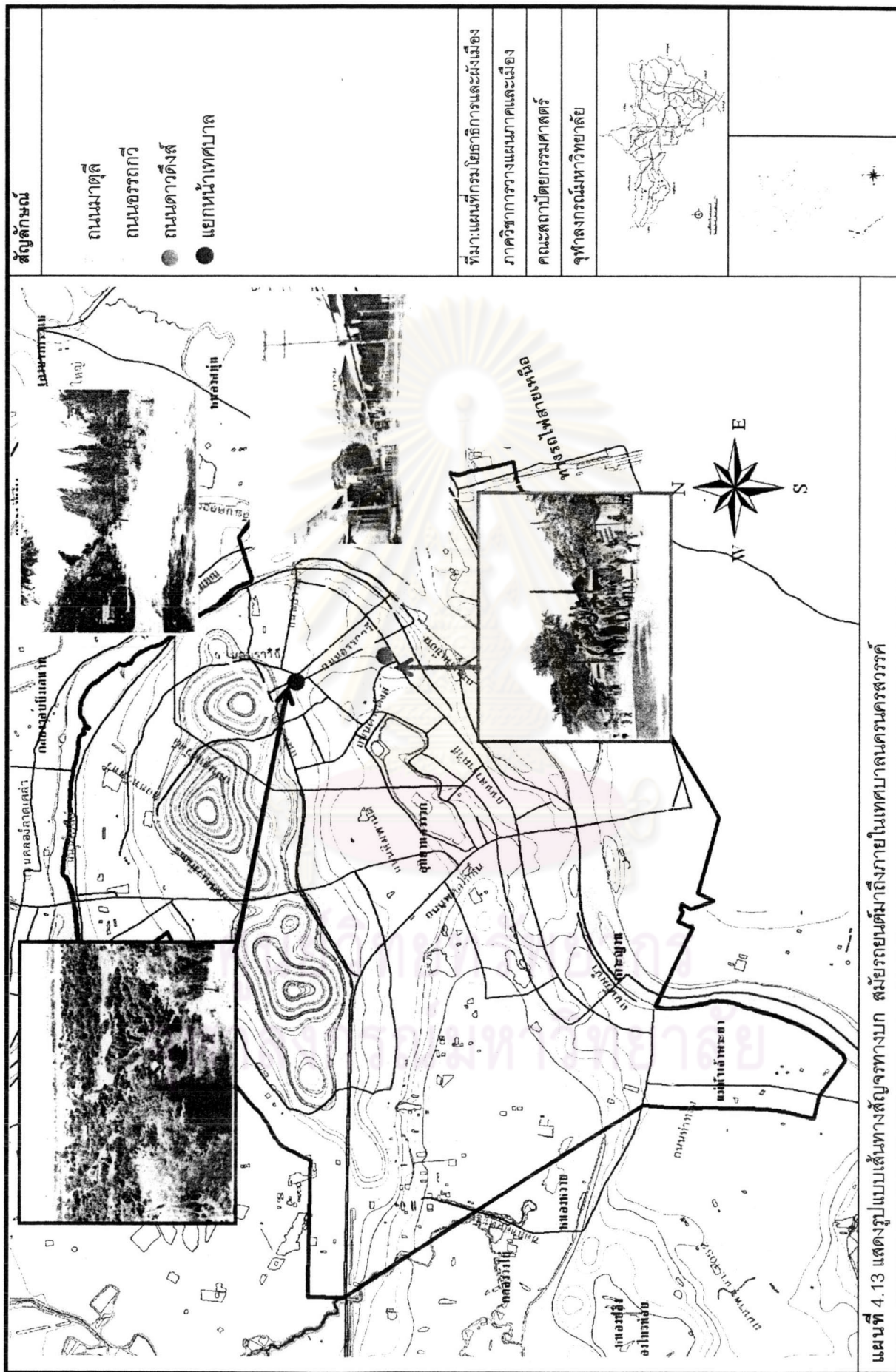
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เน้นการพัฒนาประเทศเฉพาะด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญโดยเฉพาะการลงทุนในการสร้างพื้นฐานสำหรับการพัฒนาประเทศ ได้มีการสร้างเขื่อน ถนน และไฟฟ้ากระจายไปทั่วประเทศ ถนนพหลโยธินและเขื่อนภูมิพลคือ ตัวอย่างหนึ่งของโครงสร้างพื้นฐานที่สร้างทำขึ้นมาเพื่อจุดประสงค์ของการพัฒนาประเทศ ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเมืองนครสวรรค์อย่างมาก

ในปี พ.ศ. 2498 จังหวัดนครสวรรค์มีธนาคารพาณิชย์เพียง 3 แห่ง จากทั่วประเทศมี 108 แห่ง ซึ่งได้แก่ ธนาคารนครหลวงไทย ธนาคารมณฑล (ธนาคารมณฑล เป็นธนาคารแห่งแรกของจังหวัดนครสวรรค์) และธนาคารเกษตร ซึ่งต่อมาธนาคารมณฑลร่วมกับธนาคารเกษตรเป็นธนาคารกรุงไทย จำกัด

ภาพที่ 4.22 ภาพแสดง ปี พ.ศ. 2498 นครสวรรค์มีธนาคารพาณิชย์ ธนาคารมณฑล เป็นธนาคารแห่งแรกของจังหวัดนครสวรรค์

ประเด็นเรื่องความสำคัญของนครสวรรค์ในแง่ของการเป็นเมืองการค้า ในช่วงหลังสัญญาสนธิสัญญาเบาว์ริงได้ลดน้อยลง เนื่องจากบริษัทค้าไม้หลายแห่งเลิกกิจการไป เช่น บริษัทบอร์เนียว บริเวณลำน้ำที่ค้าไม้ก็เลือกไปอยู่ที่กรุงเทพ แม่เภา บริษัทบอร์เนียว บริษัทอิสรเอเซียติก เป็นต้น

สัญลักษณ์

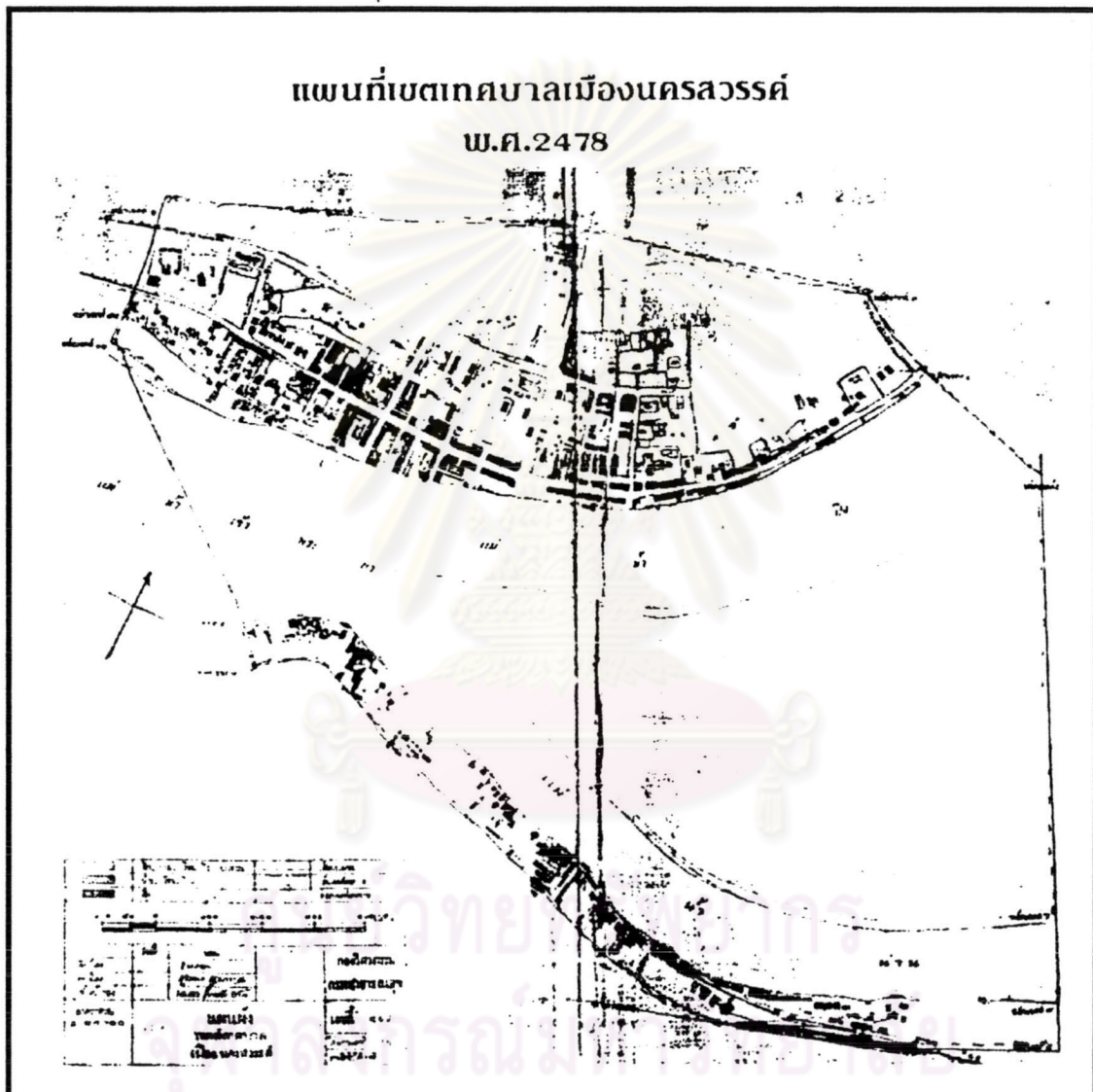
- ถนนมาตุลี
- ถนนอรุณกวี
- ถนนดาวดึงส์
- แยกหน้าเทศบาล

ที่มา:แผนที่กรมโยธาธิการและผังเมือง
 ภาควิชาการวางผังภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.13 แสดงรูปแบบเส้นทางสัญจรทางบก สมัยรัตนโกสินทร์ภายในเทศบาลนครนครสวรรค์

สาเหตุที่เล็กเป็นเพราะว่าไม้สักในจังหวัดภาคเหนือของไทยใกล้จะสูญหมดแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่มีไม้สักมาซื้อขายกันสะพัดดังเช่นสมัยที่ผ่านมา ส่วนเรื่องการค้าข้าวก็ลดน้อยและหายไปตั้งแต่มีรถไฟและรถยนต์เข้ามา เนื่องจากการขนส่งสินค้ามีความสะดวกมากกว่าทางเรือ ทำให้การขนส่งผ่านเลยนครสวรรค์ขึ้นไปทางเหนือหมด โดยที่ไม่ต้องแวะที่นครสวรรค์ เมื่อการค้าข้าวและค้าไม้หายไปสิ่งที่ตามมาคือ การหมุนเวียนการเงินในด้านนี้ก็หายไปด้วย

แผนที่ 4.14 แสดงขอบเขตเทศบาลนครสวรรค์ ปี พ.ศ.2478

ภาควิชา: การวางแผนภาคและเมือง

ที่มา: สำนักงานผังเมืองนครสวรรค์

คณะ: สถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบัน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.2.2.2 การเชื่อมโยงที่สำคัญ

เมื่อโครงข่ายการคมนาคมทางบกถูกสร้างเชื่อมโยงกับพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้การเดินทางไปมาระหว่างเมืองทางเหนือและทางใต้ของนครสวรรค์ มีความสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้นกว่าการคมนาคมทางน้ำ โดยในระยะหลังที่แพซุงค่อย ๆ หายไปจากตลาดปากน้ำโพ เนื่องจากการสร้างถนนพหลโยธิน และสะพานเดชาติวงศ์ (เก่า) เสร็จปิดการขนส่งทางรถยนต์ได้เมื่อ พ.ศ. 2493 และนับจากนั้นเรื่อยมา เมื่อการพัฒนาขนส่งทางบกเจริญขึ้น มีรถเทลเลอร์ชักลากไม้ มีรถบรรทุกขนาดสิบล้อขนส่ง ซึ่งสะดวกเร็วกว่าการล่องแพขนส่งทางน้ำที่บางครั้งต้องเผชิญปัญหาน้ำเชี่ยว แพชนดิ่งและแพแตกประมาณกาลได้นับจากปี พ.ศ. 2500 นั้นกองล่องแพซุงในลำน้ำเจ้าพระยา จึงกลายเป็นเรื่องราวในประวัติศาสตร์ไป

สถานการณ์การคมนาคมขนส่งบนลำน้ำสายนี้ยังหดตัวลงไปอีก เนื่องจากเงื่อนไขภูมิพลซึ่งเริ่มสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 ทำให้น้ำทางใต้เขื่อนลงมามีจำนวนน้อยลงกว่าเดิมยิ่งช่วงใดที่เกิดภาวะฝนแล้งด้วยแล้ว ทางตอนใต้เขื่อนจะมีน้ำไหลอยู่เพียงแค่ระดับท้องน้ำเท่านั้น ในลำน้ำซึ่งเคยเต็มเปี่ยมไปด้วยกระแสน้ำที่เชี่ยวกรากกลับมาแต่เกาะแก่งและสันดอนผุดโผล่อยู่เกล็ดลอนตามลำน้ำ สภาพเช่นนี้ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการคมนาคมทางน้ำเป็นอย่างยิ่ง ท้ายที่สุดกิจการเดินเรือระหว่างกำแพงเพชร – ปากน้ำโพ ซึ่งเคยต้องแวะผ่านบางแก้วก็มีอันต้องยุติไปโดยปริยาย

การสร้างถนนเป็นโครงข่ายเชื่อมพื้นที่ภายในชุมชนเมืองในระยะแรกจะสร้างขนานไปกับแม่น้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน อาคาร ร้านค้าอย่างหนาแน่น โดยมีจุดศูนย์กลางของถนนอยู่ที่ตลาดปากน้ำโพ ซึ่งยังคงเป็นศูนย์กลางของเมืองเพียงแห่งเดียว

ภาพที่ 4.23 การสร้างถนนเป็นโครงข่ายเชื่อมพื้นที่ภายในชุมชนเมืองในระยะแรกจะสร้างขนานไปกับแม่น้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยา

ก่อนปี พ.ศ. 2485 เริ่มการมีรถเมล์วิ่งรับส่งผู้โดยสาร (รถออสตินคันเดียวในสมัยนั้น) ระยะทางปากน้ำโพ – สะพานดำ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2485 เริ่มมีถนนหลวงระหว่างอำเภอ ก็ได้ขยายเส้นทางเดินรถจนกระทั่งปัจจุบันเป็นนายทุนอุตสาหกรรมด้านบริการเดินรถทั้งรถธรรมดา และรถทัวร์ ที่วิ่งไป – กลับ ระหว่างกรุงเทพฯ – จังหวัดต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือ โดยจัดตั้งบริษัท “ถาวรพาร์ม”

4.2.2.3 การใช้ที่ดินและวิถีชีวิต

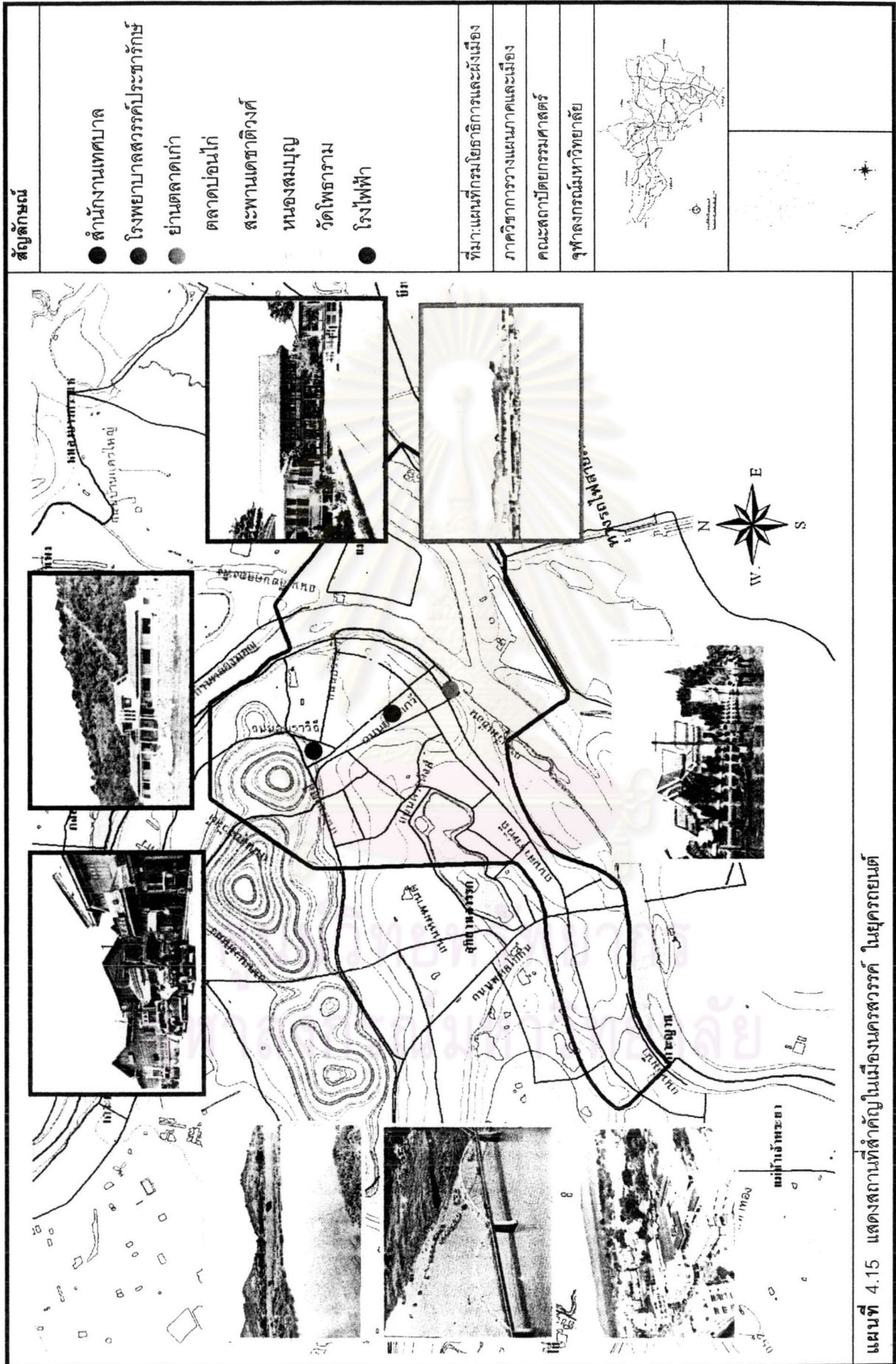
จากการเปลี่ยนแปลงในด้านการคมนาคมทางบกที่มาในรูปแบบถนนหนทาง ทำให้การเดินทางสะดวกมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางการค้า มีพ่อค้าชาวจีนที่เติบโตจากการค้าอิสระมากมาย เกิดการสะสมทุนจากการเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อผลผลิตไปขายกรุงเทพฯ กลายเป็นเจ้าของอุตสาหกรรมขนาดย่อมและขนาดกลาง เช่น เกิดโรงสี โรงเลื่อยขึ้น คือ โรงสี รัญญาลักษณ์ ต่อมาโรงสีอีกประมาณ 4 – 5 โรง โดยตั้งอยู่บริเวณบ้านไทรงาม และเกิดโรงเลื่อยวงล้อหลง โรงเลื่อยไทยมิตร นอกจากนี้บริเวณหลังเกาะยม ยังมีตรงงานทำเส้นไหมขนาดใหญ่เป็นโรงงานทำเส้นไหม แห่งเดียวในนครสวรรค์ ต่อมาจึงเกิดโรงน้ำแข็ง โรงน้ำตาลเพิ่มขึ้น ซึ่งนายทุนเหล่านี้พัฒนาเป็นนายทุนอุตสาหกรรมได้ ก็ต้องมีพื้นฐานจากการค้าในสิ่งนั้น ๆ ก่อนเช่น นายทุนที่เป็นคนกลางค้าข้าว จะพัฒนาเป็นเจ้าของโรงสี นายทุนที่ทำการผลิตในอุตสาหกรรม จัดว่าเป็นนายทุนขนาดเล็กที่คงทำการผลิตเพื่อบริโภคภายในท้องถิ่นเท่านั้น

นับแต่ปี พ.ศ. 2493 อันเป็นปีที่ถนนพหลโยธินเปิดใช้เป็นเส้นทางคมนาคมได้ และเป็นวาระที่สะพานเดชาติวงศ์ (เก่า) ที่ทอดเชื่อมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาสร้างเสร็จ นับเป็นปีเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองปากน้ำโพค่อย ๆ เขยิบขึ้นไปสร้างบ้านกับริมถนน

ภาพที่ 4.25 สะพานเดชาติวงศ์ นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองปากน้ำโพ

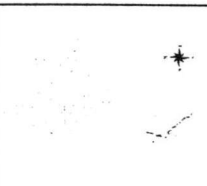
นับตั้งแต่เชิงเขาขาด เขาโกรกพม่า และเขากบ ที่ทอดตัวเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอยู่เหนือที่ราบริมแม่น้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยา และเมื่อคุณผู้บริหารเมืองนครสวรรค์ได้จัดทำผังเมือง ตัดถนน

สัญลักษณ์

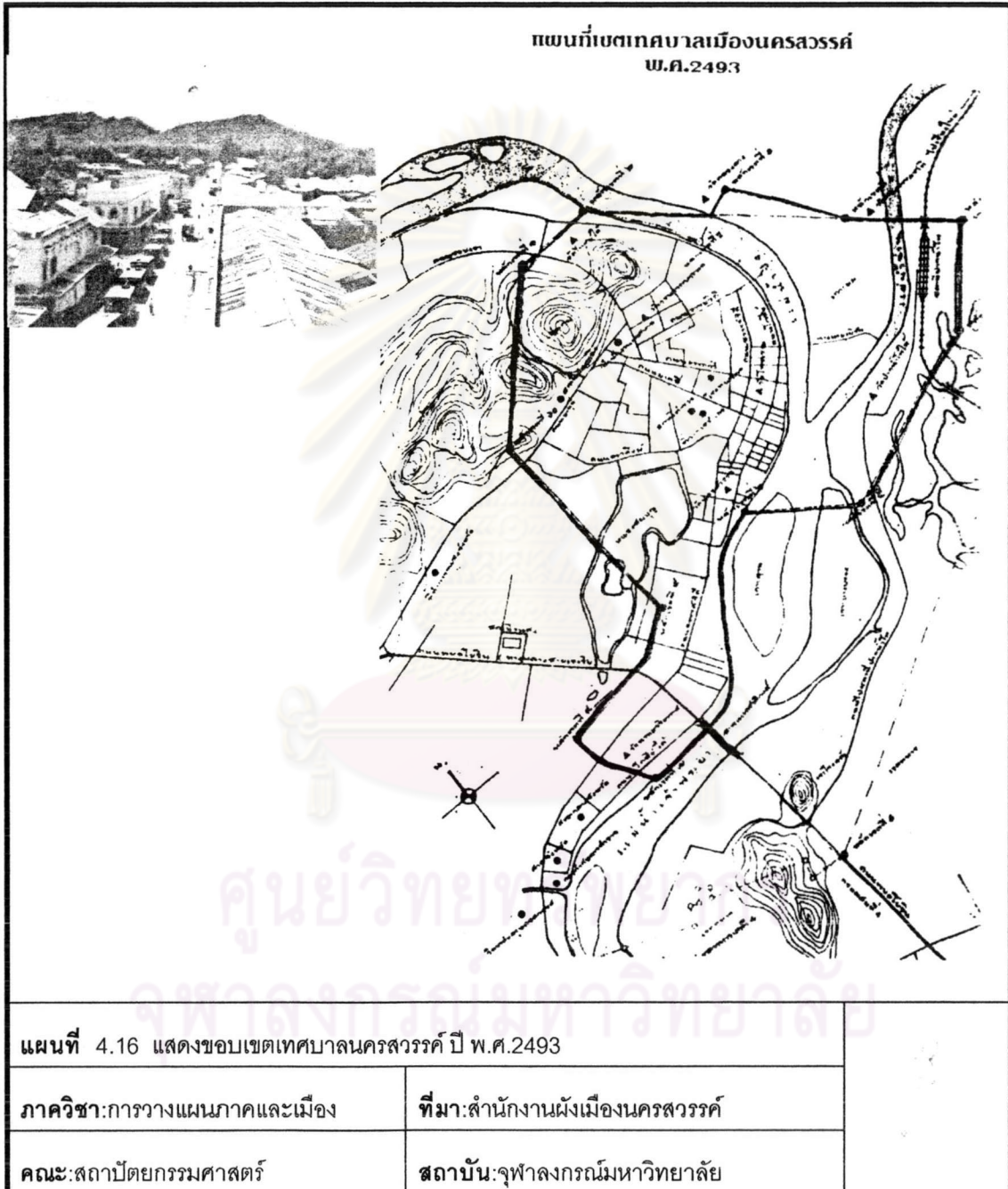
- สำนักงานเทศบาล
- โรงพยาบาลสวรรคตประชาภิรักษ์
- ย่านตลาดเก่า
- ตลาดปอนใต้
- สะพานเดชาดิวงศ์
- หอสงฆมณูญ
- วัดโพธาราม
- โรงไฟฟ้า

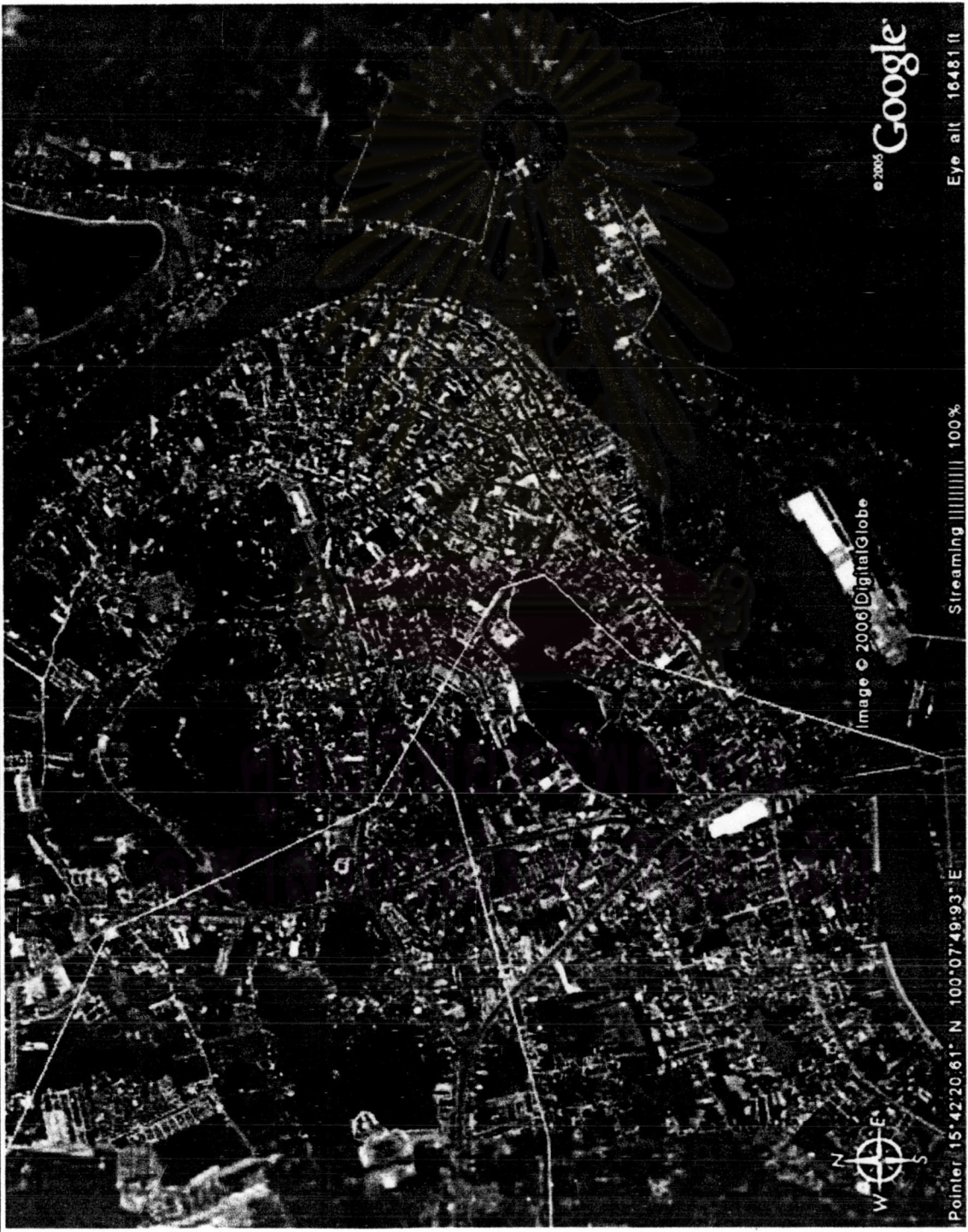
ที่มาแผนที่กรมโยธาธิการและผังเมือง
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.15 แสดงสถานที่สำคัญในเมืองนครสวรรคต ในยุครัตนโกสินทร์

สายใหญ่ คือ ถนนสรรพวิถึเชื่อมระหว่างตลาดริมน้ำกับถนนพหลโยธิน จากน้ำตัดถนนสายสำคัญ ๆ รอบเมือง อาทิ ถนนโกสีย์ ถนนอรุณกวี ซึ่งความเจริญเติบโตของถนนเพิ่มขึ้นก็มีดีที่กรมบ้านเรือนอยู่บนฝั่งมากขึ้น เรือนแพริมน้ำก็ค่อย ๆ หายไปที่ละน้อย จนกระทั่งในที่สุดทางฝั่งแม่น้ำปิงด้านเกาะยมได้กลายเป็นที่ว่างริมตลิ่งไป

<p>สัญลักษณ์</p>	<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div style="width: 45%;"> <p>ที่มา: WWW.Google Earth.COM</p> <p>ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง</p> <p>คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์</p> <p>จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p> </div> <div style="width: 45%; text-align: right;"> </div> </div>
<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="margin-left: 10px; text-align: right;"> <p>© 2006 Google</p> <p>Eye alt 16481 ft</p> <p>Image © 2006 DigitalGlobe</p> <p>Streaming 100%</p> <p>Pointer: 15°42'20.61" N 100°07'49.93" E</p> </div> </div> <p style="text-align: right; margin-top: 10px;">แผนที่ 4.17 แสดงภาพถ่ายทางอากาศปัจจุบัน</p>	

แม้ว่ารูปแบบการคมนาคมจะเปลี่ยนไป แต่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานยังคงมีลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัยเส้นทางน้ำอยู่ อาคารบ้านเรือนยังคงมีด้านหนึ่งด้านใดอยู่ติดหรือใกล้กับลำน้ำ แต่การขยายตัวของเมือง ต่อมาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงคือ ทิศทางการขยายตัวของเมืองจะเปลี่ยนไปตามแนวสองฟาก ถนนที่ตัดขึ้นใหม่ ระบบถนนเริ่มมีอิสระและมีบทบาทของตัวเองไม่ต้องพึ่งพาหรืออยู่ใกล้ลำน้ำอีกต่อไป บริเวณชุมชนเมืองซึ่งเดิมเคยถูกจำกัดอยู่บริเวณศูนย์กลางเมืองตามริมแม่น้ำและบริเวณสถานีรถไฟ ได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง

การเจริญเติบโตของตัวเมืองนั้นสืบขนานกับลำน้ำเจ้าพระยาจากย่านตลาดเก่าถนนริมเขื่อนออกมาถึงถนนพลโยธิน ต่อมาเมื่อทางราชการจัดตั้งศาลากลางใหม่ขยายออกไปทางตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งใกล้ ๆ ศาลากลางจังหวัดเป็นที่ตั้งของวิทยาลัยเทคนิค และวิทยาลัยครูนครสวรรค์ และที่ทำการหน่วยราชการอื่น ๆ ซึ่งนับได้ว่าเขตราชการโรงเรียน ได้แยกออกมาจากย่านธุรกิจการค้าของเมือง ที่ตั้ง อยู่ริมแควบึงและแควใหญ่ เลยไปถึงต้นน้ำเจ้าพระยา

ในปี พ.ศ. 2478 ชุมชนเมืองนครสวรรค์มีการเจริญเติบโตมากขึ้นจนได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาล การตั้งถิ่นฐานของประชากรจะรวมกลุ่มกระจุกตัวกันอย่างหนาแน่น บริเวณตลาดปากน้ำโพซึ่งเป็นศูนย์กลางเมือง และยังมีมีการกระจายตัวอยู่ริมสองฟากฝั่งของแม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน และแม่น้ำเจ้าพระยา ตามพื้นที่ต่าง ๆ เช่น เกาะกวน เกาะบางปรอง และเกาะยม ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนเป็นโครงข่ายเชื่อมพื้นที่ภายในชุมชนเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ขอบเขตข้อจำกัดของการตั้งถิ่นฐานภายในเมืองซึ่งเดิมเคยถูกจำกัดอยู่แต่เฉพาะสองฟากฝั่งของลำน้ำปิง น่าน และเจ้าพระยา และบริเวณสถานีรถไฟปากน้ำโพสิ้นสุดลง เมืองขยายตัวออกไปตามสองฟากของถนน ห่างจากลำน้ำมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน พื้นที่ของชุมชนเมืองฝั่ง

ภาพที่ 4.26 รูปแบบคมนาคมมาเป็นถนน ทำให้เมืองนครสวรรค์พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

ภาพที่ 4.27 แสดงการขยายตัวเลียบริมน้ำ และไปตามเส้นทางถนนในเมือง

ตะวันตกได้ขยายตัวออกไปจากแนวแม่น้ำปิงและแม่น้ำเจ้าพระยาไปจนจรดเขากบ และเขาขาด จนต้องมีการเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2493

เมืองนครสวรรค์ในปี พ.ศ. 2496 การใช้ที่ดินของชุมชนเมืองมีความสัมพันธ์กับเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักและเป็นปัจจัยที่สำคัญในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ลักษณะของการใช้ที่ดินจึงมีแนวยาวขนานไปกับลำน้ำ (River Linear Settlement) ศูนย์กลางเมืองจะอยู่บริเวณตลาดปากน้ำโพ ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งขวา ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าขายทางเรือ การใช้ที่ดินได้ขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาที่สะดวกมากกว่า นั่นก็คือ ทางรถยนต์โดยการใช้ที่ดินทางด้านเหนือเริ่มขยายตัวออกห่างจากแม่น้ำไปตามสองฟากของถนนมาตุลีและถนนอรุณกวี โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นที่พักอาศัยและสถานีราชการ ทางด้านตะวันออก การใช้ที่ดินจะขยายตัวไปตามแม่น้ำปิงสองฟาก ถนนโกสีย์อ้อมขึ้นไปทางเหนือขนานไปกับแม่น้ำปิงจนถึงบริเวณวัดไทรไต้ ส่วนทางด้านตะวันตกการใช้ที่ดินจะขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา แนวถนนโกสีย์ และสองฟากของถนนสวรรควิถี ลงไปทางใต้จนถึงบริเวณศูนย์ราชการ วิทยาลัยครู นครสวรรค์ ลงไปจนถึงสะพานดำ การใช้ที่ดินยังหนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำ บริเวณชุมชนอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำน่าน บริเวณใกล้เคียงกับสถานีรถไฟปากน้ำโพ ซึ่งการติดต่อกับศูนย์กลางชุมชนโดยอาศัยเรือข้ามฟาก นอกจากการตั้งถิ่นฐานของตัวเมืองที่กล่าวมาแล้ว ยังมี การใช้ที่ดินแบบเบาบางบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน เกาะยม เกาะบางปรอง และเกาะญวน และริมเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ด้านตอนเหนือของเมือง พื้นที่รอบนอกของเมืองเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทำนา ทำสวน และไร่สลับกับพื้นที่ป่าโปร่ง ทุ่งหญ้า และที่ลุ่มน้ำขัง

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปจากในยุคอดีตเนื่องจากในอดีตการคมนาคมขนส่งทางน้ำเป็นการคมนาคมขนส่งที่สำคัญที่สุด การติดต่อค้าขายระหว่างพระนครกับหัวเมืองฝ่ายเหนือ ต้องอาศัยการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก โดยมีเมืองนครสวรรค์เป็นชุมทางในการติดต่อค้าขาย จึงเกิดชุมชนขึ้น บริเวณพื้นที่ริมน้ำกลายเป็นตลาด มีการสร้างอาคาร ร้านค้า บ้านเรือนรวมกลุ่มกันหนาแน่น ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2448 เส้นทางรถไฟมาถึงเมืองนครสวรรค์ การขนส่งสินค้าเริ่มหันไปใช้ทางรถไฟมากขึ้น ส่งผลให้การคมนาคมขนส่งทางน้ำจึงเริ่มลดบทบาทลง เกิดชุมชนขึ้นอีกแห่งหนึ่งบริเวณสถานีรถไฟ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านฝั่งตะวันออกของริมแม่น้ำน่าน มีการสร้างบ้านเรือนโกดังเก็บสินค้า ร้านค้า อาคารหนาแน่นมากขึ้น โดยเกาะตัวขนานไปกับแม่น้ำทั้งสองฟากฝั่ง และ

เมื่อมีการพัฒนาระบบถนนขึ้นในปี พ.ศ. 2470 จึงเริ่มมีการขยายตัวของเมืองออกไปไกลจากแม่น้ำ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2493 สะพานเดชาดิวงศ์สร้างเสร็จและเปิดดำเนินการ การคมนาคมด้วยทางรถยนต์สะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เมืองจึงขยายตัวออกไปตามแนวยาวของถนนมากขึ้นไม่เกาะตัวอยู่เฉพาะในบริเวณพื้นที่ริมน้ำอีกต่อไป

4.2.2.4 บทสรุปยุครถยนต์

ช่วงยุครถยนต์มาถึงเป็นช่วงที่เมืองนครสวรรค์เองมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก บทบาทและการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณริมน้ำลดน้อยลงไปมาก การพัฒนาส่วนใหญ่เป็นไปตามทางเส้นทางถนนสายต่างๆ กิจกรรมต่างๆ ย้ายจากในน้ำสู่บนบกแทบทั้งสิ้น การขนส่งสินค้าก็ใช้ทางรถยนต์และทางรถไฟ ส่วนทางน้ำส่วนใหญ่จะเป็นเรือจ้างข้ามฝั่งเป็นส่วนใหญ่ โดยในเมืองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการค้าและบริการเป็นส่วนใหญ่ ส่วนด้านการเกษตรกรรมจะอยู่บริเวณรอบนอกเมือง

ภาพที่ 4.28 เมืองพัฒนาหลังจากถนนเชื่อมต่อเส้นทางหลายสาย ทำให้การสัญจรทางบกรวดเร็ว การตั้งถิ่นฐานจึงปรับเปลี่ยนมาเป็นบนบกแทน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.2.3 ช่วงเริ่มแผนพัฒนา(2504-2544)

4.2.3.1 ภาพรวมของเมือง

เมืองนครสวรรค์ช่วงที่ต่อเนื่องมาจากยุครอยนตมาถึงในยุคอดีต โดยถ้าพิจารณาจากเหตุการณ์ในระดับประเทศจะพบว่า นครสวรรค์ในยุคปัจจุบันเริ่มในช่วงของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 ก็คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นไปจนถึงปัจจุบัน แต่ถ้าพิจารณาเหตุการณ์ในระดับเมืองและระดับภาค จะพบว่าการหยุดกิจการเดินเรือแม่ลิ้นในนครสวรรค์เมื่อปี พ.ศ. 2507 เป็นจุดที่บอกถึงการหมดความสำคัญของการเดินทางทางน้ำอย่างแท้จริง ปัจจุบันการขนส่งทางน้ำที่เหลืออยู่ก็จะเป็นเพียงการขนส่งสินค้าประเภทเกษตรกรรม เช่น ข้าว ซึ่งก็มีเฉพาะบริเวณลุ่มเจ้าพระยาตอนล่างตั้งแต่ต้นนครสวรรค์ลงมาเท่านั้นจากการพัฒนาประเทศโดย(รุจิ รอดชนะ,2541:84)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาเศรษฐกิจยุคใหม่ของประเทศ รัฐได้มีนโยบายพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เปิดให้มีการลงทุนในภาคเอกชน โดยมุ่งเน้นการสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานได้แก่ การคมนาคม การชลประทาน เป็นต้น ในแผนนี้จึงมีถนนสายสำคัญใหม่ ๆ เกิดขึ้น ทำให้การขนส่งรวดเร็วขึ้น โดยที่ผู้ส่งสินค้าเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นไม่มากนัก ทำให้ความนิยมในการขนส่งทางน้ำลดลงเรื่อย ๆ เส้นทางถนนสามารถทำให้การเข้าถึงตัวเมืองทำได้ง่าย ทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทางและการดำรงชีวิต ในแง่ของการชลประทาน มากกว่าร้อยละ 70 ของการพัฒนาจะอยู่ในเขตภาคกลาง ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างมากมาย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) ทิศทางของแผนก็คือการสานต่อโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะการคมนาคม (ทางหลวง) และการขนส่ง การชลประทาน และสาธารณูปโภค จุดเด่นในการลงทุนของแผนก่อให้เกิดผลดีต่อจังหวัดนครสวรรค์ที่จะเปิดประตูไปสู่จังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ คือ เส้นทางสายนครสวรรค์ – ตาก – ลำปาง – เชียงราย และเส้นทางสายบางปะอิน – นครสวรรค์ ด้านการชลประทานที่สำคัญคือ โครงการชลประทานแม่สีน่าน นอกจากนี้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 ยังได้มีนโยบายการกระจายการพัฒนาไปสู่ภูมิภาค เพื่อเร่งรัดการพัฒนาส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะท้องถิ่นในเขตทุรกันดารและ

ห่างไกล เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 นี้ได้เกิดอุปสรรคที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ก็คือ การเกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินของโลก และได้ส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจของประเทศค่อนข้างมาก ร้านขายสินค้าที่สำคัญ ๆ ได้ลดลง (โดยเฉพาะราคาข้าวตกต่ำที่สุด) อันเนื่องมาจากโครงสร้างความต้องการของตลาดโลกได้เปลี่ยนไป นอกเหนือไปจากปัญหาทางการเมืองภายในประเทศที่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 แม้ว่าความรุดหน้าทางด้านเศรษฐกิจที่ดำเนินไปของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และ 2 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมและความสะดวกในการคมนาคม ได้ส่งผลให้คนในชนบทเริ่มอพยพเข้ามาในเมือง มากขึ้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาที่ตามมา คือการขาดแคลนที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค มีการว่างงาน และสวัสดิการไม่เพียงพอ ด้านชนบทก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาในด้านวัตถุ และการเผยแพร่ของวิชาการแผนใหม่ ทำให้คนชนบทเกิดความต้องการด้านวัตถุมากขึ้น ภายใต้ฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่เอื้ออำนวยการทำกินไม่ค่อยได้ผล ทำให้ภาพของการมีรายได้ต่ำและความแตกต่างในด้านรายได้เริ่มเห็นชัดขึ้น นอกจากนี้ปัญหาในเรื่องอัตราการเกิดที่สูงกว่าร้อยละ 3 ได้เริ่มทวีความรุนแรงขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) จึงเน้นการพัฒนาสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของการลดอัตราการเพิ่มประชากร กระนั้นการพัฒนาส่วนใหญ่ก็มุ่งเฉพาะในเมืองเป็นสำคัญ โดยมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม แต่ก็กระจุกรวมอยู่แต่ในภาคกลางโดยเฉพาะกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และเริ่มมีแนวคิดที่จะกระจายการพัฒนาอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค มีการวางแผนพัฒนาเมืองและภาคโดยนำหลักการพัฒนาเมืองหลัก (Growth Pole) มาใช้เพื่อจัดตั้งศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาค เมื่อการพัฒนาประเทศเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ภาวะความผันผวนของเศรษฐกิจโลก ราคาน้ำมันและการเมืองภายในประเทศได้ก่อให้เกิดภาวะเศรษฐกิจชะงักงันและชนเขาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) เป้าหมายในการพัฒนาฯ ได้เน้นการเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จุดเด่นของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 คือ ได้กำหนดนโยบายในลักษณะของแผนแม่บทที่วางกรอบหรือแผนชี้แนะ (Indication Plan) ทางด้าน

เศรษฐกิจและสังคมแทนการวางแผนพัฒนา เพื่อการจัดสรรงบประมาณ และทรัพยากรอื่น ๆ (Allocative Plan) และการกำหนดตลาดหลักทรัพย์ในประเทศไทย (เมษายน 2518) ทิศทางของแผนยังมุ่งเน้นการกระจายรายได้และลดอัตราการขยายตัวของประชากร ตามแผนพัฒนา ฉบับที่ 3 และเร่งการเจริญทางเศรษฐกิจและการขยายทางบริการสังคมไปให้ถึงมือประชาชนในภูมิภาคอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยเน้นการสร้างนิคมอุตสาหกรรมในภาคต่าง ๆ และขยายการพัฒนาเมืองหลักเพิ่มขึ้น ในแผนพัฒนา ฉบับที่ 3 ปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรหลักของประเทศ (ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ และแร่) ได้เริ่มทวีความรุนแรงอย่างมาก สืบเนื่องมาจากการเพิ่มของประชากร การย้ายถิ่นฐานที่ทำกินและการขาดแนวนโยบายการบริหารและการจัดการ ทรัพยากร การกำหนดแนวทางการพัฒนา และการฟื้นฟูทรัพยากรจึงได้เริ่มขึ้นในแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 จุดด้อยของแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 คือ ความผันผวนของราคาน้ำมันโลก ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2522) จากผลของสงครามอิรักและอิหร่าน ความรุนแรงของระดับราคามีมากกว่าครั้งแรกและได้ส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ รวมไปถึงวิกฤตการณ์ทางตลาดหลักทรัพย์ (ปัญหาของบริษัทมหาชนเงินลงทุนล้มในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2522)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) ทิศทางของแผนได้เปลี่ยนไปสู่การรุกรมากกว่าการรับ เน้นนโยบายการระดมความร่วมมือจากภาคเอกชน เข้ามาแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ มีการกำหนดพื้นที่เพื่อการพัฒนาเป็นครั้งแรก มีการวางแผนงานปฏิบัติการอย่างจริงจัง รัฐมีนโยบายมุ่งกระจายรายได้สู่ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น อีกทั้งรัฐก็เริ่มให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และความมั่นคงของประเทศ ยิ่งขึ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ได้กำหนดให้จังหวัดนครสวรรค์เป็นเมืองสำหรับเตรียมการพัฒนาให้เป็นเมืองหลักในภาคเหนือตอนล่าง เพื่อให้มีฐานเศรษฐกิจโตพอที่จะรองรับแรงงานในภาคเอกชน และรองรับการเพิ่มประชากรและเป็นการสกัดกั้นการอพยพของประชากรจากส่วนภูมิภาคเข้าสู่กรุงเทพมหานคร

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) ได้มีจุดมุ่งหมายหลักที่จะยกระดับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งในแผนได้กำหนดให้มีการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ด้วยการกำหนดแผนงานหลักในการพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะ โดยการ

พัฒนาศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาค กระทรวงมหาดไทยจึงได้ทำโครงการพัฒนาเมืองหลัก รอบที่ 1 จังหวัดที่อยู่ในโครงการได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ขอนแก่น นครราชสีมา และสงขลา- หาดใหญ่ และติดตามไปด้วยโครงการพัฒนาเมืองหลักรอบที่ 2 ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) อีก 7 เมือง ประกอบไปด้วยจังหวัดพิษณุโลก นครสวรรค์ อุตรดิตถ์ ราชบุรี ชลบุรี สุราษฎร์ธานี และภูเก็ต โดยได้เน้นการพัฒนาฐานเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 เนื่องจากศักยภาพของจังหวัดนครสวรรค์ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่ทำให้เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางบก ซึ่งสามารถติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ ได้โดยสะดวก จากความได้เปรียบทางสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้ง จังหวัดนครสวรรค์จึงได้รับความสนใจในด้านการ พัฒนาเมือง โดยรัฐบาลได้มุ่งเน้นความสำคัญในโครงการลงทุนก่อสร้างและปรับปรุงบริการ พื้นฐานที่จำเป็น เพื่อแก้ไขปัญหาความขาดแคลนสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในเขต เทศบาล ซึ่งจะช่วยสนับสนุนการพัฒนาและการขยายฐานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม และการบริการ ของเมืองหลักให้เป็นศูนย์กลางความเจริญสนับสนุนการพัฒนาภาค และมีความต่อเนื่องจากการ พัฒนาของโครงการเมืองหลักรอบที่ 1 ที่ช่วยเสริมประสิทธิภาพของเทศบาล

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ได้กำหนดให้มี การพัฒนาเมืองหลักรอบที่ 2) นครสวรรค์ จึงเป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและ สังคมของภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือเป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง ศูนย์กลางอุตสาหกรรม ศูนย์กลางรับซื้อผลิตผลทางการเกษตร ศูนย์กลางด้านพาณิชยกรรม ศูนย์กลางทางการเงิน การธนาคารและการประกันภัย ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ที่กำหนดให้ชุมชนเมืองนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางหลักของภาคเหนือ ตอนล่าง ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรม และการขนส่งสินค้าทั้งทางบกและทางน้ำของ ภาคเหนือตอนล่าง และเชื่อมโยงกับจุดการค้าชายแดนที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก (ณัฐรี ตั้งยงตระกูล, 2539)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) โดยใช้การผนึก กำลังร่วมกันของประชาชนทุกภาคส่วน ในสังคมไทยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทุกระดับทุกชั้นตอน โดยยึดหลักร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบในลักษณะเป็น เครือข่ายการพัฒนาต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9² (พ.ศ. 2545 – 2549) ได้กำหนด ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สนับสนุนและเชื่อมโยงกัน ได้ขยายกระบวนการมีส่วนร่วมให้กว้างขวาง ยิ่งขึ้น โดยมีการระดมความคิดของประชาชนเริ่มตั้งแต่ระดับจังหวัดทุกจังหวัด ระดับอนุภาค 9 อนุภาคทั่วประเทศขึ้นมาจนถึงระดับชาติ และผลจากกระบวนการระดมความคิดเห็นของ ประชาชนทุกระดับ ซึ่งเป็นการส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นทุกรูปแบบ เพื่อให้สามารถบริหารงาน และแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง ให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการเมือง การปกครอง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ของชุมชนตนเอง

4.3 บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครสวรรค์

4.3.1 ระดับภาค

ชุมชนเมืองนครสวรรค์ มีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและ สังคมของภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ เป็นศูนย์กลางคมนาคมขนส่ง ศูนย์กลางอุตสาหกรรม ศูนย์กลางรับซื้อผลิตผลทางการเกษตร ศูนย์กลางพาณิชย์ ศูนย์กลางการเงิน ธนาคารและ ประกันภัย โดยมีประชากรในจังหวัดใกล้เคียงโดยรอบที่อยู่ในพื้นที่ภายใต้เขตอิทธิพลมาใช้ใน ด้านต่าง ๆ จากจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งได้แก่ จังหวัดกำแพงเพชร ตาก พิจิตร เพชรบูรณ์ อุทัยธานี และชัยนาท ปัจจุบันจังหวัดนครสวรรค์เป็นจังหวัดที่มีบทบาทสำคัญด้านเศรษฐกิจของภาคเป็น อันดับสอง รองจากจังหวัดเชียงใหม่ เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญในด้านเกษตรกรรม การอุตสาหกรรม การคมนาคมขนส่ง การค้าและการบริการของภาคเหนือ

² แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ด้านการเกษตรกรรม

จังหวัดนครสวรรค์มีเนื้อที่ถือครองการเกษตรมากที่สุดในภาค จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางการผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของภาคหลายชนิด พืชที่ผลิตได้มากที่สุดในภาค คือ ข้าว ข้าวฟ่าง และฝ้าย พืชที่ผลิตได้มากเป็นอันดับสองของภาค คือ ข้าวโพด และถั่วเขียว โดยปริมาณการผลิตเป็นรองจากจังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านปศุสัตว์ มีมูลค่าการผลิตเป็นอันดับสาม รองจากจังหวัดเชียงรายและเชียงใหม่ สัตว์เลี้ยงที่ทำรายได้ให้กับจังหวัดมากที่สุดคือ สุกร โค กระบือ และสัตว์ปีก ส่วนด้านการประมงมีมูลค่าการผลิตเป็นอันดับสาม รองจากจังหวัดพิจิตรและอุตรดิตถ์ ในจังหวัดมีแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ คือ บึงบอระเพ็ด ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานีประมงน้ำจืดเพื่อศึกษาพันธุ์ปรับปรุงพันธุ์ และแนะนำด้านวิชาการต่าง ๆ

ภาพที่ 5.67 ในระดับจังหวัดนครสวรรค์ ถือว่าการเกษตรกรรมมีบทบาทมาก แต่ภายในเมืองการเกษตรกรรม อยู่บริเวณรอบนอกเมืองเท่านั้น

ด้านการอุตสาหกรรม

โดยส่วนรวมอุตสาหกรรมในจังหวัดนครสวรรค์ เป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อม ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาจากขนาดของเงินลงทุนหรือการจ้างงาน ตลอดจนเทคโนโลยีการผลิตซึ่งมีลักษณะเป็นแบบพื้นฐาน โรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ที่ทำรายได้ดีให้กับจังหวัดมีเพียงบางประเภท ได้แก่ โรงงานผลิตปูนซีเมนต์ ผลิตน้ำตาลทรายขาว ผลิตสุรา ผลิตน้ำอัดลม ผลิตยางรถยนต์ และโรงงานสีข้าว แต่ในปัจจุบันกลับมีแนวโน้มที่ลดลงอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากผลผลิตทางการเกษตรขยายตัวช้า ทำให้มีผลกระทบต่อสภาพทางเศรษฐกิจ วัตถุดิบที่ใช้ทำการผลิต และแหล่งตลาด ปัญหาดังกล่าวมีลักษณะที่คล้ายกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากมูลค่าการผลิต

สาขาอุตสาหกรรม จังหวัดนครสวรรค์ยังนับว่ามีบทบาทที่สำคัญมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือ เพราะมีมูลค่าการผลิตมากที่สุด เนื่องจากจังหวัดนครสวรรค์มีความได้เปรียบในแหล่งที่ตั้ง แนวโน้มในการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ขยายตัวมากขึ้นยังคงมีอยู่ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการ พัฒนาการเกษตรกรรมของจังหวัดและพื้นที่บริเวณใกล้เคียง เพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนสู่ ภาคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตรต่อเนื่องแบบครบวงจร

ด้านการคมนาคมขนส่ง

เนื่องจากการเกษตรกรรมเป็นฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของภาคเหนือ สินค้าที่ส่งออกของ ภาคส่วนใหญ่จึงเป็นการผลิตจากภาคเกษตรกรรม และสินค้าเข้าสู่ภาคส่วนใหญ่เป็นสินค้า อุปโภคบริโภค จากลักษณะภูมิศาสตร์ จังหวัดนครสวรรค์มีข้อได้เปรียบในแหล่งที่ตั้ง เพราะเป็น เมืองหน้าด่านสำหรับการติดต่อแหล่งพื้นที่ภาคเหนือและภาคกลางและยังสามารถติดต่อกับพื้นที่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อีกด้วย การขนส่งสินค้าระหว่างภาคเพื่อสู่แหล่งตลาดบริโภค ไม่ ว่าลักษณะรูปแบบของการขนส่งสินค้าจะเป็นการขนส่งโดยทางรถยนต์ ทางรถไฟ หรือทางน้ำ จำเป็นต้องผ่านจังหวัดนครสวรรค์ จึงนับว่านครสวรรค์เป็นเมืองท่าที่สำคัญของภาคเหนือ ตอนล่าง

ด้านการค้าและการบริการ

จังหวัดนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางในการบริการด้านการค้าส่ง-ค้าปลีกแก่พื้นที่ในจังหวัด พื้นที่ภายใต้เขตอิทธิพล พื้นที่ภาคกลางและกรุงเทพฯ กิจกรรมค้าส่ง-ค้าปลีกมีความใกล้ชิดกับ สาขาเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นผลผลิตหรืออุปกรณ์การเกษตร สินค้าส่งออกทั้งหมดจึงเป็นสินค้า ที่มาจากการเกษตรกรรม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จังหวัดนครสวรรค์มีตลาด กลางซื้อขายข้าวเปลือกที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ อยู่ในอำเภอเมืองนครสวรรค์ คือ ท่าข้าวก้านั้น ทรงซึ่งอยู่ท่าเรือน้ำลึกที่เกาะบางปรอง ข้าวเปลือกที่นำมาซื้อขายกันที่มาจากจังหวัดต่าง ๆ ใน ภาคเหนือ เช่น เชียงราย อุตรดิตถ์ สุโขทัย กำแพงเพชร แพร่ น่าน ตาก พิจิตร และพิจิตร

ข้าวเปลือกที่ทำการรับซื้อแล้วจะถูกส่งไปยังจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลาง เช่น กรุงเทพฯ สิงห์บุรี อ่างทอง อยุธยา นครปฐม เป็นต้น และยังถูกส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศอีกด้วย จุดหมายปลายทางจึงอยู่ที่โรงสีภาคกลาง ภาคการธนาคารจึงมีการเจริญเติบโตมาก ในส่วนของศูนย์กลางจังหวัดทำหน้าที่ให้บริการด้านการค้าส่ง-ค้าปลีก แก่พื้นที่ภายในจังหวัด จากการที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญดังกล่าว ทำให้จังหวัดนครสวรรค์กลายเป็นศูนย์กลางการเงินของภาคเหนือตอนล่าง

ด้านการศึกษา

จังหวัดนครสวรรค์ได้มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหิดลระดับปริญญาโท และมีสถานศึกษาที่สำคัญหลายแห่ง ซึ่งในจุดนี้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งในอนาคตที่ช่วยในการพัฒนาด้านต่างๆทั้งภายในเมืองของนครสวรรค์ และเป็นการสร้างแหล่งงานให้เกิดในพื้นที่ ซึ่งสังเกตได้จากกรณีศึกษาของย่านมหาวิทยาลัยหลายๆแห่งที่เกิดขึ้น แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นมหาวิทยาลัยและภายในเมืองเองควรมีแนวทางการบริหารจัดการที่เกื้อหนุนกัน

ด้านการปกครอง

ในอดีตจังหวัดนครสวรรค์ถือเป็นเมืองที่มีบทบาทด้านการปกครองสำหรับพื้นที่แถบภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 5 ที่โปรดให้มีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นในปี 2435 โดยมณฑลเทศาภิบาลนครสวรรค์ได้ถูกจัดตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2438 เมืองนครสวรรค์ได้เป็นที่ตั้งของมณฑลนครสวรรค์มีเมืองในปกครอง 8 เมือง แต่ปัจจุบันบทบาทด้านการปกครองแบบรวมศูนย์กลางได้ลดลงไปจากนโยบายกระจายอำนาจในการบริหาร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3.2 ระดับเมือง

ชุมชนเมืองนครสวรรค์ถือเป็นศูนย์กลางขนาดใหญ่ ที่มีความโดดเด่นของจังหวัดนครสวรรค์ เนื่องจากเป็นที่รวมของศักยภาพและกิจกรรมเข้าไว้ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นความเหมาะสมของสภาพภูมิศาสตร์ จำนวนประชากร ลักษณะเศรษฐกิจ การบริหารและการปกครอง การคมนาคมขนส่ง ตลอดจนการบริการด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ บทบาทและความสำคัญสามารถจำแนกได้ดังนี้

1.เมืองนครสวรรค์ตั้งอยู่ตอนกลางของจังหวัด ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการเป็นศูนย์กลางในด้านต่าง ๆ เนื่องจากสามารถติดต่อกับชุมชนโดยรอบได้สะดวก โอกาสในการเข้าถึงสูงกว่าพื้นที่อื่น

2.เมืองนครสวรรค์เป็นชุมชนที่มีประชากรมากที่สุด และมีความหนาแน่นของประชากรสูงที่สุดในจังหวัด และประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยใช้แรงงาน

3.เมืองนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางบริหารราชการของจังหวัด เป็นที่ตั้งของศาลากลางของจังหวัด และหน่วยงานราชการทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนกลาง ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางการปกครองของจังหวัด

4.เมืองนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางการค้าและบริการสินค้าทุกประเภท เป็นตลาดรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรที่ใหญ่ที่สุด และส่งสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ไปทั่วพื้นที่จังหวัด

5.เมืองนครสวรรค์เป็นแหล่งรวมของธุรกิจการค้า มีร้านค้าตั้งรวมกันอยู่จำนวนมาก

6.เมืองนครสวรรค์เป็นศูนย์รวมของการคมนาคมติดต่อ เป็นศูนย์รวมของเส้นทางหลวงจังหวัดซึ่งกระจายออกจากชุมชนเมืองนครสวรรค์ เป็นรัศมีไปยังพื้นที่โดยรอบ จึงมีโอกาสดการเข้าถึงได้ง่ายและสะดวกที่สุด ชุมชนที่อยู่ใกล้ที่สุดสามารถเดินทางเข้าถึงชุมชนเมืองนครสวรรค์ภายในระยะเวลาไม่นานและยังเป็นที่ตั้งของสถานีขนส่งจังหวัดอีกด้วย

4.4 การวิเคราะห์ศักยภาพของเมืองนครสวรรค์(SWOT ANALYSIS)

เป็นการวิเคราะห์ศักยภาพของเมือง เพื่อมองดูภาพรวมของเมืองในปัจจุบัน โดยพิจารณา ข้อดี-ข้อเสีย ของเมืองนครสวรรค์ โดยการวิเคราะห์ศักยภาพในระดับเมือง เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระดับภาคลงไปจนถึงระดับชุมชน ซึ่งระดับเมืองจะสะท้อนให้เห็นศักยภาพได้ดี

4.4.1 จุดแข็ง(Strength)

- เป็นเมืองขนาดใหญ่ มีศักยภาพในด้านอัตรากำลังขบประมาณ

จากที่เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ และมีบทบาทด้านเศรษฐกิจ เป็นผลให้เมืองมีงบประมาณจากการส่งเสริมจากภาครัฐ และการเก็บภาษีจากภาคเอกชน ซึ่งใช้เป็นทุนทางด้านการบริหารจัดการ เกี่ยวกับการวางแผนและวางแนวทางการพัฒนาเมือง

- การเมืองท้องถิ่นมีความมั่นคง และเป็นเอกภาพ

เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่ประชากรที่เป็นชาวเมืองเก่าแก่ค่อนข้างมาก ซึ่งประชาชนเหล่านี้มีความผูกพันกับย่านและชุมชนเป็นอย่างดี ทำให้เกิดการรวมตัวร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่นตนเอง เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับเมืองอย่างแท้จริง

- มีสภาพเศรษฐกิจที่มั่นคง มีย่านการค้าที่หลากหลาย

การที่เมืองนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้า และเป็นเมืองเศรษฐกิจที่สำคัญของพื้นที่ใกล้เคียง เป็นผลให้เมืองเองมีแหล่งการค้าและบริการประเภทต่างๆมากมายในเมือง

- มีภูมิประเทศที่ดี เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา

เมืองนครสวรรค์เป็นตำแหน่งที่แม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านมาบรรจบกัน เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งถือเป็นสภาพภูมิประเทศที่ดี เป็นเมืองที่มีทัศนียภาพสวยงาม สามารถใช้ประโยชน์ด้านการขนส่งและทำการเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี

4.4.2 จุดอ่อน(Weakness)

- การพัฒนารูปแบบย่านการค้าในเมือง ยังไม่มีความสัมพันธ์กันภายในเมือง จากการศึกษาเมืองนครสวรรค์มีย่านการค้าทั้งเก่าและใหม่ ทำให้การพัฒนาการค้าต้องการการพัฒนาที่สอดคล้องกัน ระหว่างย่านเก่าและใหม่ แต่ปัจจุบันย่านการค้าเก่าขาดการพัฒนาทำให้เริ่มมีความชบเซา ส่วนย่านการค้าใหม่ยังขาดการพัฒนาที่เป็นระบบ
- ระบบการบริหารและการปฏิบัติงานยังไม่ได้ลงไปถึงระดับย่านและชุมชน รูปแบบการวางแผนของหน่วยงานต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นการวางแผนทางพัฒนาในระดับเมือง ทำให้การแก้ปัญหาในระดับย่านและชุมชน ของเมืองนครสวรรค์ ยังคงไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร
- ระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อการบริหาร ยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร การพัฒนารูปแบบระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อการบริหารยังไม่มีประสิทธิภาพ โดยเห็นได้จากที่เมืองเองมีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่ง แต่ขาดการจัดการแผนที่ท่องเที่ยว หรือประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนต่างถิ่นได้รับรู้
- ด้านสังคมภายในเมืองยังคงขาดการแก้ไขจัดการอย่างจริงจัง เมืองนครสวรรค์เป็นแหล่งการค้าและบริการที่หลากหลาย เป็นผลให้เกิดความซับซ้อนทางสังคม ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมภายในเมือง อาทิเช่นปัญหาทางด้านโอกาสทางสังคมของผู้มีฐานะยากจน
- ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขา เป็นข้อจำกัดทางด้านขยายตัวของเมือง เมืองนครสวรรค์มีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขา ซึ่งปัจจุบันการขยายตัวของเมืองจึงถูกบีบออกไปตามถนนเป็นส่วนใหญ่ เพราะในเมืองมีภูเขาเป็นตัวกำหนด

4.4.3 โอกาส(Opportunity)

- อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศมีแนวโน้มขยายตัว

การที่เมืองนครสวรรค์มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เมืองเองจะมีการขยายตัวหรือมีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจในเมือง ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกในระดับประเทศ ซึ่งประเทศไทยที่มีแนวโน้มการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ จะเป็นตัวส่งเสริมเศรษฐกิจภายในเมืองนครสวรรค์ไปด้วย อันเนื่องมาจากความต้องการอุปโภค และประชาชนกล้าที่จะจับจ่ายใช้สอย

- ภารกิจที่ได้รับการถ่ายโอนจากรัฐบาลทำให้เทศบาล สามารถให้บริการสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

เป็นแผนการพัฒนาของส่วนกลางในการกระจายอำนาจ ให้แก่หน่วยงานท้องถิ่นมีอำนาจในการให้บริการการจัดการภายในเมือง ทำให้หน่วยงานสามารถที่จะบริหารจัดการได้อย่างรวดเร็ว แต่ทั้งนี้ต้องมีความถูกต้องทางกระบวนการ และประชาชนมีสิทธิเสนอแนวความคิด และตรวจสอบได้

- เป็นเมืองที่มีลักษณะพิเศษ คือเป็นต้นน้ำเจ้าพระยา และเป็นศูนย์กลางการคมนาคม การศึกษา การสาธารณสุขและเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่าง

จากลักษณะภูมิประเทศที่มีแม่น้ำเชื่อมต่อยังภาคเหนือและภาคกลาง ทำให้การเชื่อมโยงและการติดต่อกับพื้นที่อื่นๆทางน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

4.4.4 อุปสรรค(Threat)

- ระบบการวางแผนในระดับภาค ยังขาดรูปแบบที่ชัดเจน

จากแผนการพัฒนาเมืองและการวางแผนระดับภาค ยังขาดการกำหนดบทบาทของเมืองที่ชัดเจน ทำให้ในระดับภาคจึงมีความทับซ้อนของบทบาทในแต่ละด้านอยู่ และการพัฒนา ยังขาดการสนับสนุนกัน อาทิเช่น ควรมีการกำหนดให้เมืองนครสวรรค์เป็นจุดศูนย์กลางด้านการแลกเปลี่ยนสินค้าทางการเกษตร เมืองเชียงใหม่ควรเป็นด้านการบริการและการท่องเที่ยว และเมืองต่างๆรอบข้างที่มีบทบาทแตกต่างกันไป

- พื้นที่เขตทหาร พื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่ตั้งของมณฑลทหารบกที่ 31 จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวถูกจำกัดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ

จากพื้นที่ภายในเมืองนครสวรรค์ ยังคงมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตทหาร ซึ่งเป็นข้อจำกัดทางด้านการใช้ประโยชน์ทางด้านการพัฒนาพื้นที่ และการใช้ประโยชน์ที่ดินบางประเภท

4.5 โครงการพัฒนาที่สำคัญเมืองนครสวรรค์

4.5.1 โครงการภาครัฐ

โครงการก่อสร้างมหาวิทยาลัยมหิดลนครสวรรค์ ตำบลบึงเสนาท

โครงการก่อสร้างสถานีขนส่งแห่งที่ 2 ตำบลบึงเสนาท

โครงการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำน่าน โดยก่อสร้างบริเวณต่อจากถนนธรรมวิถี บรรจบกับถนนสาย ข.

โครงการสร้างหน่วยงานราชการและบ้านพักราชการ บริเวณถนนไกรลาศ

โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวบึงบอระเพ็ด

4.5.2 โครงการภาคเอกชน

โครงการพัฒนาระบบ Logistics เพื่อรองรับการเป็นศูนย์กลางการส่งออกข้าวสู่ตลาดต่างประเทศโดยตรง

โครงการก่อสร้างตลาดส่งสินค้า (พืช ผัก ผลไม้) ตลาดริมบึง บริเวณตำบลบางม่วง

โครงการบ้านจัดสรรเพื่อการอยู่อาศัย “หมู่บ้านริมบึงนิเวศน์” ตำบลบางม่วง

โครงการพัฒนาตามแผนของมหาวิทยาลัยเจ้าพระยา ตำบลหนองกรด อำเภอเมืองฯ

4.7 สรุปวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงเมืองนครสวรรค์

เมืองนครสวรรค์ในยุคอดีตมีช่วงของการพัฒนาเมืองที่แตกต่างกันชัดเจนใน 2 ช่วงเวลา คือ นครสวรรค์ในยุคชุมทางน้ำและยุคการเปลี่ยนแปลง ในยุคชุมทางน้ำนั้นนครสวรรค์ยังเป็นกลุ่มเมืองลำค้ำญริมน้ำของราชอาณาจักรที่เริ่มมีบทบาทตั้งแต่สมัยทวารวดี ในฐานะที่เป็นกลุ่มเมืองบนเส้นทางการค้า ที่มีการตั้งถิ่นฐานในตำแหน่งศูนย์กลางการคมนาคมทางน้ำ ซึ่งเชื่อมโยงกับหลายเมือง ทำให้เมืองกลุ่มนี้เป็นทั้งเมืองผ่าน เมืองพักแวะ และเมืองการค้า

เมืองนครสวรรค์เริ่มปรากฏชัดในนามของเมืองพระบาง ที่สร้างในสมัยสุโขทัย ซึ่งอยู่ในฐานะเมืองหน้าด่านเพื่อการสงครามของสุโขทัย บทบาทของเมืองโดดเด่นยิ่งขึ้นในสมัยอยุธยา เมื่ออาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง โดยเมืองพระบางได้เปลี่ยนชื่อเป็นนครสวรรค์ในสมัยอยุธยา และมีความสำคัญในระดับประเทศ คือ เป็นเมืองหน้าด่านและเมืองประชุมพลของพม่า เมื่อคราวยกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้นครสวรรค์ยังมีบทบาทมากขึ้นในระดับเมืองและระดับภาค คือเป็นเมืองท่าเพื่อการค้าขายที่มีเรือแพมาจอดเรียงรายเพื่อทำการค้ากันมากมาย ซึ่งในยุคที่เมืองต่าง ๆ ตั้งอยู่ริมน้ำการคมนาคมขนส่งทางเรือจะเป็นที่นิยมมากที่สุด

เมืองนครสวรรค์หมดความสำคัญในด้านการสงครามในสมัยรัชกาลที่ 3 ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากเป็นช่วงที่ชาติตะวันตกเริ่มออกล่าอาณานิคม และสยามต้องเปิดประตูทำการค้าเสรีกับต่างชาติ นครสวรรค์ในยุคนี้จึงมีบทบาทสูงในด้านการค้า โดยเป็นแหล่งชุมนุมของการค้าไม้และค้าข้าว ซึ่งจัดได้ว่าเมืองนครสวรรค์ขณะนี้มีมีความสำคัญในระดับประเทศ การใช้พื้นที่ริมน้ำและวิถีชีวิตริมน้ำปรากฏชัดเจนและมีความคึกคักมากที่สุดเมื่อเทียบกับช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งบ้านเมืองจะพัวพันกับศึกสงครามเป็นส่วนใหญ่ จะสังเกตได้ว่าบทบาทที่คงอยู่คู่กับเมืองมาตลอดคือความเป็นศูนย์กลางการค้าและคมนาคม แตกต่างกันไปบรรยากาศที่ผ่านมายังไม่มากและคึกคักมากเท่าในปัจจุบัน ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นการใช้พื้นที่ริมน้ำถูกใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ในด้านการเป็นท่าเรือ ่อต่อเรือ เป็นที่ตั้งของบริษัทค้าไม้ โรงเลื่อย โกดังสินค้า และโรงน้ำแข็ง ตลอดจนใช้เป็นเรือแพเพื่อการอยู่อาศัยและค้าขาย ทำให้เมืองนครสวรรค์ในช่วงนี้มีลักษณะเป็นเมืองลอยน้ำ โดยลักษณะดังกล่าวจะปรากฏอยู่ริมแควใหญ่ (แม่น้ำน่าน)

เมื่อนครสวรรค์เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อมีรถไฟมาถึงในปี พ.ศ. 2448 ทำให้การขนส่งสินค้าบางชนิดหันไปใช้รถไฟ แต่การเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมและการใช้ที่ดินยังไม่ออกอาการชัดเจนหรือรวดเร็วมากนัก จนกระทั่งมีการตัดทางหลวงจังหวัดให้เชื่อมกันทั่วประเทศ ซึ่งเป็นตัวนำให้เกิดการคมนาคมด้วยรถยนต์ โดยเฉพาะถนนพหลโยธินที่ตัดผ่านนครสวรรค์ไปสู่เมืองทางเหนือและเมืองทางรถไฟสร้างต่อไปถึงเชียงใหม่ ทำให้การเดินทางเพื่อใช้

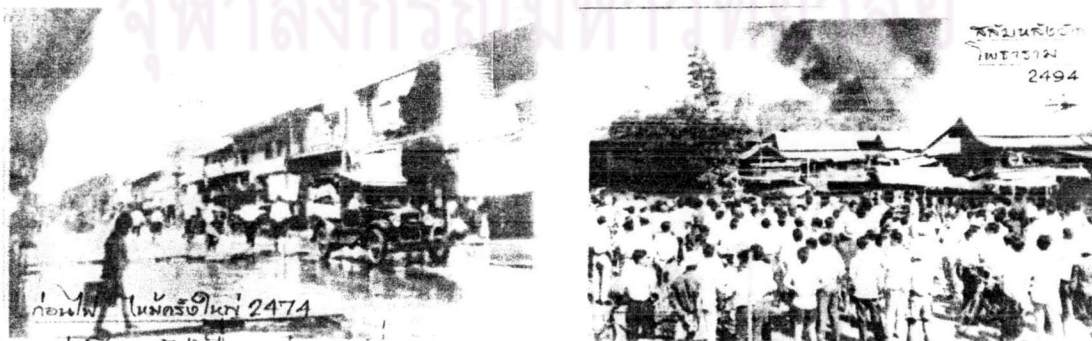

ภาพที่ 4.29 การมาของสะพานเดชาติวงศ์ ทำให้เรือลดบทบาทลงไปมาก

นครสวรรค์เป็นจุดแวะพักสินค้าและการเป็นชุมทางการคมนาคมทางน้ำลดลงอย่างเห็นได้ชัด ในขณะเดียวกันการใช้พื้นที่ริมน้ำก็เปลี่ยนไปด้วย การสร้างบ้านเรือนและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองต้องปรับเปลี่ยน จากที่เคยหันหน้าหาน้ำและเกาะตัวอยู่ริมแม่น้ำ ก็ต้องหันหน้าเข้าหาถนนและเกาะตัวตามแนวถนน ตลอดจนวิถีชีวิตของคนก็เริ่มเปลี่ยนไปเช่นกัน

ด้วยเหตุดังกล่าว ทำให้ความเจริญได้เคลื่อนย้ายจากเดิมที่อยู่ฝั่งแม่น้ำนานก็ย้ายมาอยู่ฝั่งแม่น้ำปิง อาจกล่าวได้ว่า บริเวณย่านเศรษฐกิจฝั่งตลาดหน้าวัดโพมีความเจริญมากที่สุดคือช่วงหลังสงครามโลก (ประมาณ พ.ศ.2485) เมื่อมีประชาชนจากฝั่งสถานีรถไฟพยุหยาศัยมาตั้งถิ่นฐานที่ฝั่งนี้ จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการสร้างสะพานเดชาติวงศ์และสร้างถนนตัดผ่าน (ประมาณพ.ศ.2493) ทำให้การค้าในย่านนี้เริ่มกระจายตัวและเจริญมากที่สุดในช่วงประมาณ พ.ศ. 2485-2493

สาเหตุที่ทำให้พื้นที่แห่งนี้ลดความคึกคักลงประการแรก เกิดจากเหตุการณ์ไฟไหม้ในย่านนี้ ประมาณ 2 ครั้งที่เป็นครั้งใหญ่ๆ ซึ่งทำให้กลุ่มชาวจีนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในย่านนี้เป็นกลุ่มก้อน เริ่มมี

ภาพที่ 4.30 เกิดจากเหตุการณ์ไฟไหม้ในปี 2474 และอีกครั้งในปี 2494 เป็นเหตุให้กลุ่มชาวจีนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในย่านนี้เป็นกลุ่มก้อน การขยายขยายเคลื่อนย้ายไปอยู่บริเวณตรอกไกรลาศและฝั่งถนนสวรรคคีติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

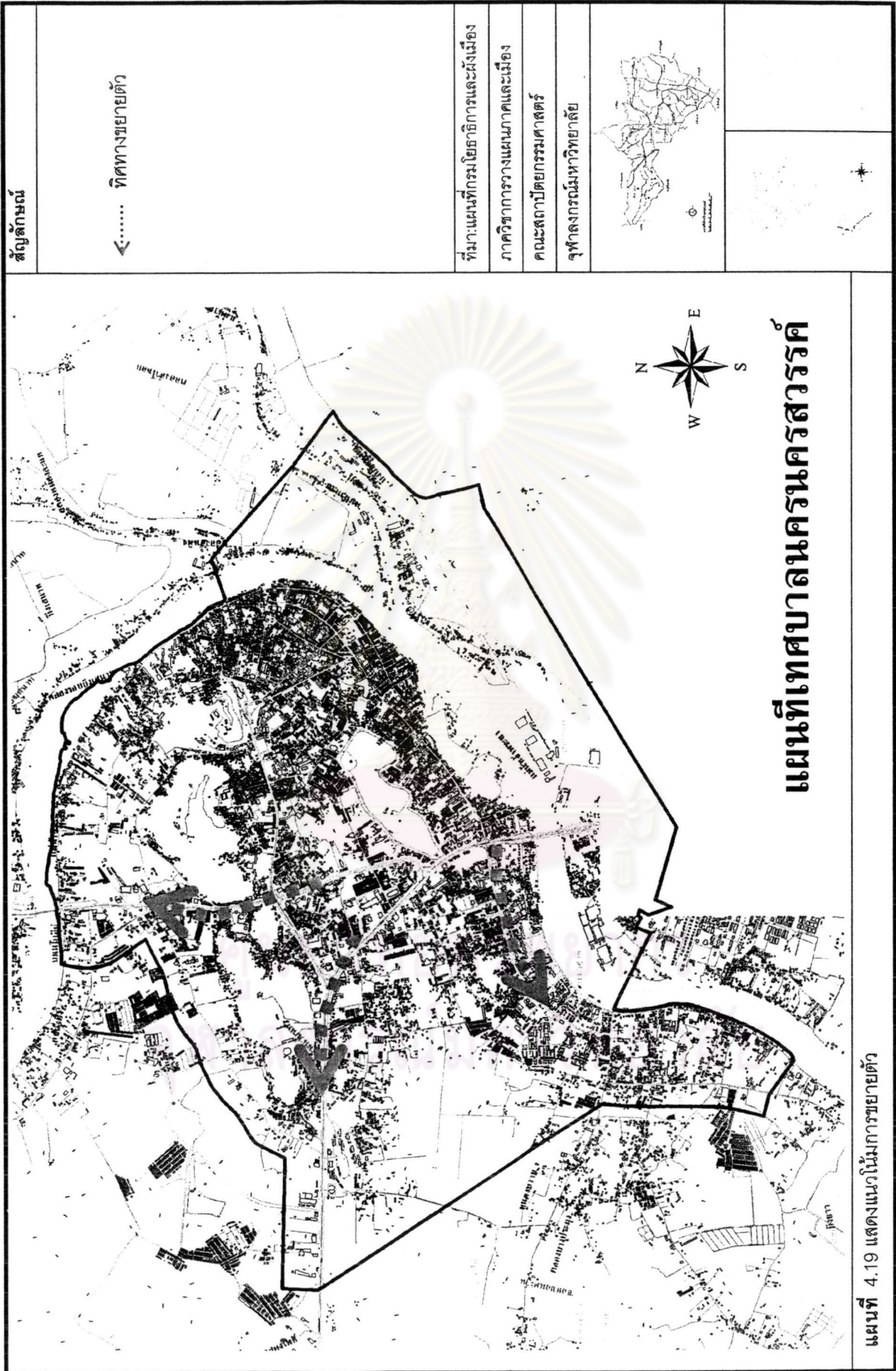
แผนที่ 4.18 ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2525

ภาควิชา: การวางแผนภาคและเมือง

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

คณะ: สถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบัน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การขยับขยายเคลื่อนย้ายไปอยู่บริเวณตรอกไกรลาสและฝั่งถนนสวรรควิถี อีกสาเหตุหนึ่งเกิดจากการสร้างสะพานเดชาติวงศ์ ทำให้การเดินทางด้วยทางน้ำลดความสำคัญลงเพราะสามารถเดินทางด้วยทางรถยนต์ซึ่งมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า เรือแพที่เคยผูกยาวเหยียดก็ค่อยๆ หายไปที่ละแพสองแพ ผู้อาวุโสบางท่านเล่าว่า สาเหตุที่ทำให้เรือแพหายไปเพราะเทศบาลฯ ประกาศให้ย้ายขึ้นบก แต่บางท่านก็เล่าว่าผู้คนที่เริ่มขยับขยายแยกย้ายกันไปเอง ในขณะที่บางท่านเห็นว่า เพราะมีการสร้างถนนทำให้ท่าเรือค่อยๆ ลดความสำคัญลง ผู้คนสะดวกที่จะใช้ถนนมากขึ้น การค้าขายก็เริ่มซบเซาเพราะมีห้างสรรพสินค้าใหญ่ ๆ มา ทำให้ผู้คนที่เคยจับจ่ายใช้สอยในตลาดแห่งนี้ก็หันไปหาห้างสรรพสินค้ามากกว่า เรือที่เคยมีบทบาททั้งการขนส่งสินค้าและการคมนาคม ก็ค่อยๆ หายไปเพราะรถยนต์มีบทบาทมากกว่า สะดวกมากกว่า ปัจจุบันเหลือเพียงเรือจ้างไม่กี่ลำที่มีบทบาทในการส่งผู้โดยสารข้ามฟาก เพราะมาทางน้ำจะใกล้กว่าทางรถ

ในขณะเดียวกัน วิถีชีวิตของคนนครสวรรค์ก็ได้เปลี่ยนไปตามภาวะความทันสมัยมากขึ้น เพราะจากเดิมที่เคยไปหาซื้อสินค้าจำเป็นในตลาดสด ก็ได้เปลี่ยนมาใช้บริการของห้างสรรพสินค้าที่เปิดมารองรับ มีที่จอดรถ มีความสะอาด มีความเป็นระบบ ในขณะที่ย่านเศรษฐกิจเก่าหรือย่านตลาดหน้าวัดโพ ไม่มีมีการปรับเปลี่ยนวิถีการค้า ยังคงค้าขายสินค้าเดิม ๆ ที่คนในยุคสมัยนี้ไม่ได้ใช้อีกต่อไปแล้ว เช่น ซี่ได้

ยาหยอดเรือ หรือปูนใส หมาก พลู หรือแม้แต่อาหารสดที่วิถีชีวิตผู้คนในปัจจุบันไม่ค่อยประกอบอาหารทานกันเนื่องจากสถาบันครอบครัวมีขนาดเบ็บบง อีกทั้งค่าครองชีพที่สูงขึ้น จึงทำให้ไม่สะดวกที่จะซื้ออาหารมาทำทานเองที่บ้าน ดังนั้น สิ่งที่สะดวกที่สุดคือ การซื้ออาหารสำเร็จรูปทาน ซึ่งย่านถนนสวรรควิถีนอกจากจะมีห้างสรรพสินค้าใหญ่ๆ หลายห้างแล้ว ยังมีตลาดที่ขายเฉพาะอาหารสำเร็จรูปอีกด้วย รวมทั้งเป็นย่านที่มีสถานศึกษาหลายแห่ง ด้วยเหตุดังกล่าว จึงทำให้ย่านเศรษฐกิจจึงมีการเคลื่อนย้ายตัวเองไปจากเดิมดังกล่าว จึงทำให้พื้นที่ย่านตลาดปากน้ำโพจึงเริ่มซบเซาลงทีละเล็กละน้อยจนกระทั่งปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ย่านตลาดเก่าแห่งนี้กำลังเป็นย่านที่กำลังรอวันตาย เพราะไม่

ภาพที่ 4.31 ห้างสรรพสินค้า เริ่มมามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในเมืองและเริ่มส่งผลกับย่านการค้าเก่าแก่

สามารถแข่งขันกับระบบเศรษฐกิจในสมัยใหม่ได้ สินค้าที่มีในตลาดเป็นสินค้าเดิม ๆ ที่ผู้คนในยุคปัจจุบันไม่ได้ใช้สอยกันแล้ว อีกทั้งค่านิยมของคนสมัยใหม่ก็นิยมที่จะไปห้างร้านสรรพสินค้ามากกว่ามาเดินตลาด เพราะขาดความสะดวกทั้งในเรื่องที่จอดรถและการหาซื้อสินค้าที่ต้องกาในปัจจุบัน อีกทั้งในปัจจุบันมีห้างร้านสรรพสินค้าใหญ่ๆ หลายแห่งที่อยู่ใกล้กับชุมชนบริเวณโดยรอบมากกว่า ตลาดเก่าแห่งนี้ จึงทำให้ลูกค้าที่เคยเป็นลูกค้าประจำของตลาดเก่าเปลี่ยนใจไปใช้บริการห้างร้านมากกว่า จะมีเพียงลูกค้าไม่กี่รายที่ยังระลึกถึงความหลังนานๆ แวะมาที่หนึ่งเพื่อซื้อหรือฟื้นฟูอดีตของตนเอง ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง อาจจะมาเพียงเพื่อแวะทักทายเจ้าของร้านที่เคยซื้อขายกันประจำ หรือเพียงมาแวะหาอาหารที่เคยรับประทานในอดีต

ภาพที่ 4.32 ย่านตลาดเก่าเริ่มเกิดผลกระทบ ไปพร้อมกับย่านริมน้ำ

จากการเรียนรู้เกี่ยวกับวิวัฒนาการของเมืองนครสวรรค์ พบว่าเมืองนครสวรรค์มีการเริ่มตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีต โดยเดิมเป็นเมืองที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับน้ำมานาน โดยในอดีตเมืองนี้จะเกาะไปตามแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน และแม่น้ำเจ้าพระยา โดยในเมืองมีสภาพเศรษฐกิจที่ดีมาตลอด ส่วนหนึ่งมาจากลักษณะภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการค้า แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจน ในช่วงหลังรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่ได้มีการพัฒนารูปแบบการสัญจรทางบกเข้าไปยังพื้นที่ต่างๆ เป็นผลให้มีการเปลี่ยนจากวิถีชีวิตริมน้ำมาเป็นวิถีชีวิตบนบก ทำให้มีการพัฒนาพื้นที่บนบกอย่างรวดเร็ว มีการพัฒนาและขยายพื้นที่เมืองบนบกออกไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งตรงข้ามกับพื้นที่ริมน้ำที่ขาดการพัฒนาและเริ่มปล่อยให้รกร้าง เป็นพื้นที่ที่ไม่ได้มีการใช้ประโยชน์แต่อย่างใด

ส่วนทางด้านย่านจากเดิมที่มีย่านการค้าเป็นสำคัญ ได้มีย่านเกิดขึ้นใหม่ไม่ว่าจะย่านที่พักอาศัย ย่านราชการ ทำให้เมืองเริ่มมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น หรือมีการพัฒนาย่านใหม่ๆ โดยไม่ได้คำนึงถึงย่านเก่าแก่ เป็นผลให้ย่านเก่าเริ่มมีความชบเซา และเป็นปัญหาต่อไปในอนาคต ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อทางด้านเอกลักษณ์ของเมือง

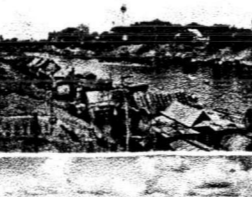

ดังนั้นจากที่เมืองนครสวรรค์ ซึ่งเป็นเมืองที่มีความเก่าแก่ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ มีวิวัฒนาการของเมือง ย่านและชุมชน ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์มาช้านาน ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของเมือง ย่านและชุมชน ในปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบของเมืองนครสวรรค์มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะได้วางแผนทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้กับเมืองอย่างถูกต้อง

วิวัฒนาการความเป็นมาเมืองนครสวรรค์ (พุทธศตวรรษที่ 16- พ.ศ. 2509)							สภาพปัจจุบัน	สรุปการเปลี่ยนแปลง	แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง
ข้อศึกษา	ประวัติศาสตร์			ยุคสร้างเมือง	ยุคการพัฒนา				
	ทวารวดี-ลพบุรี	สุโขทัย	อยุธยา	กรุงธนบุรี-ร.ศ.ต้น	สุครุฬไฟ	สุครุณย์			
ระดับประเทศ - บทบาทระดับประเทศ - สถานการณ์ - การปกครอง - นโยบายและแผนการพัฒนา	- บทบาทด้านการปกครอง การแลกเปลี่ยนอารยธรรม และการสงคราม - มีการทำศึกสงครามบ่อยครั้ง	- มีการตั้งถิ่นฐานกันห่างๆ เป็นชุมชน - มีการทำสงครามเป็นระยะ โดยในอาณาจักรสุโขทัย มีการทำการเกษตร และเริ่มมีการแลกเปลี่ยนสินค้า - มีการใช้ระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ - มีการแบ่งหัวเมืองในการปกครอง โดยพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับชาวไทยในสมัยนั้น	- เริ่มมีบทบาทด้านการค้า โดยการติดต่อการค้ากับชาวจีน และชาวอินเดีย - สมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) ตั้งเมืองพระบางเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญ ในการทำศึกสงคราม	- ทำศึกสงครามกับพม่าจนถึงรัชกาลที่ 1 - สมัยรัชกาลที่ 3 เริ่มนำระบบเจ้าภาษีอากรมาใช้ - สมัยรัชกาลที่ 4 มีการทำการค้ากับต่างประเทศ มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ - ชาวอังกฤษมาทำธุรกิจไปไม่ทางภาคเหนือจำนวนมาก - "ระบบกินเมือง" กล่าวคือ (นำท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมอำนาจ ประเพณีภายในท้องถิ่นของตน	- ทำการค้ากับชาวตะวันตก การพัฒนาด้านเทคโนโลยี ค่อยขยายทางรถไฟ ไปภูมิภาคต่างๆ - ประเทศเริ่มพัฒนาการโดยนำระบบของชาติตะวันตกเข้ามาใช้ - ปี พ.ศ. 2448 รถไฟสายเหนือเริ่มเปิดใช้ โดยผ่านเมืองนครสวรรค์	- พ.ศ. 2455 มีกรมทางหลวงพัฒนากระบวนถนนไปยังภูมิภาคต่างๆ - ปี พ.ศ. 2493 ถนนพหลโยธินได้สร้างเสร็จสมบูรณ์และเปิดใช้งาน - พ.ศ. 2504 เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 สร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานครอบคลุมทั่วประเทศ - ทำการค้ากับต่างชาติ โดยข้าวถือเป็นผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่สำคัญและเป็นสินค้าส่งออก	- การพัฒนาโดยการวางแผนพัฒนาฯ โดยปัจจุบันอยู่ในช่วงฉบับที่ 9 ใช้ระบบบูรณาการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาประเทศ - ประเทศยังคงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยสภาพเศรษฐกิจ ยังแปรตามสภาพเศรษฐกิจโลก และเน้นการพัฒนาทางด้านสังคมควบคู่ไปกับเศรษฐกิจ - การปกครองโดยให้อำนาจหน้าที่แก่ผู้ว่าจังหวัด ในการตัดสินใจด้านการบริหาร	- ได้มีการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพเพื่อให้ทันต่อโลกาภิวัตน์ และให้ทัดเทียมกับประเทศที่พัฒนาแล้วมาตั้งแต่อดีต โดยในอดีตไทยพึ่งการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วย	- พัฒนาให้เป็นศูนย์กลางด้านคมนาคม และด้านการค้าของแถบอาเซียน - พัฒนาระบบสังคม แก้ไขปัญหาต่างๆอย่างมีประสิทธิภาพ
ระดับภาค - บทบาท - สภาพทั่วไป - การเชื่อมต่อกับภายนอก - การคมนาคม		- เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการตั้งฐาน เพื่อไว้ป้องกันประเทศ - พื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ทำการเกษตรกรรม บริเวณพื้นที่ตั้งชุมชน - ติดต่อเชื่อมโยงกันใกล้เคียง - การติดต่อใช้ทางเท้าและทางน้ำ โดยมีการแลกเปลี่ยนสินค้า	- เป็นเมืองทำศึกสงครามระหว่างอยุธยากับพม่า เมืองยุทธศาสตร์ การทหาร เมืองประชุมพล และเป็นเมืองการค้ายามสงบศึกสงคราม - มีการตั้งถิ่นฐาน และดำรงชีวิตโดยการเกษตร - มีการเชื่อมต่อกับเมือง	- บทบาทด้านสงครามจนถึง ร.3 และเริ่มมีบทบาทด้านเศรษฐกิจ ตั้งแต่ ร.4 เป็นต้นมา - ปี พ.ศ. 2441 จัดตั้งกองด่านป่าไม้ปากน้ำโพ - นครสวรรค์มีการปลูกข้าวอย่างแพร่หลาย และข้าวเป็นสินค้าที่สำคัญ - มีการเชื่อมต่อกับเมืองใกล้เคียง โดยเฉพาะการส่งสินค้าจากทางเหนือและจากกรุงเทพ - การคมนาคมส่วนใหญ่ใช้ทางน้ำ เนื่องจากเป็นทางที่สะดวกสุด ซึ่งนครสวรรค์เป็นจุดพักที่สำคัญ	- บทบาทเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้า และทางผ่านการค้าจากกรุงเทพฯ ไปยังภาคเหนือ - มีการตั้งถิ่นฐานกระจายไปตามเนื้อเมือง โดยส่วนใหญ่ทำการค้าและบริหาร แก่พ่อค้าที่นำสินค้าผ่านไปยังเมืองต่างๆ - มีการทำการค้าภายในเมือง ส่วนโดยรวมของจังหวัดสินค้าการเกษตร เช่น ข้าวเป็นสินค้าสำคัญในการส่งขาย ภายในและนอก - ส่วนใหญ่ใช้การขนส่งทางน้ำภายในเมือง ส่วนการส่งสินค้ามีการใช้ทางรถไฟด้วย แต่ราคาค่อนข้างสูงกว่าทางน้ำ	- บทบาทเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้า และทางผ่านการค้าจากกรุงเทพฯ ไปยังภาคเหนือ - มีการตั้งถิ่นฐานเริ่มหันมาใช้พื้นที่บนบก โดยเฉพาะตามเส้นทางถนน มี - มีการทำการค้าภายในเมือง ส่วนโดยรวมของจังหวัด สินค้าการเกษตร เช่น ข้าวเป็นสินค้าสำคัญในการส่งขาย ภายในและนอก - เมืองเริ่มมีการพัฒนาทางด้านตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ โดยมีการสร้างสะพานเดชาติวงศ์ - มีการพัฒนาระบบถนนให้ทั่วถึงในแต่ละพื้นที่ และเริ่มมีการนำรถมาใช้ในแต่ละเมือง และทำถนนเป็นเครือข่ายครอบคลุมเมืองต่างๆ	- เป็นศูนย์กลางภาคเหนือตอนล่างด้านการปกครอง ด้านการค้า และการเกษตรกรรม - นครสวรรค์ยังคงมีผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรกรรมเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ - มีการพัฒนาจังหวัดให้เป็นศูนย์กลางทางด้านต่างๆของภาคเหนือตอนล่าง - มีการสร้างมหาวิทยาลัยมหิดลและโครงการสร้างมหาวิทยาลัยรามคำแหงจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งจะนำความเจริญมายังพื้นที่รอบข้าง	- จากอดีตที่ผ่านมา นครสวรรค์มีบทบาทที่สำคัญทั้งระดับประเทศ และระดับภาค ทั้งนี้เนื่องมาจากลักษณะภูมิประเทศที่โดดเด่น โดยเฉพาะช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ นครสวรรค์ถือเป็นแหล่งท่าขายได้ให้แก่ประเทศ จนถึงปัจจุบัน นครสวรรค์ก็ยังถือได้ว่ามีผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรกรรม เป็นสินค้าส่งออก นำรายได้เข้าสู่ประเทศอยู่เช่นกัน	- เป็นศูนย์กลางด้านการค้าและการปกครอง ของภาคเหนือตอนล่าง - มีการพัฒนาจังหวัดให้เป็นศูนย์กลางทางด้านต่างๆของภาคเหนือตอนล่าง - เป็นจังหวัดที่สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ - เป็นแหล่งงานแก่จังหวัดใกล้เคียง

ตารางที่ 4.1 แสดงกระบวนการเปลี่ยนแปลงย่านและชุมชน เมืองนครสวรรค์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

วิวัฒนาการความเป็นมาเมืองนครสวรรค์ (พุทธศตวรรษที่ 16 - พ.ศ. 2509)						สภาพปัจจุบัน	สรุปการเปลี่ยนแปลง	แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง	
ยุค	อาณาจักร			ยุคสร้างเมือง	ยุคการพัฒนา				
หัวข้อศึกษา	ทวารวดี-ลพบุรี	สุโขทัย	อยุธยา	กรุงธนบุรี-รัตน	ยุครัตนโกสินทร์	ยุครธนบุรี			
ระดับเมือง - รูปแบบเมือง - ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน - การใช้ประโยชน์ที่ดิน - ทางสัญจร	- ยังไม่มีบทบาท - แบ่งเป็นหัวเมืองต่างๆ โดยเมืองลพบุรีเป็นจุดศูนย์กลางของอาณาจักร - ติดต่อกับเมืองต่างๆโดยมีพ่อค้าชาวอินเดียและจีน - ใช้ระบบทางเท้า แต่หลักๆใช้ทางน้ำ	- รูปแบบเมืองเป็นชุมชนการเกษตร มีการตั้งถิ่นฐานโดยทางประวัติ เรียกว่า "เมืองพระบาง" - เป็นเมืองหน้าด่านทิศใต้ เพื่อการสงคราม และการค้า - การตั้งถิ่นฐานอยู่เชิงเขา โดยอยู่ฝั่งตะวันตก ซึ่งมีแม่น้ำชั้น ถือเป็นความได้เปรียบในการทำสงคราม - การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและทำเกษตรกรรม เพื่อการค้าและดำรงชีพ - ทางสัญจรใช้ทางเท้าและทางน้ำเป็นหลัก	- รูปแบบเมืองเป็นชุมชนการเกษตร มีการตั้งถิ่นฐานโดยทางประวัติ เรียกว่า "นครพิงค์" - การตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งตะวันออก ซึ่งมีแม่น้ำชั้น ถือเป็นความได้เปรียบในการทำสงคราม ทางทิศเหนือ - การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและทำเกษตรกรรม เพื่อการค้าและดำรงชีพ - ทางสัญจรใช้ทางเท้าและทางน้ำ โดยทางน้ำเริ่มมีการใช้เป็นที่แลกเปลี่ยนสินค้า กับชาวจีน	- รูปแบบเมืองเริ่มมีการขยายตัวตามริมแม่น้ำ โดยมีการสร้างเขื่อนเป็นที่อยู่และสำหรับทำการค้ามากขึ้น - การตั้งถิ่นฐานจะเกาะตามแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านฝั่งตะวันตกและตะวันออก - การใช้ที่ดินเริ่มมีน้ำเป็นส่วนใหญ่ โดยเป็นการค้าและบริการต่างๆ ส่วนพื้นที่ด้านใน ส่วนใหญ่เป็นที่พักและเกษตรกรรม และส่วนการปกครอง - เป็นเมืองที่เป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะสินค้าไม้ และมีการค้าขายริมน้ำ - การสัญจรใช้ทางน้ำเป็นหลัก เนื่องจากสะดวกและรวดเร็ว	- ร.5 ทรงโปรดย้ายเมืองจากตะวันออกมายังฝั่งตะวันตก เนื่องจากผลของการขยายเมือง - การตั้งถิ่นฐาน ผู้มีรายได้สูงยังคงอยู่ฝั่งตะวันออก รวมทั้งมีสถานีรถไฟอยู่ด้านนี้ ซึ่งสะดวกต่อการส่งสินค้า - มีการสร้างโรงแรมเพื่อรองรับพ่อค้าที่นำสินค้ามาขายระหว่างกรุงเทพฯและภาคเหนือ - การขนส่งเริ่มใช้ทางรถไฟมากขึ้น ในระยะทางใกล้ยังคงใช้เรือ	- ปี พ.ศ. 2470 มีการสร้างถนนลาดยางเส้นแรกชื่อถนนโกสีย์ - ปี พ.ศ. 2493 สะพานเสาชิงช้าเริ่มเปิดใช้อย่างเป็นทางการ - ส่วนใหญ่ใช้การขนส่งทางบก การทำไม้เริ่มน้อยลง ทำให้รถไฟที่มีบทบาทน้อยลงไป ส่วนการสัญจรทางน้ำมีให้เห็นน้อยมาก เพราะผู้คนเริ่มมาใช้ชีวิตตามเส้นทางถนน - การตั้งถิ่นฐานเริ่มขยายไปตามถนนสายต่างๆโดยทางฝั่งตะวันตกจะมีการขยายตัวเร็วกว่า - การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เริ่มมีอาคารพาณิชย์ และที่อยู่อาศัยที่ประกอบการค้าเพิ่มขึ้น - มีการขยายเส้นทางสัญจรภายในเมืองมากขึ้น การส่งของด้วยรถเป็นส่วนใหญ่ - ใหม่	- มีการเปิดมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมีแนวโน้มนำความเจริญมาซึ่งที่รอบข้าง - มีการขยายตัวด้านเศรษฐกิจภายในเมือง โดยมีการลงทุนจากภายนอก ได้แก่ ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ต่างๆ - ใช้การขนส่งทางบกเป็นส่วนใหญ่ ส่วนทางรถไฟส่วนใหญ่ใช้ในการขนส่งสินค้า และทางน้ำยังคงมีอยู่บ้างเป็นไปในลักษณะส่งคนข้ามฝั่ง - การใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองส่วนใหญ่มีการขยายด้านที่พักอาศัย และด้านพาณิชย์กรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยขยายไปตามถนนสายหลัก	- เมืองนครสวรรค์ได้มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องโดย เป็นเมืองที่อาศัยแม่น้ำมาตั้งแต่อดีต โดยบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่โดดเด่น และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน ช่วงมีรถไฟ และรถยนต์เข้ามา ทำให้เปลี่ยนจากวิถีชีวิตริมน้ำมาเป็นอาศัยการขนส่งทางบกเป็นหลัก โดยเมืองมีการพัฒนาด้านต่างๆไปอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา โดยที่ยังคงเหลืออยู่และไม่เปลี่ยนแปลงคือ วัฒนธรรมที่สืบต่อกันมา เช่นประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ปากน้ำโพ	- เป็นศูนย์กลางการค้าและบริการของจังหวัดและบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง - เป็นศูนย์กลางการศึกษาของจังหวัดและบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง - เป็นเมืองที่เป็นแหล่งงานของจังหวัด และพัฒนาการตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ - เป็นแหล่งงานที่สำคัญของพื้นที่ใกล้เคียง

ตารางที่ 4.1 แสดงกระบวนการเปลี่ยนแปลงย่านและชุมชน เมืองนครสวรรค์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต(ต่อ)

วิวัฒนาการความเป็นมาเมืองนครสวรรค์ (พุทธศตวรรษที่ 16- พ.ศ. 2509)							สภาพปัจจุบัน	สรุปการเปลี่ยนแปลง	แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง
ยุค	อาณาจักร			ยุคสร้างเมือง	ยุคการพัฒนา				
	ทวารวดี-ลพบุรี	สุโขทัย	อสุธยา	กรุงธนบุรี-ร.ศ.ต้น	ยุครถไฟ	ยุครถยนต์			
ข้อศึกษา ระดับย่าน - รูปแบบย่าน - กิจกรรม				- บริเวณปากน้ำโพ เป็นย่านที่มีการค้า โดยเป็นด่านการขนส่งไม้ซุงจากภาคเหนือลงมายังกรุงเทพฯ - เมืองเริ่มมีการขยายใหญ่ขึ้น มีพ่อค้าต่างถิ่นเข้ามาทำการแลกเปลี่ยน บริเวณปากน้ำโพจำนวนมาก - บริเวณริมแม่น้ำเป็นย่านที่อยู่อาศัยที่สำคัญ โดยวิถีชีวิตส่วนใหญ่ จะอยู่ในน้ำ ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแพริมน้ำ - กิจกรรมในย่านการค้า มีเรือจ้างจำนวนมาก มีแพที่พักอาศัยมากมาย โดยมีพ่อค้า นำสินค้าจากภาคเหนือและภาคกลางมาแลกเปลี่ยนบริเวณนี้ค่อนข้างมาก 	- เกิดย่านพักอาศัยบนบกมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณฝั่งตะวันออก ที่เป็นสถานีรถไฟ - บริเวณปากน้ำโพมีการตั้งโรงสีและบริษัทไม้ โดยเฉพาะฝั่งแม่น้ำน่าน - กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นด้านการค้า เกิดขึ้นบริเวณริมน้ำเป็นส่วนใหญ่ - ย่านตลาดลาว - ย่านตลาดสะพานดำ - ย่านตลาดท่าซุด 	- ย่านตลาดลาว - ย่านตลาดสะพานดำ - ย่านตลาดท่าซุด ทั้ง 3 ย่านเป็นย่านการค้าที่สำคัญ เป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้า ที่มาตามที่ตั้งต่าง ๆ - กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะเป็นไปด้านการค้าและบริการ โดยมีโรงแรมเกิดขึ้นใหม่ 	- เริ่มมีการแบ่งเป็นย่านต่างๆ อย่างชัดเจน อาทิ ย่านราชการ ย่านการค้า - ย่านการค้าเริ่มมีสภาพเปลี่ยนไป โดยมีย่านการค้าเก่า ได้แก่ ย่านตลาดริมน้ำ ย่านตลาดสะพานดำ แต่รูปแบบเปลี่ยนจากการค้าขายทางน้ำขึ้นมาอยู่บนบก และย่านการค้าใหม่ได้แก่ ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ - มีย่านพักอาศัยเกิดขึ้นมาในรูปแบบ หมู่บ้านจัดสรรกระจายตามพื้นที่ว่างในเมือง และถนนสายหลัก - กิจกรรมในในแต่ละย่าน เริ่มมีความซับซ้อนมากขึ้น 	- เมืองนครสวรรค์เองมีพัฒนาการที่ยาวนาน แต่บทบาทที่สำคัญที่มีมาอดีต คือเป็นเมืองด้านการค้าและบริการ ย่านที่เกิดขึ้นจึงเกี่ยวข้องกับการค้า จึงมีย่านพาณิชย์กรรมที่โดดเด่น แต่ปัจจุบันเมืองเริ่มมีบทบาททางด้าน การปกครองและการศึกษา จึงเริ่มมีการค้าใหม่ได้แก่ ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ - มีย่านพักอาศัยเกิดขึ้นมาในรูปแบบ หมู่บ้านจัดสรรกระจายตามพื้นที่ว่างในเมือง และถนนสายหลัก - กิจกรรมในในแต่ละย่าน เริ่มมีความซับซ้อนมากขึ้น	- การมีมหาวิทยาลัยมหิดล หรือมหาวิทยาลัยรามคำแหง ในอนาคตถ้าพื้นที่มีการพัฒนาใหญ่ขึ้น อาจทำให้ย่านการศึกษาที่โดดเด่นขึ้นมา - การที่เมืองนครสวรรค์เป็นจุดศูนย์กลางการปกครอง ทำให้เมืองมีย่านราชการที่โดดเด่น ถ้าในอนาคตมีการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินในย่านพาณิชย์กรรมสมัยเก่าและสมัยใหม่
ระดับชุมชน - ลักษณะชุมชน - รูปแบบวิถีชีวิต - เชื้อชาติ	- เป็นชุมชนเล็กๆ โดยตั้งถิ่นฐานบริเวณเขากบ - เป็นชุมชนที่ดำรงชีพด้วยการเกษตรกรรม - ส่วนใหญ่เป็นเชื้อชาติไทย โดยได้รับอิทธิพลมาจากขอมและเขมร	- เป็นชุมชนเล็กๆ โดยตั้งถิ่นฐานบริเวณเชิงเขากบ - เป็นชุมชนที่ดำรงชีพด้วยการเกษตรกรรม - ส่วนใหญ่เป็นเชื้อชาติไทย โดยได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านนา ที่มีเชียงใหม่เป็นจุดศูนย์กลาง	- เป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น โดยมี การตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำ - เป็นชุมชนที่ดำรงชีพด้วยการเกษตรกรรม และการค้าภายในชุมชน - ส่วนใหญ่เป็นเชื้อชาติไทย โดยได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัย โดยเริ่มมีชาวจีนเข้ามาทำการค้า และตั้งถิ่นฐาน 	- เป็นชุมชนขนาดใหญ่ โดยมีการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำ โดยมีแพอยู่จำนวนมาก - เป็นชุมชนที่ดำรงชีพด้วยการค้าและบริการเป็นหลัก โดยชุมชนกระจายตามริมน้ำ มีการใช้เรือจ้างในการคมนาคม - ส่วนใหญ่เป็นเชื้อชาติไทย และเริ่มมีชาวจีนแต่จิวและไหหลำ เข้ามาตั้งถิ่นฐาน 	- ชุมชนส่วนใหญ่ยังคงใช้แพ และพื้นที่ริมน้ำในการค้าขาย และพักอาศัยเป็นส่วนใหญ่ - ชุมชนส่วนใหญ่ยังพึ่งพาแม่น้ำในการทำการค้าและบริการ วิถีชีวิตจึงผูกพันกับน้ำ - ชุมชนเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานออกไปทางฝั่งตะวันออก แถวแม่น้ำน่าน - ส่วนใหญ่เป็นเชื้อชาติไทย และชาวจีนเชื้อสายต่างๆ 	- ชุมชนเริ่มกระจายออกไปตามถนน สายต่างๆ ชุมชนริมน้ำเริ่มลดน้อยลงไปเรื่อยๆ - ชุมชนส่วนใหญ่ภายในเมือง ประกอบอาชีพค้าขายและบริการ ส่วนด้านเกษตรกรรม จะอยู่บริเวณรอบเมือง - ประชากรในชุมชนยังคงเป็นชุมชนเก่าแก่ ที่ตั้งรกรากมาแต่อดีต โดยเป็นการผสมผสานกันระหว่างชาวจีนและชาวไทย ซึ่งอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียว 	- ชุมชนเริ่มมีการขยายตัวออกไปตามเส้นทางคมนาคม อย่างมากมาย โดยมีการพักอาศัยหนาแน่นภายในเมืองและย่านเศรษฐกิจ - ภายในเมืองแบ่งแยกออกเป็น 56 ชุมชน - มีการเกิดชุมชนใหม่มากมาย เป็นไปในลักษณะหมู่บ้านจัดสรร โดยกระจายไปตามถนนตัดใหม่หรือถนนสายหลัก 	- จากอดีตที่ผ่านมา ชุมชนภายในเมืองนครสวรรค์ ค่อยๆมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเรื่อยมา โดยเปลี่ยนจากวิถีชีวิตที่อาศัยแม่น้ำมาเป็น ใช้ชีวิตบนบกเป็นหลัก และปรับตัวให้เข้ากับพัฒนาการของเมืองอยู่ตลอดเวลา แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงอยู่คือ วัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมมา และความสามัคคีร่วมใจในการแก้ปัญหาที่ผ่านเข้ามา	- พัฒนารูปแบบที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้น สร้างระบบโครงสร้างพื้นฐาน - สร้างโอกาสทางสังคมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ - พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการมีส่วนร่วม การทบทวนวิเคราะห์สภาพสังคมในชุมชน เพื่อชุมชนที่ดี

ตารางที่ 4.1 แสดงกระบวนการเปลี่ยนแปลงย่านและชุมชน เมืองนครสวรรค์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต(ต่อ)